

ВІЛЬНА УКРАЇНА

Збірник ч. 12

ПРИСВЯЧЕНИЙ СТОЛІТТЮ НАРОДИН
ІВАНА ФРАНКА

1956

В. М. Верган: Советське Франкознавство	1
Д-р М. Стахів: Соціяльні і економічні погляди Івана Франка	11
Д-р К. Трильовський: Промова на похороні І. Франка	20
І. Саський: Конспіративні організації в советських концтаборах і їх визвольна проблематика	22
Інж. М. Курах: Антисемітизм у сателітних країнах	29
Проф. д-р Р. Смаль-Стоцький: За розумну фінансову господарку нашої спільноти в Америці	33
О. Чернова: Книжка, автор і критик	39
У ПОНЕВОЛЕНІЯ УКРАЇНИ	
Проф. Д. Соловей: Про вияви колоніального режиму в Україні	43
ІЗ ДНІВ МИНУЛОГО	
Д-р В. Лисий: Початок німецької окупації в Західній Україні в 1941 році	51
НАШІ ЗАУВАЖЕННЯ	
Редакційна Колегія: Звернення до керівних діячів СЗСУ-СП та УРДП	58
ГРОМАДСЬКО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ХРОНІКА	
В. М. Верган: Українська визвольна демократія в ЗДА працює	61
** : Резолюції Української Вільної Громади Америки	64

ДО ВІДОМА СПІВРОБІТНИКАМ, ДОПИСУВАЧАМ І ЧИТАЧАМ "ВІЛЬНОЇ УКРАЇНИ"!

В ЦЕ ЧИСЛО МУСИЛИ ПІТИ НЕВІДКЛАДНІ СТАТТІ ПРО І. ФРАНКА, ЯКІ БУЛИ ЗАЛИШИЛИСЯ З ПОПЕРЕДНЬОГО ЗБІРНИКА. ТАКОЖ МУСИЛИ БУТИ ВИДРУКОВАНІ НЕВІДКЛАДНІ МАТЕРІЯЛИ І ТОМУ КІЛЬКА СТАТЕЙ, ЗАУВАЖЕНЬ І РЕЦЕНЗІЙ (В ТОМУ ПРИСЛАНЕ ВІЯСНЕННЯ Д-РА ЧУБАТОГО, ПРОФ. Д-РА М. МІЩЕНКА І ІНШІ) НЕ МОГЛИ В ЦЕЙ ВИПУСК ВМІСТИТИСЯ. ВСІ ПРИСЛАНІ СТАТТІ, БЕЗ ШКОДИ ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ СВОГО ЗМІСТУ, БУДУТЬ ВИДРУКОВАНІ В НАСТУПНОМУ ВИПУСКУ.

РЕДАКЦІЯ

ВІЛЬНА УКРАЇНА

ЖУРНАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ДУМКИ

Видає: Українська Вільна Громада в Америці. Редагує Колегія

Адреса для адміністраційних справ і грошових посилок:

Ukrainian Free Society of America, 2961-2965 Carpenter Avenue
Detroit 12, Michigan

У всіх справах Редакції звертатися на адресу Редакційної Колегії:

Mr. Mykola Nahirniak, 245 Centre St., Trenton 10, New Jersey

Ціна примірника 75 центів. Передплата на рік (4 числа) \$2.00.

РІК III.

1956

Ч. 12.

СОВЕТСЬКЕ ФРАНКОЗНАВСТВО

ІВАН ФРАНКО В ОЧАХ СВОЇХ СУЧАСНИКІВ

Всі українські дослідники Франкової творчості виходили з такого основного założення, яке визнавав також Франко, що "літературна критика мусить бути поперед усього естетичною, значить, входить в обсяг психології і мусить послуговуватися методами наукового дослідду, якими послуговується сучасна психологія". (І. Франко, "Із секретів в поетичній творчості", "Вибір із творів", НТШ, Нью Йорк 1956, стор. 310).

Іван Франко в очах своїх сучасників був велитнем думки і чину. Форми його літературної творчості були для нього засобом, щоб подати широкому українському загалові нові ідеї, щоб показати можливості кращого життя і показати засоби боротьби за національно-культурні і державно-суспільні ідеали. Це сам Франко з особливою виразністю підкреслив на ювілею своєї 25-літньої діяльності: "Головну вагу клав я завсіди на здобування загальнолюдських прав, бо знав, що народ, здобуваючи собі загальнолюдські права, тим самим здобуває собі й національні права... Вийшовши з самого дна нашого народу, я стараюся з однаковою любов'ю обняти всі його верстви... Так розум'їв свою літературну і громадську діяльність Франко і в такому менш-б'льш розум'інні підходили до його діяльності критики.

ІВАН ФРАНКО В ОЧАХ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ДОСЛІДНИКІВ

Часи після Великої Української Революції 1917-1921 не затьмнили цього напрямку Франкознавства. Воно продовжалося в Західній Україні в мру матеріальних можливостей наукової праці. Почала була видаватися бібліографія творів Франка, що її був уклав Володимир Дорошенко, опубл'ковано спомини М. Коцюбинського, М. Грушевського, А. Чайковського, Б. Лепкого, В. Щурата, В. Мочульського, о. Волянського, Е. Лукича, і інших. Проте не обійшлося також без деяких випадів не науково-критичного характеру, як виступ о. Гавриїла Костельника, М. Гнатишака і ще деяких публіцистів партійного типу. Цих випадів не можна зачисляти до критичних причинків у справі літературної, наукової чи політичної діяльності Франка, а треба їх уважати тільки за доказ партійної нетолерантності, та неналежного розуміння його творчості.

В тому самому розум'нні Франкової творчості були видані також критичні твори в Східній Україні під большевицьким режимом в перших початках 1920-их років. Тоді опубл'ковано спогади А. Ніковського, І. Лизанівського, М. Возняка, М. Грушевського, видано кри-

тичні зауваження С. Єфремова, М. Могилянського і інших. Тоді видавництво "Рух" видало 30 томів Франкової спадщини. Словом, час 1920-их років приніс опублікування всього літературного Франкового доріжку. В цих роках панувало ще намагання насвітлити Франка і його творчість з народницького погляду, хоч вже можна було також бачити намагання надіти на Франка марксо-ленінську маску. На той час припадають уже початки боротьби "марксистів" з "народниками", як нібито буржуазними націоналістами в літературі, мистецтві і других ділянках творчости. Партійці виконували солідно всі доручення большевицької партії. У школах професори мусіли подавати учням "марксіське" насвітлення майже всіх дисциплін. Центральний Комітет Комуністичної Партії тиснув на кількох літературознавців, щоб вони написали в "марксо-ленінському" дусі шкільні підручники з української літератури. В 1924 році О. Дорошкевич видав "Підручник історії української літератури" для вжитку учительських семінарів і там дав уже чисто марксіське насвітлення також Франкової творчости. В тому самому році вийшов збірник "Іван Франко", в якому появилася ряд статей написаних в "марксо-ленінському дусі". Кілька літ пізніше, в році 1927, Музичка написав книжку "Шляхи поетичної творчости І. Франка", де представив Франка як ніби "передового борця за диктатуру пролетаріату". В такому самому світлі показав Франка і В. Коряк в "Нарисі історії української літератури" та в творі "Конспект", а Андрій Річицький в творі "І. Франко — каменярь соціалізму".

Все таки залишилася була невеличка групка літературознавців, як М. Зеров, С. Єфремов, Б. Якубський, А. Шамрай, П. Филипович і ще дехто, що намагалися писати про Франка як поета, як письменника різних жанрів, але скоро їм закинено націоналістичне наставлення і їх зліквідовано.

ІВАН ФРАНКО В ОЧАХ МАРКСИСТІВ - ЛЕНІНЦІВ

В 1930-их роках в підсоветській Україні прийшло вже цілковите панування марксизму-ленінізму в усіх ділянках культурного життя. Згідно з директивою партії треба було представляти українських письменників, як це тільки можливо, як великих прихильників московської культури та як визнавачів ідей московських революціонерів.

По висуненні теорії впливів московських революційних демократів і московської культури в Східній Україні, пристосовано цю теорію також і до письменників Західньої України, в тому числі на першому місці поставлено Івана Франка. Вже під кінець 1930-их років Франко в УССР представлений "як" революційно-демократичний діяч на якого мали вплив Белінський, Чернишевський, Добролюбов", "що він виступив проти буржуазних націоналістів", та був за "воз'єднанням" з Росією.

Таким Франко є представлений тепер в УРСР і таким його малюють усі комуністичні поплетачі закордоном. На це вказують такі твори, як "Поетична творчість І. Франка" Ю. Кобитецького, що передруковували "Українські Щоденні Вісті", "Іван Франко" — збірна праця Г. Вервеса, О. Засенка, Кисельова і П. Кирилюка, друкована в 1-ому томі "Історії української літератури", а передрукована Лігою Американських Українців в Нью Йорку та інші.

В кожній майже книжці про Франка, виданій в УРСР і передрукованій закордоном, читач знайде твердження, що Франко це "революціонер-демократ, на творчій і суспільній політичній діяльності якого позначився вплив робітничого руху, ідей марксизму". Або, "він вбирав у себе кращі традиції революційно-демократичної літератури

російського народу. Ідеї Чернишевського, Добролюбова, Некрасова, Саттикова - Щедрина стали для нього основоположними". (Ю. Кобилицький "Іван Франко", УЩВ ч. 254, 1956). Так само про Франка пишеться в збірній праці, що про неї вже згадувалося і яку передрукували американські комуністичні поплетачі. У них "революційно-демократичний світогляд Франка формувався в складних умовах, під впливом визвольного руху трудящих. Велику роль у цьому відіграла передова російська і українська суспільна думка, художня література, особливо творчість Шевченка, Белінського, Герцена, Чернишевського і Добролюбова". ("Іван Франко", ЛАУ, Нью Йорк 1956, стор. 30).

Революційно-демократичним діячем за большевицьким тлумаченням треба розуміти людину, що хотіла того, що лежить в інтересі московського імперіялізму і чого хоче тепер комуністичний центр у Москві. Таким роблять советські Франкознавці власне і Франка. Вони пишуть, що "лже починаючи з язикових спорів в "Другові", Франко орієнтується на зв'язок з великим братом — російським народом і його революційно-демократичною інтелігенцією". (Ю. Кобилицький "Іван Франко"). Або пишуть так: "Твори Белінського, Чернишевського і Добролюбова завжди були на ідейному озброєнні Франка". (Іван Франко, Історія української літератури, Київ 1954). Або один советський Франкознавець пише: "Велич Франка полягає в тому, що він повернувся обличчям до Росії, зрозумів прогресивність великої російської культури і літератури". (Г. Сидоренко "Зброєю слова" — Іван Франко, Київ 1953). Словом, "великий письменник революційно-демократ Франко був другом російського народу, з гордістю називав себе русофілом, постійно пропагував російську літературу". (Іван Франко, ЛАУ, Нью Йорк 1956, стор. 123).

НАСИЛЬСТВО НАД ТВОРЧІСТЮ ІВАНА ФРАНКА В СССР

З цих кількох цитат видно, що московські комуністи і їх вірні слуги українського роду намагаються поставити Франка також у ролі слуги московських "революціонерів-демократів" і навіть москвофла. Вони намагаються показати Франка таким діячем, який всюди мав ворогів, а єдиними приятелями його були московські "революціонери-демократи" і єдиною його розрадою і джерелом, звідки він черпав силу, були Маркс і Енгельс та московська література.

Другою тезою, на якій советські вчені спирають своє Франкознавство, це приписування Франкові марксизму. Вони згідно з наказом партії пишуть, що Франко "в своїх економічних дослідженнях, публікаціях і літературно-критичних статтях з питань суспільного життя часто посилався і спирався на вчення Маркса і Енгельса". ("Іван Франко" ЛАУ, Нью Йорк 1956, стор. 30). У праці М. Возняка про Франка науковий редактор вставив, що світогляд Франка в кінці 1870-их і початку 1880-их років "розвивався під впливом революційного демократизму і марксизму". (М. Возняк "Нариси про світогляд І. Франка, Льв в 1955, стор. 173). Комуністичні фальшивники Франкової творчості не вагаються силою заставляти сина Франка, Тараса, писати неправдиві твердження, що політичні партії, яких Франко був співосновником, намагалися перетягнути його батька на свій бік. Дослідно це фальшиве твердження таке: "Дві українських партії: радикально-селянська і національно-демократична напередки намагалися перетягнути Івана Франка на свій бік. Але Франко до кінця життя залишився соціалістом, прихильником діалектичного матеріалізму і атеїзму. Письменник не був ніколи служачою буржуазних партій". (Тарас Франко, "Творче обличчя І. Франка", Українське Життя, ч. 27, Торонто 1956.) Твердженням сина Франка намагаються совет-

ські Франкознавці пустити в світ свою велику брехню, що Іван Франко був ніби комуністом.

У накидуванні Франкові марксизму дійшло аж до смішности. Один советський "літературознавець" пише: "Вплив марксизму - лєнінізму, його розвиток, як передової теорії робітничого класу в Росії, у науку світового значення, безперечно, позначився на св тогляді і творчості І. Франка". (Ю. Кобилецький, "Іван Франко", УЦВ 1956). Тут, як видно, уже не тільки є вплив марксизму, але й лєнінізму, якого в часі творчости Франка ще взагалі не було.

Третьою тезою советського Франкознавства є ворожість Івана Франка до українства і його традиції та його нібито, ворожість до програми політичної і національно - державної самостійности, яку вони називають "українським буржуазним націоналізмом". Франко у советському насвітленні все це однаково ненавидів і все це однаково поборював. Найперше советські Франкознавці намагаються, як це роблять також і націоналісти, заперечити будьякий вплив М. Драгоманова на український національно - політичний визвольний рух, а в тому і на І. Франка. По їхньому Франко був під впливом Шевченка і, як Шевченко, нібито був тільки під впливом московських "революційних демократів", Белінського, Чернишевського, Герцена і Добролюбова. Якби не те, що советські Шевченкознавці вже встигли Шевченка змосковшити та надіти на його творчість марксо - лєнінську маску, а при тому підшукати Москалів, що нібито впливали на нього, то вони й не згадували б про вплив Шевченка на Франка. За допомогою Т. Шевченка советські Франкознавці намагаються пригнати і Франка до московських діячів Белінського, Чернишевського і Добролюбова. Те, що Франко був проти політики тодішніх наших народовців, советські Франкознавці утотожують з тим, що Франко ніби був проти національно - політичної і державно - економічної самостійности України. Вони безсоромно твердять, що Іван Франко "проголошував потребу єднання слов'янських народів з найвидастнішим серед них — російським народом, бо в єдності слов'ян бачив силу і міць, їх здатність протидіяти агресорам". (Іван Франко, ЛАУ, Нью Йорк 1956, стор. 35 - 36).

Ще більшу фальшивку пустив Ю. Кобилецький. Він пише: "Для Франка проблема зв'язку з Росією не просто літературна проблема. Це сенс життя українського народу, запорука його соціального і національного відродження. Адже ж саме в Росії піднімалась на боротьбу нова суспільна сила, озброєна ідеями марксизму — робітничий клас, — що єдина могла правильно вирішити пекучі проблеми соціальні і національні". Ю. Кобилецький без ніяких доказів по такій фразі переходить до такого фальшивого твердження: "Саме тому невтомно боровся Франко з націоналістичною пропагандою відриву України від Росії, з ідеями сепаратизму і орієнтації на Захід, що їх висували всілякі бачинські, барвінські та грушевські. Він обстоював спільність економічних, громадських і культурних інтересів України з Росією". (Ю. Кобилецький, "Іван Франко", УЦВ 1956).

Советські Франкознавці представляють Франка як такого, якому симпатичні тільки московські письменники, московські суспільні діячі, московські вчені, московські організації і московська держава. Українські письменники, вчені, українські установи як Наукове Товариство ім. Шевченка, Союз Визволення України і інші, — все це нібито вороги, яких він ненавидить і прогадить з ними до самої смерті боротьбу. Словом, советські Франкознавці зі шкіри вилазять щоб пофальшувати Франка так, як вже пофальшовано в УССР Шевченка і

інших письменників, щоб вкінці показати Франка такого, який нібито бажав соб. того, що тепер є в УССР.*)

САМОБОРОНА ІВАНА ФРАНКА ПЕРЕД МАРКСИЗМОМ І КОМУНІЗМОМ

Вся Франкова літературна, наукова й політична діяльність говорить, що він не тільки не був прихильником марксівської доктрини, але він її поборював так зручно, як ніхто інший. Франко був прихильником і визнавав етично-морального соціалізму, який випливає зі широлюдського і гуманного чуття. Він дав найкращу оцінку впливу етично-морального соціалізму на українське життя в останніх десятиліттях XIX століття у творі "Молода Україна", часть перша, "Провідні ідеї й епізоди" в статті "Із станніх десятиліть XIX в.". Він, кінчаючи свій перегляд зросту сил українського народу, писав: "Минуло двадцять лт — і що ж ми бачимо? Ми переконалися, що економічні й соціальні відносини цілого народу переробити чи перевернути — діло не легке і переходить сили не то кількох одиниць чи груп, але цілих поколінь. Але з другого боку ми переконалися, що "дух бодр, плоть же немощна", що праця одного покоління, а навіть невеличкої, але рішучої та інтелігентної групи серед того покоління може мати великий вплив на зміну духового настрою й успособлення цілого народу. Ми не могли дати м'льйонам у руки хліба, не могли тисяч і соток тисяч охоронити від нужди, від еміграції, від визиску, від змарнування сил. У нас був тільки один знаряд — живе рідне слово. І можемо сказати собі, що ми не змарнували його, не закопали в землю, але чесно й совісно вжили на велике діло. (Іван Франко, "З останніх десятиліть XIX в. "Львів 1910, стор. 82).

Живим рідним словом Франко проголошував свої революційно-патріотичні вірші, писав повісті, наукові твори, писав і проголошував українську національно-політичну програму Української Радикальної Партії, якої він був першим головою і яка перша проголосила метою своєї діяльності і боротьби самостійну і соборну українську державу.

Не без того, щоб Франко, від студентських часів почавши, не цікавився економічними проблемами та соціалізмом, який подавав певну розв'язку економічних проблем. Дуже популярно в часах Франка була марксівська теорія. Творами Маркса і Енгельса Франко цікавився з дуже критичним наставленням, до якого його спонукав М. Драгоманів. Він марксизмові протиставив гуманний французький соціалізм та практичний радикалізм англійської робітничої партії. Настілки Драгоманової перестороги можна бачити на всіх майже економічних статтях Франка. Можна бачити і в статтях про робітничі і селянські справи.

В 1895 році, коли Юліян Бачинський видав книжку "Україна ірредента", Франко, хоч в цій книжці були проголошені самостійницькі державні принципи, не здержався, щоб на неї за марксівський дух не помістити критичної завваги. Він висміяв тодішніх молодих маркси-

*) По лінії советських Франкознавців пішла була також редакція "Ковчега" у Філадельфії, яка так само фальшиво, як це роблять советські Франкознавці, приписувала Іванові Франкові, що він був сіва-чем большевизму на українському ґрунті, що вся його творчість перейнята ворожим духом до релігії, християнської моралі і взагалі всіх етичних і людських засад. Редакцію "Ковчег" піддержала також редакція "Америки": її статтю передрукувала у себе в 30-му числі 1956 р. Гідну відповідь "Ковчєгові" і "Америці" дав В. Горошко у "Вільній Україні" ч. 9, стор. 20 - 30.

стів, які наче аптекарі мали вже готові рецепти на вилікування всіх суспільних і економічних хворіб. Він дослівно писав: “За проводом Енгельса та Кавтського автор викладає “матеріалістичний світогляд” у котрім знаходяться готові формули для вяснення найскладніших історичних явищ: релігія — це витвір буржуазії, національність — витвір буржуазії, національна держава — це витвір буржуазії і т. д. Але все, що залежить від форми продукції, є тільки її виразом. Бодай то мати такий делікатний світогляд! Кілька формулок і чоловік кований на всі чотири ноги, попросту бери тай мудрість ложкою черпай. А що найцінніше, то це те, що при помочі цього світогляду вся будучина відкрита перед тобою, мов на долоні”. (“Життя і Слово”, т. IV. кн. 6, 1895 ст. 482).

В 1897 році помітив Франко перекладні статі Бернарда Шоа і Г. Бакса, присвячені критиці теорії і практики соціал-демократичної партії, а рівночасно в “Житті і Слові” в тому самому числі свою статтю “Соціалізм і соціал-демократизм”. Він наперекір твердженню марксистів, що Марксівська теорія самостійна і оригінальна, подав джерела, з яких виник марксістський світогляд. У вступній статті “Фабіянці і Фабіанізм” Франко писав: “Може для наших праворічних соціал-демократів, що вірують у єдино-спасаючих Енгельса і Кавтського, буде тут дещо займаючого”. (“Життя і Слово”, “Фабіянці і Фабіанізм”, 1897, I, сторона 17). В 1897 році в тому ж “Житті і Слові” Франко помітив ще обширну статтю “Український і галицький радикалізм”, а “Літературно-наукова бібліотека” видала досить обширну брошуру “Як я став казенним радикалом”.

Як в одній так і в другій публікації Франко переповів дуже докладно про те, як він розуміє соціалізм. Того ж таки року, видаючи збірку поезій “Мій Ізмарagd” він уважав за відповідне ще раз повторити своє розуміння справжнього соціалізму і своє наставлення до марксістського, чи так званого “наукового соціалізму”. Він писав: “Жорстокі наші часи. Так багато недовір'я, ненависти, антагонізмів намножилося серед людей, що не довго ждати, а будемо мати (а властиво вже й маємо) формальну релігію, основану на догмах ненависти та клясової боротьби. Признаюся, я ніколи не натежав до вірних тої релігії і мав в'двагу серед насміхів; і наруги її adeptів нести сміло свій стяг старого, ще пролюдського соціалізму, опертого на етичним широко-гуманним вихованні мас народних, розповсюдженні освіти, науки, критики, людської та національної свободи, а не на партійним догматизмі, не на деспотизмі проводирів, не на парламентарнім шахрайстві, що має вести до тої будучини”.

В 1898 році написав Франко “Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах”, а також “Із секретів поетичної творчості” та видав цілу серію брошурок, як “Радикали і анархісти”, “Радикали і жиди”, “Радикали і радикалізм”, “Радикали і релігія”, “Радикали і попи”, у яких докладно вяснював ідеологію і тактику Української Радикальної Партії, яку він очолював. Саме в цих кількох брошурах найяскравіше в'дбився дійсний ідеалістичний світогляд Франка. У них Франко стоїть міцно на національному ґрунті зі строго науковою метою досл'ду кожної справи і з етично-моральною християнською етикою у відношенні до ближнього, до громади і до народу.

Надзвичайно гостро перевів Франко 1899 року критику брошури А. Фаресова “Народники і марксисты”, у якій про марксізм писав: “Німецький соціал-демократизм, перещеплений на російський ґрунт працями Плеханова, Струве, Туган-Барановського і інших, здобув собі багато прихильників серед молоді і навіть загалом серед освіченої громади, котрій він імпонує знанням будучини, простотою в став-

ленні і розв'язуванні найскладніших питань, догматичністю тез, ніби науковою фразеологією” . . .

У цій своїй критичній статті Франко далі розглядає вплив марксизму в тодішній московській імперії. Він дослівно пише: “Є це характерне явище, що саме в пору, коли цей марксієвський соціал-демократизм із погляду на свої наукові основи і з погляду на свою політику, як партія, в Європі близький банкрутства, він здобуває собі найгарячіших прихильників у Росії, серед російської молоді. Дуже сумно, що на цю доктрину ловиться у значній частині гарячіша українська молодіж. Соціал-демократизм стає вороже як проти усяких об'явів суспільної самодіяльності та децентралізації, так само і проти національного українського руху і з того погляду являється для українства далеко гіршим ворогом ніж російське самодержавіє і російська цензура. Бо коли самодержавний тиск є тиском фізичної сили, так сказати б, в'яже руки, то соціал-демократизм краде душі, напоює їх пустими і фальшивими доктринами і відвертає від праці на рідному ґрунті. От тимто і не дивно, що свідоміші Українці виступають проти цієї згубної доктрини, як можуть”. (ЛНВ 1899, кн. VI, стор. 186).

В році 1900, коли РУП видала свою брошуру і в ній слідом за УРПартією проголосила, що її метою є праця і боротьба за самостійну, вільну і соборну Україну, Франко у статті “Поза межами можливого” писав: “Коли ж ідеал — життя індивідуального — треба признати головним рушієм у сфері матер'яльної продукції тим, що попирає людей до відкрить, пошукувань, надсильної праці, служби, спілок і т. д., то не менше, а ще більше має значення ідеал у сфері суспільного і політичного життя. А тут синтезою всіх ідеальних змагань, будовою, до якої повинні йти всі цеглини, буде ідеал повного, нічим не зв'язаного і необмежуваного (крім добровільних концесій, яких вимагає дружнє життя з сусідами) життя і розвою нації. Все, що йде поза рями нації, це або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сантименталізм фантастів, що раді би широкими “вселюдськими” фразами покрити своє духове відчуження в'д рідної нації . . . Усякий ідеал, це синтеза бажань, потреб і змагань близьких, практично легших, і трудніших до осягнення, і змагань та бажань далеких, таких, що на око лежать поза межами можливого . . . Ідеал національної самостійности у всякім погляді, культурнім і політичнім, лежить для нас покищо, з нашої теперішньої перспективи, поза межами можливого. Нехай і так. Та не забуваймо ж, що тисячні стежки, які ведуть до його осушення, лежать таки просто під ногами, і що тільки від нашої свідомости того ідеалу, від нашої згоди на нього буде залежати, чи ми підемо тими стежками в напрямі до нього, чи може звернемо на зовсім інші стежки. Виплоджений т. зв. матеріялістичним світоглядом фаталізм, який твердив, що певні (соціальні, а разом з тим і політичні) ідеали мусять бути осягнені самою “імманентною” силою розвою продукційних відносин, без огляду на це, чи ми схочемо задля цього кивнути пальцем, чи ні, належать сьгодні до категорії таких самих забобонів, як віра у відьми, в нечисте м'сце і фєральні дні”. (І. Франко “Поза межами можливого” ЛНВ Львів 1900, кн. X., цитовано “Із вибору творів”, НТШ Нью Йорк 1956, стор. 336 - 337).

Як ставився Франко до комуністичного ідеалу державного соціалізму і комуністичної держави, то він висловив свій погляд у часописі “Поступ”, що виходив у Коломиї. В 1903 році в тому часописі Франко видрукував досить обширну статтю “Що таке поступ?”, яка

відтак вийшла окремою брошурою. У цій статті найперше Франко критикує анархістичні утопії, доказуючи їх нежиттєвість, а відтак переходить до критики комуністичної теорії, зокрема до марксизму. Франко каже, що коли навіть допустити б, що теорія марксистів здійснилася б і була б соціалістично-марксистська держава, то "поперед усього всеможна сила держави налягла б страшним тягарем на життя кожного поодинокого чоловіка. Власна воля і власна думка кожного чоловіка мусіла б шезнути, занідіти, бо ану ж держава признає її шкідливою, непотрібною. Виховання, маючи на меті виховувати не свобідних людей, але лише пожиточних членів держави, зробилось би мертвою муштрою. Люди виростили б і жили б в такій залежності, під таким доглядом держави, про який тепер у найб-солютніших поліційних державах нема й мови. Народня держава сталась би величезною народньою тюрмою".

В 1904 році в ЛНВ помістив Франко статтю "До історії соціалістичного руху" у якій дав докладний перегляд соціалістичних ідей і звернув увагу на ідеї, що були виложені в "Комуністичному маніфесті". Найперше він, як у брошурі "Що таке поступ?" заявляє, що — "здійснення комуністичного ідеалу держави було б великим лихом для людства". А далі він пише: "Хто потрапить віднайти в так організованій суспільності(як цього хоче "Комуністичний маніфест") якийсь свобідний розвій одиниці, той докаже певно дуже великої штуки. Та й загалом всевладність комуністичної держави, означена в усіх 10 точках "Комуністичного маніфесту" в практичнім переведенні означала б тріумф нової бюрократії над суспільністю, над усім її матеріальним і духовим життям". Далі у цій же статті Іван Франко твердить з усією певністю, що "оброблена ними (Марксом і Енгельсом) програма державного соціалізму аж надто пахне державним деспотизмом та уніформізмом, що переведений справді в життя такий соціалізм міг би статися великою гальмою розвою або джерелом нових революцій". Вкінці Франко доказує, що "Комуністичний маніфест" не є ніяким оригінальним твором. Маркс і Енгельс еписали його від французького соціаліста Консідерана. (Іван Франко, "До історії соціалістичного руху", ЛНВ 1904, кн. III).

Ще сильніше протимарксистське наставлення виявив Франко у 1905 році, у якому написав такий монументальний твір як "Мойсей" та помістив у ЛНВ, кн. IV. "Отвертого листа до галицької молоді". Причиною до опублікування цього листа послужили Франкові революційні події в Східній Україні. Іван Франко повідомляв українську молодь Західньої України про те, що "Схід Європи, а в тім комплексі також наша Україна, переживає тепер весняну добу, коли невимовне горе, вплине дотеперішнім режимом, порушило найширші верстви і найближші інстинкти людської душі до боротьби, якої результатом мусить бути повний перестрій зразу державного, а далі й громадського, соціального порядку Росії, а в тім комплексі і України".

Франко знав, що в Східній Україні багато молоді діє в "Революційній Українській Партії", він бачив, як діяла українська молодь в час селянського страйку в Західній Україні, тому він дуже хотів, щоб молодь до тих подій, які будуть наступати по революційнім зриві, була приготована. Він знав, що самодержавіє в Росії як не тепер, то пізніше, розвалиться. Він писав: "Велика доба для нашої нації почнеться з хвилиною, коли в Росії упаде абсолютизм. Останні події показують, що упадок не за горами".

Знаючи дуже добре психіку Москви, Франко передбачував, що з упадком абсолютизму не наступить відразу визволення поневоєних Москвою народів, бо абсолютизм має свого наступника. Про цього

наступника в.н писав: "Цей наступник, то ніякий таємний незнайомий, не жаден сфінкс зі закритим лицем. Він давно відомий і виразно визначив свою фізіономію вже в дотеперішній історії Росії: це буде лібералізм капіталістичного складу. Це буде ліберальний, по європейськи освічений російський дідич, польський шляхтич, багатий фабрикант, купець, адвокат, професор, журналіст, лікар і в якійсь мірі інтелігентний пролетарій. Ось хто надасть фізіономію новому режимові Росії — капітал і інтелігенція."

Передбачуючи, що з російського лібералізму може вирости партія, яка буде далі зберігати ідею неподільности Росії, Франко закликав молодь до духової і національної соборности та чути себе поперед усього Українцями. А далі він закликав до невсипущої праці над самим собою, щоб бути готовими гідно стрінати історичні події.

В 1906 році, пишучи: "Огляд української літератури", взяв Франко під обстріл ці ідеологічні статті, що були друковані в журналі соціал-демократів "Вільна Україна". Соціал-демократи не тільки гостро виступали проти капіталізму, але й проти всієї культури, яка розвивалася в його часах. Франко був іншої думки і на цю тему він писав: "не слід би також соціал-демократичним письменникам, особливо в Росії та Україні повторяти безкритично старі фрази про безладдя та безмірну шкдливість капіталізму. Росія має досить проповідників, що закризаючись тими первісно-соціалістичними (краще сказати, марксо-енгельсвськими) формулами, кидають затроєні стріли на всю захільну цивілізацію, на всю науку та її здобутки. Соціалісти не повинні забувати ніколи, що той ненависний їм капіталізм створив новочасну науку й літературу, новочасні міста, комунікацію і філіантропію, що в.н безмірно поширив серед народніх мас просвіту, добре виховання та почуття солідарности. Що він не створив рaju, не вигаїз усіх громадських болячок, це певно так, та цього мабуть не зробить ніякий громадський лад, а вже найменше той, якого не зовсім принадні риси малюють нам речі в роді "Ерфурської програми". Все ж таки ясне розуміння речі велить признати й капіталістичному ладові його заслуги, тим більше, що це не яканебудь примха кілька тисяч людей, а також історично неминула і органічна поява, якою хоче бути соціалізм".

У цій самій статті з приводу розвідки Л. Бича "Револуція і органи самоуправи", друкованої в "Вільній Україні", Франко звернув увагу на неправильне розуміння клясової боротьби марксистами і каже, що "нешасна формула про "клясову боротьбу", що творить прогрес і цивілізацію і яксі зачехання, обіщують нетямущим різні, так само малотямущі ідеологи, було б присудом смерти для вселюдського поступу".

При кінці тієї статті Франко твердив, що "в таких інтернаціональних справах, як соціалізм, здорові органічні парості можуть у кожнім краю вирости тільки з виразного національного ґрунту і тільки тоді вони перестануть бути сірою теорією і зробляться цвітучою дійсністю." (Іван Франко, "Огляд української літератури в 1906 р.", Київ 1907, "Рада" ч. 12).

ІВАН ФРАНКО НАЦІОНАЛЬНИЙ ГЕНІЙ І УКРАЇНСЬКИЙ САМОСТІЙНИК ТА СОБОРНИК

З поданого вище короткого перегляду статей Франка, виходить ясно, що в.н від молодости аж до старости був проти того всього, що йому приписують советські літературознавці. Вся Франкова літературна і громадська праця це виразне заперчення советського Франкознавства. Франко ніякого москвофільства, польонофільства, австрє-

фільства ніколи і ніде не пропагував, а навпаки гостро його поборював.

В 1913 році, коли студентська молодь, зорганізована в Українському Студентському Союзі заініціювала влаштування ювілею 40-ліття громадської праці Франка і рівночасно відбула свій студентський конгрес, Франко особисто прибув на цей конгрес і брав участь у дискусіях на рзні політичні, національні і соціально-економічні теми. Він до глибини душі був зворушений тим, що на конгресі Української Студентської Радикальної Молоді у Львові було одностайно прийнято резолюцію, що ідеалом української радикальної молоді є створення української самостійної держави. Тоді Франко ще раз рушив у Мандрівку по Західній Україні з читанням свого "Мойсея", яким демонстрував своє ставлення до українського минулого і майбутнього та рівночасно загірав всіх до дальшої витривалої боротьби за свої права. У своїй мандрівці не забув Франко і про Буковину. Іздив він зі своєю донькою Анною до Черновець, де радісно його витала студентська молодь.

З особливою радістю вітав Франко створення Українських Січових Стрільців і в їх ряди післав своїх синів. Коли відбулися перші бої УСС-ів, то вже хворий Франко не міг повздержатися від того, щоб сприводу перемоги УСС-ів над московсько-царськими військами не написати вірша "Дві чети". Досл'явно цей вірш був такий:

"Два українські четарі ішли поміж гори;
Не йшли прудко, та прудкий був їх слух і зори,
"А ось чути стрійний хор! Пісня полковая!
Це у можному числі слуги Николая.
"У хаші! Ти на той бік, я на сей бік шляху.
Як будуть минати нас, задамо їм страху."
Ідуть собі Москалі по пустому місці
Без жодного офіціра, а самих зо двісті,
Ідуть певно по наказу тай співають стрійно,
Аж тут чути: "Перша чето, на одно коліно!"
Буркнув дядько сивоусий поміж Москалями:
"Ось чета! Знов засідка! Буде лихо з нами."
Ці не чують. Ще крок пройшли — жодна їм морока,
Аж там поклик: "Друга чето, приклади до ока!"
Крикнув дядько: "Стой которий! Братцы, ну, сдайомся!
Бросай ружья і вверх руки! Сдайомся, сдайомся!"
Вискочили два четарі, при їх ружьях стали
І дві сотні Москалів у полон дістали."

Написано д. 14 падолиста, 1915.

Ось такими скромними словами оспівав Франко перемогу УСС-ів, а тим самим дав доказ, що він з усієї душею тішився своїм національним військом і всім думками бажав всенациональної перемоги. В 1916 році навіть довший час жив у шпиталі УСС-ів.

Підсумовуючи дотепер сказане, можна бачити ось що: Советське Франкознавство намагається показати Франка, як сучасного партійного члена, а тимчасом вся творчість Франка кричить проти того. Вся творчість Франка каже, що він був національним генієм і великим організатором української духової соборности, якої втілення бачив у самостійній і вільній та соборній демократичній державі. Советському Франкознавству мусить бути протиставлене українське вільне національне Франкознавство.

В. М. ВЕРГАН

СОЦІАЛЬНІ І ЕКОНОМІЧНІ ПОГЛЯДИ ІВАНА ФРАНКА

Многогранність геніального таланту Івана Франка проявлялася в його дуже різномодній творчості: як поета, повістяра, новеліста, публіциста, промовця, організатора суспільного життя і політичного діяча.¹⁾ Його духові інтереси, як слушно помітив акад. Дмитро Багалій, мали просто енциклопедичний характер. Проте, вся творчість Франка мала свою спонуку і спільний ґрунт, з якого вона росла і соками якою вона кормилася, а саме суспільно - етичний світогляд.

При всій величї свого творчого духа, Франко був дитиною свого часу і діяв серед і для свого довкілля. В 1873 р., коли Франко ставив свої перші літературні кроки, вже 10 років була українська література під Росією майже заборонена. Під Австрією, у Західній Україні, де вродився і в першу чергу діяв Франко, в тому часі вправді існували досить широкі конституційні свободи на папері, але в дійсності їх на практиці заперечувала для українського народу польська шляхетська меншість, яка на підставі польської угоди з центральним німецько-австрійським урядом дістала всупереч основі конституції забезпечену накиненим краєвим статутом для Галичини неподільну владу в руки. За переведення в життя громадянських свобод і конституційної рівноправності націй мусіла українська більшість Східньої Галичини провадити важку боротьбу. В соціальній ділянці, як наслідок давнішого завоювання України Польщею і Росією, суспільство в Україні не було органічно ціле, але творило мозаїковий образ, в яким окремі частини були від себе сепаровані. Панівні класи — шляхта і більшість міщанства — були польські, зглядно московські між селянством і місцевим робітництвом в Україні панувала у відношенні до панівних клас повна сепарація не тільки на підставі соціальних різниці і суперечностей, але й національних (отже також різниця мови, культури, історичної традиції і змагань для будови майбутнього суспільно-економічного і політично-державного життя). Суспільна структура українського народу на всіх його землях характеризувалася тим, що величезна більшість його спільноти була селянами, а тільки незначну меншість творило міщанство (ремісники, купці і підприємці), робітники й інтелігенція. Щодо Галичини, то тут вже в часі середнього віку Франка, склад українського суспільства був докладно такий: 93,3% селяни, 2,5% ремісництво і промисл, 1,7% купці, а решта на робітництво й інтелігенцію. Проте, тоді українська нація не була фермерською, якби не здавалося з першого погляду на цю статистику. Тодішнє українське селянство після знесення панщини так мало посідало своєї землі, що селянські господарства могли утримуватися не з нормального прибутку цього господарства, але за рахунок півголодного животіння, спричиненого браком землі і можливости відходу вільних рук до міського промислу, а одночасно надмірними публічними тягарями. Щодо самої Західньої України, то там без- і малоземелля було побіч деяких околиць Китаю і південної Італії найбільше рільниче перенаселення в світі. Там малоземелля від знесення панщини в 1848 ще постійно зростало. Коли в 1858 було в Галичині селянських господарств до 2 гектарів ще 27%, то в 1890 було їх вже 46,6%, тобто майже половина, але землі вони посідали тільки 9% ці-

1) Цей огляд Франкових поглядів у соціально-економічній ділянці життя є оригіналом статті, що появилася з деякими скороченнями в англійським перекладі в "Українським Квартальнику" в Нью Йорку.

лої рілньничої площі. Господарств від 2 до 5 гектарів, тобто в тодішніх умовах економіки ще не зовсім вистачальних, було 33%, отже разом безземельних, малозомельних і слабовистачальних господарств було понад 80% усіх селянських господарств. Одночасно проти цих, кругло одного мільйона найдрібніших селянських господарств у Галичині, стояли лятифундії польської шляхти, якої докладно 3,235 ділчів посідало майже половину всієї території Галичини. При знесенні панщини шляхта при допомозі центрального австро-німецького уряду захопила безправно всі громадські сервітути лісів і пасовиськ, чим зробила село економічно залежним від панських лятифундій. Польська шляхта в егоїстичних інтересах своєї класи не допускала до індустріального розвитку краю, щоб тут не було відпливу вільних селянських робітних рук до промислу і щоб таким чином мати з мусу дешеву робочу силу по своїх дворах і ланах. До чого доходив тодішній визиск селян шляхтою, видно з того, що за працю, від сходу сонця до вечора, платили селянинові тільки 15-20 гелерів австрійської валюти, або кругло 4 до 5 американських центів.

У цім довікллі прийшлося працювати Франкові. Волею долі перший новітній політичний емігрант з-під російської окупації, професор Михайло Драгоманів увійшов у близькі стосунки з молодим Франком, як університетським студентом. Перед Драгомановом, як українським політичним діячем, стояло вже раніше настирливе питання: що діяти, щоб допомогти своєму народові? Він у своїм широкім листуванні з Франком і його приятелями та в своїх женецьких публікаціях давав цілу систему засобів визвольної політичної і суспільної праці, упорядкувавши її в 1880 р. в цілу новітню визвольну програму. Драгоманів був соціалістом етичного напрямку, який спирався не на економічній доктрині Маркса чи на його матеріялістичній філософії і пролетарським месіанізмі, але на етичній ідеалізмі. Франко виховався в суспільній школі Драгоманова і разом з ним переходив мутацію молодечих поглядів на суспільно-економічні справи, а потім у зрілім віці виробив собі свій власний погляд. Проте, незмінним у нього залишився спільний з Драгомановом основний суспільно-етичний світогляд. Він між іншим містив у собі заповідь, яку ще в 1875 році виловив Драгоманів у студентським журналі "Друг", пильним співробітником якого був Франко. Світогляд Драгоманова спирався на віру в правду, справедливість і в поступ людства до життя на підставі справедливості. Висновком із етичної справедливості був суспільний обов'язок української інтелігенції, зформульований Драгомановом у "Друзі" так:

"Україніщина — то не тільки література в народній мові, то є в мові більшості; це передача їй (цій більшості) результатів світової цивілізації, а головне, як не виключне зобов'язання інтелігенції, бо вона могла вивчитися тільки тому, що народ працює, обліваючись потом, на службу тому народові — моральну, політичну й соціально-економічну з метою усунути від народу темноту, неморальність і визиск."

Драгоманів був взагалі прихильником розвитку здорового селянства в кожній нації, але особливо це підкреслював щодо Українців. Його тезою було твердження, яке він повторяв на різні лади: "Сила кожної нації в її мужицтві".

Виходячи з основних етичних принципів і з аналізу тодішнього суспільного життя в Україні. Драгоманів вже від 1878 року робив свої програмові висновки так: "В Україні найбільша частина всіх здобувачів, хліборобів і робітників. Напроти того велика частина чужинців — Поляків, Жидів, Німців, Угрів, Москатів належить до тих, що їх звуть вищими, неробочими станами, котрі тільки вжиткують працю працюю-

ючих робітників. Тепер власне ті чужинці, котрих наслали на Україну ті держави, що поневолили її в старі часи, та ті перевертні, що до них пристали, панують над Українцями і в господарстві, як люди багатші, і в справах політичних, як начальства. Всякому народові шкодить неволя під чужими людьми, а з другого боку серед громад не сміє бути непрацюючих станів... Ось через що майже все одно: чи увільнити Україну від чужинців, чи увільнити громади українських продуцентів від непрацюючих. І так і так пани всяких пород повинні хоч усі стати робітниками, або покинути Україну". (Програма з 1880).

Франко перейнявся до глибини душі цим етично-суспільним світоглядом і вся його творчість нерозривно зв'язана з ним. На вершці своєї творчості, в 1897 Франко підкреслив це у своїй автобіографії і в ювілейній промові наступного року. В автобіографії Франко сповідався чітко: "Коли я почуваюсь Українцем і по змозі і своїй силі працюю для України, то... цілком не з причин сентиментальної наївності. До цього спонукає мене почуття собачого обов'язку. Як син українського селянина, вигодуваний чорним селянським хлібом, працюю твердих селянських рук, почуваюсь до обов'язку відробити панщиною цілого життя ті шеляги, що їх видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатися на ту висоту, де видко світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали. Мій український патріотизм, то важке ярмо, вложене долею на мене. Я можу здригатися, можу стиха проклинати долю, що вложила мені на плечі те ярмо, але скинути його не можу... бо став би я підлим перед власним сумлінням. І коли що полегшує мені двигати це ярмо, то це те, що я бачу, що український народ, хоча він гноблений, отемнюваний і деморалізований довгі віки, хоч і сьогодні бідний, недолугий і непорядний, але все таки підноситься і відчуває в щораз ширших масах жаждобу світла, правди і справедливості та до них шукає шляхів..." Цей обов'язок перед своїм народом Франко уважав впливом Божої справедливості. Тим то він проголошував: "Від народного обов'язку сам Бог не може звільнити; нахваляється звільнити (від нього) сатана".

Згідно з цим обов'язком Франко перейнявся від студентських часів ідеалом етичного соціалізму. Його він виробляв у собі й поглиблював та затримав його аж до схитку свого віку. Ще в передмові до своєї більшої збірки поезій в 1898 році Франко заявляв себе прихильником "старого широлюдського соціалізму, опертого на етичній, широко гуманній вихованні мас народних, на поступі і загальній розповсюдженні освіти, науки, критики і людської та національної свободи". (З передмови до "Мій Ізмарагд").

Будучи визнавав такого етичного соціалізму, Франко був весь час протигником марксистсько-енгельсівської соціалістичної доктрини, опертої на історичнім матеріалізмі, класовості, пролетарській владі і байдужості до етичних загальнолюдських принципів. Хоча він Маркса цинив за його економічні досліди, то його суспільно-політичну доктрину він поборював літературно і в політичній житті. М'ж іншим, у своїй праці під заголовком "Що таке поступ", Франко в образивий і приступний спосіб перевів критику того ладу, який пропонують комуністи, передбачаючи чверть століття наперед, що комуністичний лад був би "тільки каторгою" для всіх членів суспільства, зокрема ж для робітників. Не менше він засулив ідеальні пляни нового ладу, який голосить тодішні марксистки. Всесильність і тоталітарність держави мусить бути результатом загальної етатизації господарства, не зважаючи на марксистську теорію, що колись держава "в'домче". В противагу до того Франків соціалізм спирався тільки на етичних

принципах, отже на етичнім поступі і волі народу. Носієм етичних цінностей і ідей є людська особа, яка одночасно має бути максимально вільна і суспільно зв'язана з огляду на добро цілої спільноти. Воля особи і її гідність, а одночасно воля об'єднань-громад і нації є конечна для правдивого суспільно-культурного поступу людства. Так думав Франко про особу і суспільні взаємовідносини осіб і їх об'єднань.

Соціалізм уважав Франко тільки провідною ідеєю, ідеалом суспільної праці, а не безпосередньою програмою і не негайною акцією, бо він нераз заявляв, що до цього ідеалу вповні людство ледве дійде, як воно не може дійти до повного етичного ідеалу. Франко не вірив у теорію насильних соціальних катаклізмів як засобів перебудови суспільно-економічного ладу. Ідеальна перемна — соціалізм — є можлива тільки при етичнім ідеалі, а він є тільки напрямом, до якого треба змагати. Зате можливі зараз суспільні економічні реформи, за які треба боротися.

Згідно з тими основними думками Франко брав участь у випрацюванні програми проєктованої "Галицької Робітничої Громади", яка зрештою не стала вповні реальним ділом (1881). В цій програмі проєктується в першу чергу реформу найбільш наболілого питання в Галичині — земельного, в той спосіб, щоб уся земля перейшла в розпорядження відповідних громад. В межах різнничої громади програма проєктує спільну обрібку землі, а осягнені продукти праці мали б ділитися в міру потреби членів громади і в міру того, як хто працював. Подібна реформа проєктується щодо промислу: заводи мали б перейти в управу тих, що в ньому працюють.

Після довшої публіцистичної підготовки Франко разом зі своїми однодумцями заснував окрему політичну організацію — Українську Радикальну Партію на конгресі у Львові 4-5 жовтня 1890. Її політичну, економічну і культурну програму уложив головним чином сам Франко і він був обраний сповняти цю програму, як голова партії. Програма підкреслює на вступі, що метою партії є змагати до соціалізму. Самі ж постанови програми виразно вказують на те, що партія не прагне робити соціальну революцію, але конечні суспільно-економічні реформи. Вона змагає до "матер'яльного добробуту всіх робітничих людей і усунення всякого економічного визискування". Як негайні засоби для поліпшення господарського ладу програма ставить: "знесення всіх посередніх податків і в тому також ґрунтового, а запровадження єдиного прогресивного доходного податку; вийняття з-під екзакуції такої величини селянського ґрунту і знарядь, які конечно потрібні для ведення споживчого господарства; екзакуція може провадитися тільки на чистий дохід з ґрунту; улегшення організації хліборобських продукційних кооперативів, торговельних для збуту і закупу, промислових, кредитових і ін.; законне запровадження 8-годинного дня праці, охорона праці, поширення суспільного забезпечення від хвороби, випадку і нездатности до праці. Після врахування спеціфичних засобів реформи найближчого часу програма економічна заключається такою загальною тезою: "Взагаті ми є за найширшою організацією робітничих людей без р'зниці заводу (зайняття) в цілі самопомоги проти визискування з боку капіталізму і для власної помочі". Кооперативна метода суспільно-економічної реформи, яку пропонує вироблена Франком програма, вказує на його глибоку віру в самодіяльність народу, в його вільну кооперативну ініціативу і в демократію також в суспільних справах, а не тільки в самих політичних. Спеціально щодо земельної програми, то тут Франкова програма різко і чітко відкидала марксіську теорію пролетаризації села, як неми-

нучість і то позитивного характеру, бо, мовляв, як скупчення прсмислу в руках небагатых капіталістів, так і скупчення землі у великих лятифундіях улегшить перехід до націоналізації всього господарства. Франкова програма заявляється проти пролетаризації села, вона ставить вимоги, засоби і шляхи для охорони дрібної селянської господарки. Вона виразно підкреслює, що треба вживати всіх засобів для "повздержання творення пролетаріату на селі". Деякі засоби вже були згадані (реформа податків, мінімум екзистенції селянина, вільний від езекуції, підтримка кооперації). Тут треба ще додати вимогу як найскоршої парцеляції великої земельної посілости між селян і творення при цй нагоді громадських кооперативних рільних об'єднань, які викупили б землю від дідичів при допомозі відповідної державної кредитової установи. Франко був свідомий того, що справа радикальної реформи землі без викупу, що було б справедливе з огляду на безправне набуття землі шляхтою, є все таки далека до реалізації, а село не може терпіти нестатку до того часу. Тому він у цій програмі пропонував викуп землі дідичів через публічну кредитову установу і парцеляцію між селян і їх кооперативи.

В грудні 1899 Франко з Михайлом Грушевським і деякими іншими діячами задумав створити сконцентровану нову українську політичну організацію, в якій могли б зміститися і радикали і давніші народовці, які під впливом розвитку життя і акції Франкового гурту також сильно зрадикалізувалися. В грудні ця організація була утворена під назвою "Народне Демократичне Сторонництво", до якого Українська Радикальна Партія не вступила, а тільки одна її меншіна група. Економічну частину програми нової партії уложив Франко і вона показує дальший розвиток його поглядів на суспільно-економічні справи. У вступі до програми писав Франко між іншим: "Всі доходи не падають з неба, а походять з праці людей". А далі: "Бувають випадки, коли весь народ може прийти в положення т.єї мухи, що її висисає павук. Це такий народ, який не має власної держави, який не має ключів до власної комори; він не може сам р'шати про свої доходи ані про свої видатки". В самій програмі Франко проектував таку загальну засаду: "Змагаємо, щоб наш народ у продукції, кредні та торгівлі визволився від залежності з боку інших народів і країн; щоб мав у своїх руках потрібні засоби продукції перш усього землі, та розвинув у себе свій власний промисл, торгівлю, і кредит." В поясненні до цієї програми Франко писав додатково: "Відколи замість приватних прав і привілеїв основою державного життя зробилась рівність перед правом і свобода, відтоді в економічному житті починає переважати змагання до спільности, бо тільки в спільності й дружності може виявитися громадянська рівність... Мусимо єднати свої сили, мусимо, де можна, творити спілки своїх людей, свої банки, каси, свою торгівлю, свої склепи і т. д." В іншій місці пояснення згаданої програми Франко підкреслює ще раз вагу праці в добробуті суспільства: "Основою економічного добробуту народу є власна праця, заподатливість, підприємчивість і ошадність кожної поодинокі людини. А де одному тяжко, там слід єднатися в товариства, спілки — чи то хліборобські, ремісничі, торговельні, банкові і т. д. Це все до купи називається органічною працею". Як ідеал нової ширшої політичної організації поставив Франко в її програмі іншими словами описаний етичний соціалізм в його розумінні: "Наш ідеал, пише програма, — Україна без холопа і без пана". В поодиноких практичних пунктах економічна програма нової партії покривається майже цілком з відповідними постулятами радикальної програми. Власне в спорі з проводом партії за точніше виконання ухваленої

партією, а Франком уложеної економічної програми, він в 1904 році публічною заявою в органі партії "Діло" подав своє рішення про вступ з цієї партії, а потім він назад вернувся до своєї давньої радикальної організації.²⁾

Проте, програма Франка для націонал-демократичної партії з її гаслом "органічної праці" здобула собі широку популярність в масах і стала на довгі роки практикою великої більшості українського суспільства в Галичині. Вона була надихана запалом до дружності, тобто до кооперативного економічного співчленства і викликала такий патос у масах, що вони встигли власними силами будувати свою національну економіку муравлиною працею у всіх селах і містах.

Окрім того Франко брав участь у редакції нової другої програми Української Радикальної Партії восени 1904 р. Вона під впливом Франка прередагована в ще більше сильним дусі дружності-кооперації.

У своїй науковій праці Франко присвятив також чимало уваги економічним справам. Деякі з них були джерельними студіями, а деякі публіцистичним обробленням уже друкованих джерел. В них він головну увагу присвятив історії економічного положення українського селянства та описові його сучасного економічного визиску. Якби зібрати разом всі його праці на економічні теми, то це дало б цілий ряд томів. Вони залишаться для дослідників кінцевим джерелом історії економічного розвитку Галичини, зокрема ж його селянства. Будучи

2) Дехто з публіцистів, як давніше, так і тепер, участь Івана Франка в організації "Народного Демократичного Сторонництва" представляє так, що цим Франко виявив повну змну своєї радикально-соціалістичної ідеології чи пак навіть нібито відрікся від неї зовсім. Таке твердження може полягати або на неповнім знанні матеріялів, або на бажанні zdeформувати історію нашого політичного руху.

Участь Франка разом з визначними радикалами, як Д-р Володимир Охримович, В'ячеслав Будзиновський і інші, в організації названої нової партії була чисто тактичною справою, а не питанням зміни політично-суспільних ідей. Франко власне намагався не розбивати Українську Радикальну Партію чи поборювати її, але хотів перевести ширшу консолідацію двох партій, УРП і поступових народовців, а також значної частини безпартійної інтелігенції в нову партію не тільки виразно демократичну, але й по суті радикальну, тільки без цієї назви. Суспільно-економічна програма нової партії, яку виробив Франко разом з Д-ром Охримовичом, була в суті речі програмою-мінімум соціалістів. В організації нової партії на основі програми Франка, не могли брати участі ані вступити до неї клерикальні елементи і угодова група народовців, що нею проводили проф. Олександр Барвінський і Наталь Вахнянин. Франко був переконаний, що йому вдасться переконати до свого пляну цілу УРП і в тому дусі він діяв на партійнім з'їзді, але це йому не вдалося. Вся справа полягала в тому, що Франко вірив, що нова партія справді буде триматися уложеної ним програми, а більшість УРП під проводом Михайла Павлика наперед у це не вірила і передказувала, що програма лишиться на папері і Франко разом з Грушевським тільки непотрібно себе політично експонують на марну справу.

У своїх публічних заявах вже після організації "Народного Демократичного Сторонництва" Франко не раз підкресляв, що він залишився вірним своїм радикальним ідеям. Наприклад, у листі до органу УРП, друкованім у 1900 році, Франко підкреслює сильно, що "чую себе радикалом і правдоподібно не перестану до смерті чути себе ним і працювати для радикалізму". — М. С.

засадничим знавцем кооперативної форми організації господарства, Франко в тодшій страшній нужді українського селянства добачував один з найважливіших засобів боротьби з визиском не тільки професійні спілки, але саме різnorodні кооперативи, як це видно з усіх програм, автором або співатором яких він був. Відомо, що кооперативна ідея в Західній Європі раніша від літературної і практичної діяльності Франка в цій ділянці. Він цю ідею мав готову, а тільки пристосовував її форми до краєвих відносин у Галичині. Проте, в одній ділянці кооперативної діяльності Франко був цілком оригінальним. Він перший звернув увагу на хліборобську продукційну кооперацію, розробляв її ідею і проектував її практичні форми. На цю тему він написав багато статей і перевів чимало дискусій зі свідомими селянами.

Багато своїх статей і розвідок присвятив Франко ще одному засобу оборони селянської праці перед визиском великих панських латифундій. Цим засобом був страйк. Рільничо-селянська праця є тим характеристична, що вона розкинена по віддалених від себе громадах, отже трудна до професійної організації. До того, селянство ділиться під економічним оглядом на різnorodні групи, які в даних обставинах не однаково можуть бути зацікавлені в професійній організації і зокрема в такій радикальній засобі боротьби, яким є страйк. Особливо це відноситься до галицьких селян, більшість яких була так малоземельна, що була примушена до заробітної праці літом, бо в противнім разі в зимі їй грозив голод. Але зваживши факт, що в часі Франка визиск селянської заробітної праці був так несумлінний, що заплата за цілоденну працю в жнива виносила пересічно коло 6 американських центів, Франко уважав конечним приступити до реалізації цього крайнього засобу оборони — загального рільного страйку в Східній Галичині. Вже в 1891 Франко в статтях в органі своєї партії "Народі" підняв завдання професійної організації селянства для самопомочі й оборони. Після довшої пресової й усної пропаганди цієї справи на селянських вічах справа організації аграрного страйку в Галичині стала зрештою остільки, що з'їзд Української Радикальної Партії під головуванням Франка і за його впливом ухвалив окрему резолюцію, яка накладала на членів партії обов'язок жвавіше приготувати справу загального рільного страйку. Ця ініціатива Франка дала свої повні висліді в пару років пізніше — в жнива 1902. Тоді при солідарній поставці обох головних українських партій — радикальної і націонал-демократичної, і при допомозі ново-заснованої соціал-демократичної, розпочався генеральний рільний страйк у Галичині, який охопив був 24 повіти Східньої Галичини. Хоча він мав своє перше джерело в соціальних утисках шляхти, то одночасно він носив також нерозлучно і національний характер, бо ж власниками латифундій були виключно польські шляхтичі і вони з національного антагонізму особливо жорстоко і безсердечно відносилися до українського селянства, коли порівняти їх відношення до польського селянства в Західній Галичині. Тим то польську шляхту в цій справі підтримало все польське шовіністично настроєне міщанство, а з другого боку українське суспільство солідарно помагало страйкуючому селянству, особливо ж світська демократична інтелігенція і сільське національно свідоме духовенство. Краєва влада, як знаємо, була в руках польської шляхти і під її пресією центральний австро-німецький уряд вислав на села малярське військо на примусові квартири, щоб тим тиском примусити селян відступити від страйку. Суди під впливом шляхти перевели масові арешти і безпідставні вироки сипалися на голови страйкуючого селянства, яке користало тільки зі своїх конституційних свобод. Всі репресії уряду не здалися на ніщо, бо українське селянство вия-

вило таку свідомість, організованість і солідарність, що його не могла зламати ніяка урядова сила. Робітне село побидило і шляхта мусіла поступитися та піднести заробітню плату. Побіда страйку, як і попередні репресії, стали переломовою добою в історії українського селянства. Воно від тоді здобуло в собі почуття своєї сили і вартости, а польська урядова меншість почала від того часу вже серйозно рахуватися з вимогами цілого українського населення в Галичині. Франко у своїх численних статтях не тільки раніше теоретично і пропагандивно обробив питання організації цього найтруднішого страйку — рільного, — але підчас самого страйку він в позакраєвій пресі підняв аларм проти урядових репресій над спокійними страйкуючими селянами. Ці галицькі “пацифікації”, як і “галицькі вибори”, які переводила безпощадно і безправно польська шляхта над українським народом, стали заходами Франка славні не тільки в цілій Австрії, але й у цілій Західній Європі. Франко подбав також про те, що в австрійським парламенті над цією справою відбулася гостра й засуджуюча ці “порядки” дебата.

Хоча Франко в українській соціальної та економічної дійсності найбільше інтересу присвячував українському селянству, то тим не менше він свою наукову й публіцистичну працю звертав також на загальну соціальну проблему і зокрема на урівноваження “четвертого стану” — тобто міських пролетарів та на виборення для них їхніх людських і громадянських прав. Мусимо тямити, що при кінці 1870-их років, коли розпочалася діяльність Франка, в Австрії взагалі, а в Галичині зокрема не було легко піднести соціальну проблему робітництва. Кожному, хто важився говорити про якусь програму, щоб розв’язати цю проблему, грозила слідча тюрма, а потім навіть процес за “тайну організацію”, хоча таких тайних організацій справді в Галичині ніхто не організував. Сам Франко за це мусів перебути процес і на вимогу польської шляхти був явно безпідставно засуджений на шість тижнів арешту.

Панівна тодішня урядова опінія в справі соціальної проблеми була дуже примітивна: хто говорив про саму національну економію, тому панівна шляхта і її експоненти зараз же закидали — атеїзм, як це виразно свідчить сам Франко ще в 1890-их роках. Польсько-шляхетсько-урядові кола тоді вмовляли в українських провідників, що саме піднесення соціального питання в Східній Галичині “компромітує українську національну справу”! Ще в 1890 р. австрійський міністер Фалькенгайн у своїй промові в парламенті заявив, що ніяке соціальне законодавство в державі непотрібне, бо для того вистачають 10 заповідей Божих, а зокрема 7-ма заповідь, мовляв, розв’язує всі соціальні питання.

Франко присвятив соціальній проблемі взагалі, а робітничій зокрема, багато статей і промов. Він боровся за повну людську гідність пролетарів, за справедливу винагороду їхньої праці, за виборче право для них і за повне суспільне забезпечення їх і їх родин. Зразу його голос був звичаючим на пустині, але з кожним роком гурт його приятелів і учнів серед інтелігенції, робітництва і селянства ріс і також ріс рух за позитивне розв’язання тієї проблеми шляхом державного законодавства. З особливою похвалою виступив Франко для митрополита Андрея Шептицького, коли він залишив був дотеперішню загальникову практику пастирських звернень своїх поперелників, а видав одно зі своїх звернень спеціально “О kwestii соціальній”. Щоправда, Франко, після своїх похвал для самої появи такого листа, розглянув дуже критично деякі його практичні постулати, але тим не менше все це вказує на те, що на переломі 19-го і 20-го століття поступ

опінії в справі соціальної був вже великий у користь її позитивного розв'язання.

На кінець, варто ще заторкнути погляд Франка на ще одно важливе суспільне питання: партійних взаємовідносин. Хоча він сам був орган затором і потім провідником одної з українських політичних партій, то він ціле життя завжди відкидав партійно-політичний фанатизм і нетерпимість. На цю тему він написав чимало статей у різних органах. Його основний погляд на цю справу найядерніше висловлений у передмові до збірки поезій під заголовком "Мій Ізмарагд" (1898): "Жорстокі наші часи! Так багато недовір'я, ненависти, антагонізм в намножилося серед людей, що недовго ждати, а будемо мати (а властиво вже й маємо) формальну релігію, основану на догмах незнаних та клясової боротьби. Признаюся, що я ніколи не належав до вірних тої релігії і мав відвагу серед насміху і наруг її adeptів нести сміло свій стяг старого, широко-людського соціалізму, опертого на етичній, широко гуманній вихованні мас народних, на поступі й загальній розповсюдженні освіти, науки й критики і людської та національної свободи, а не на партійній догматизмі, не на деспотизмові провідників, не на бюрократичній регламентації всеї людської будуччини..." Все це направлене проти вже тодішнього марксизму, з яким Франко полемізував вже на початку 1890-их років.

Слід ще зазначити, що при тім етичній гуманній соціалізмі, який присвічував Франкові, як ідеал діяльності, Франко визнавав два роди власності: соціальну і приватну, індивідуальну. Коли фабричне підприємство в суті речі вже є властиво суспільною власністю навіть при приватній капіталізмі, то всі предмети приватного особистого вжитку і засоби продукції для трудового вжитку без постійного найму робітників мусять завжди залишитися індивідуальною приватною власністю, вчив Франко згідно зі своїми економічно-суспільними поглядами. В цих поглядах головне місце займала дружність і взаємна любов ближнього і в тому суспільній етиці Франка була вповні згідна з основами християнської моралі.

Д-Р МАТВІЙ СТАХІВ

Коли побачиш праведного в муках,
В терпінні, болях і в тяжкій неволі,
Як він терпеливо і без нарікання
Несе тягар свій, не клене нікого,
То знай, що певність ту нерукотворну
Сам Бог вложив йому на тее в душу,
Щоб він своїм терпінням і змаганням
Змцняв життя найглибшії основи.

Коли побачиш грішних і неробів,
Що в розкошах живуть і в марнотравстві
Людською кривдою та самохвальством,
То не ревнуй на Божу справедливість,
Бо знай, що, вичерпавши все це,
Що їм життя таке дати може,
Вони банкрутами і жебраками
Опиняться в великім царстві духа.

Іван Франко

ПРОМОВА НА ПОХОРОНІ ІВАНА ФРАНКА

Третій з черги промовляв над труною І. Франка д-р Кирило Трильовський як голова Української Радикальної Партії і Української Боевої Управи. Його промову передруковуємо з книжки "Пам'яті Івана Франка" — опис життя, діяльності і похорону, що її зладив Михайло Возняк і видано накладом Союзу Визволення України, Відень, 1916 р. Промова д-ра Кирила Трильовського видрукована там на 74-77 стор.

Сумна Громадо!

Оце віддаємо рідній землі тіло людини, що по Шевченку була найбільшим Українцем - громадянином! В часи найбільшого назадництва, в часи найбільшої заскорузлості галицько - української інтелігенції — він виступає із своїм товаришом Павликом, якого тут так само заледве перед роком поховано, як сміливий бойовник за правду та поступ і тяжким каменярським молотом раз по раз б'є об "шкаралющу пересудів" і назадництва. І треба подивляти ту відвагу, завзяття і віру в перемогу справи поступу, з якими він відзивається до своїх нечисленних прихильників:

Обриваються звільна всі пута,
Що в'язали нас з давнім життям!
З давнім брудом — і думка розкута . . .
Оживемо, брати! Оживем!

Оживемо новим ми повнішим
І любов'ю огрітим життям!
Через хвилі брудні і бурливі!
До нових ми країн попливем!

І справді — напругою усіх своїх сил, з незвичайною посвятою та завзяттям плыв він через розбурхане море галицької реакції і ні тюрма, ні бойкот і відречення своєї власної суспільності не звели його з тої простої дороги до нового царства суспільної рівності та правди . . .

І коли тепер той сумний обряд, у котрім саме беремо участь, має таку, а не іншу форму, — то це доказ, що удари його молота добре поцілили і що ті, проти кого їх звернено, добре їх в'дчули. Але вірність вільнодумним переконанням, якою він глядів в очі смерті, повинна була викликати жба просто цілковиту відмову, бо це трохи, що тепер тут бачимо, український народ мусить уважати за тяжку обиду, нанесену не лише великому покійникові, але й йому самому. І цієї обиди український народ не зможе ніяк забути!

Не тепер хвилини і не тут місце перечисляти заслуги Івана Франка для рідного народу і для вселюдського поступу взагалі.

Виступаючи тут передовсім іменем Української Радикальної Партії, мушу одначе подякувати Покійному за те, що він для українського робочого народу зробив безпосередньо.

Він не лише — за проводом М. Драгомязова — показав українській інтелігенції, як вона має виконувати Тарасовий заповіт праці для найменшого брата, але він і сам брав у цій праці безпосередню, гарячу і живу участь.

Іван Франко належить не лише до головних основників Української Радикальної Партії, але він і сам промовляв і реферував на безчисленних в'їздах, нарадах і конференціях, він популяризував між народом основні засади політичних відомостей, він умів зокрема живо представляти користи загального голосування, а його брошура "Страйк і бойкот" була певно одним з головних джерел величнього мужицького страйку в 1902 році.

А Українська Радикальна Партія, крім головної участі в уложенні її програми, має завдячити йому передовсім той пориваючий, грімкий гимн, написаний для тих, що всіх кормлять та за всіх терплять і що скинули кінець-кінців з себе ярмо темноти! Той гимн і досі грімко несеться "від Сяну, Прута до Карпат" і коли б не воєнна хуртовина, то тут на цьому кладовищі не стало б і місця для тих тисяч наших селян, що з січовими прапорами в руках були б з'їхалися з усіх сторін галицької України, щоб віддати останню прислугу тому, хто так завзято і бузупинно помагав їм скидати з себе це важке "темноти ярмо"!

Однак Іван Франко був не лише пророком суспільної справедливості і борцем за свободну думку! Він поклав рівночасно величезні заслуги для української національної справи в строгім значенні цього слова. Поминувши сотні його праць на полі українознавства, чи не в н то дав українському народові другий національний гимн "Не пора, не пора Москалеві й Ляхові служити", гимн, за який ще 15 років тому карано молодь в українських гімназіях, а який став тепер справді найбільше популярною піснею нашого загалу? І цей гимн був певно однією з головних причин того запалу, з яким на поклик Головної Української Ради та Боевої Управи вже протягом першого місяця теперішньої світової війни 30,000 охотників зголосилося під синьожовтий прапор Українських Січових Стрільців!

Бож вони знали, що "пора це великая єсть" і що в таку пору мусить піти на б'к партійна незгода і всі мусять "єднатись під Український прапор"!

І тому, промовляючи тут також як делегат і голова Боевої Управи, я дякую великому Покійникові і за те, що він влив у наші народні маси таку велику національну свідомість, таку посвяту й охоту до боротьби за національне визволення. І коли б не ті кільчасті драти, що в'яжуть діяльність Боевої Управи, то вона була б напевно спроможна і цілу армію зорганізувати для досягнення тої національної мети, до якої він, якій так вірно служив Іван Франко.

Але будь-що-будь він учив нас не лише гарячим та грімким своїм словом, але і прикладом всього свого життя, що не упадати нам душі серед невдач, серед тяжких, неприхильних обставин. На шляху падає одиниця, падають сотні і тисячі одиниць, але провідна ідея визволення живе і житиме!

І доживе ще наш нарід тієї блаженної хвилини, коли

"Встане славна ненька Україна
Щаслива і вільна!
Від Кубані — аж до Сяну річки
Одна нероздільна!

Вічна пам'ять Іванові Франкові!
Ще не вмерла Україна!

КОНСПІРАТИВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СОВЕТСЬКИХ КОНЦТАБОРАХ І ЇХ ВИЗВОЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА

(З ЖИТТЯ І ОБСЕРВАЦІЇ ЗАСЛАНЦЯ)

Починаючи від 1948. положення в лагерьх почало перемінюватися. Із загальної маси лагерів виділено певну кількість в'язнів і приміщено в лагерьх окремого режиму, або т. зв. спецлагерьх. Яка причина такого потягнення советської влади, точно невідомо. Можна одначе здогадуватися на підставі цілого ряду випадків, що йшлося про ліквідацію п'ятої колони, яка скривалася між в'язнями. В спецлагерьх опинилися лиш ті в'язні, яких справа мала зв'язок із шпигунством, організацією або диверсією. При чому вистачило, щоб на в'язня пагало лиш підозріння. Таким чином в спецлагерьх найшлося багато людей, які в дійсності були невинні. Але чи це мало значення, якщо йшлося про безпеку держави? Дівчині, яка дала напитися води людині, що згідно з підозрінням агентів МГБ мала прийти із лісу, вже вистачало, щоб засудити її за зв'язок з партизанами. Вона вже рахувалася диверсанткою. Кілька хлопців, що ідучи містом розмовляли "на антисоветські" теми, про що довідалося МГБ, вважалися вже організацією і їм крім пункту 10, нав'язувалося ще пункт 11.

З другого боку треба ствердити, що дійсно багато людей, перебуваючи на окупованій території, далися завербувати в одну із закордонних розвідок. В часі слідства вони до того не признавалися. Але з бігом часу попали в руки контррозвідки докази. Таким людям добавлювано кару. При такому режимі, як тоді панував в СРСР, у контррозвідки родилося підозріння, що серед маси в'язнів скриваються правдиві диверсанти, шпіони і члени конспіративних організацій. Цілі комісії працювали над виготовленням списків в'язнів, що мали найтися в спецлагері.

До небезпечної категорії людей зараховано теж бандитів більшого калібру. У спецлагерьх опинилося 1—1½ міль. в'язнів, з чого половину становили Українці!

Створення спецлагерів пояснювали собі в'язні лиш небезпекою війни. Серед одних це викликало депресію, бо вони знали, що їм ждуть тяжкі часи, які їм важко прийдеться переносити. Були випадки самовбивств. Загал в'язнів бадьоро зустрів переміни в організації лагерів і зміни режиму, бо відчували, що вони ввійшли в останню фазу загострення міжнародних стосунків. Після цього мало прийти визволення.

Режим в спецлагерьх був багато строгіший. Лагер був окружений подвійним або потрійним дротом. Між дротами бігали собаки. Зовнішня охорона була передана т. зв. внутрішнім в'йськам МВД. Це була нормальна армія, яка мала сторожити в'язнів в порядку виконання своєї военной повинности. До того охорона рекрутувалася з платних салдатів, що після відбуття військової служби добровільно підписували контракт на певну кількість літ. Вражала в очі чисельність зовнішньої охорони у спецлагерьх. Групу в'язнів, чоловік 50-80, що йшли на роботу, супроводила чота коло 30 салдатів з собаками, а нераз і зі скорострілом на грузовій машині. Від в'язнів вимагалось певної маршевої дисципліни: треба було йти строго по п'ять, не розмовляти, не піднімати нічого з землі, не згинатися, руки назад, а часом і голова вниз. Салдати йшли на віддалі 15-20 метрів від колони в'язнів з переду, зі заду й з боків. Коли хтось із в'язнів по-

чав розмовляти, тоді один салдат гукав по звірськи грубим голосом: "не разгаварівать!", а за ним по черзі повторяли другі салдати. Вони тримали в руках кріси й автомати в боевім поготовлі. При таких умовах дуже легко було спровокувати в'язнів на виступи.

Не так було в звичайних лагєрях. Там охорону в'язнів мали дальше платні салдати, а де навіть введено військо (синьпогонників), то в непропорціонально малій кількості. Аналогічну колону в'язнів супроводило лише кілька салдатів. Теж маршева дисципліна була багато м'ягша.

Спецлагєрі мали на меті вповні ізолювати в'язнів від вільного світу. Коли на підприємстві в'язні стикалися з вільними десятниками, чи іншим фаховим персоналом, то вони або були спеціальними довіреними МГБ, або підписували заяви, що не будуть входити з в'язнями в ніякі стосунки. Незавжди МГБ добивалося своєї мети. Бо нпр. десятники на підприємстві, а зокрема по шахтах, так залежні від робітника, що його продуктивність поліпшує положення вільного десятника, і навпаки. Тому й ті вільні, які в роботі мусіли стикатися з в'язнями, старалися за всяку ціну втримувати з ними дружні стосунки. В'язні це використовували для покращання побутових умовин. Нпр. через вільних вони посилали до дому листи, купували деякі продукти, за грош', які діставали випадково від вільних і т. п. Взагалі досвід показав, що там, де працювали в'язні й вільні, не можливо було перевести ізоляцію.

В спецлагєрях кореспонденція з рідними була скорочена до двох разів у рік. Побачень з рідними не дозволялося. За виконувану працю в'язні не отримували грошей до половини 1952 р. На одєжі ношено нумери. Кожний в'язень мав свій номер, що відповідав номерові в його актах. Після відбуття кари в'язня не звільнювано до дому, лиш під ескорцією ["століпінським" вагоном] скеровувано на поселення у відлюдні простори. Там часом чулися в'язні гірше, як в лагєрі.

Наймаркантнішою рисою спецлагєрів було те, що вони находилися під надзором МГБ. Крім офіцера, який був обов'язаний наглядати за режимом, був ще інший офіцер, який фактично стояв з зовні лагєрної адміністрації і мав за завдання слідити за настроями в лагєрі, аналізувати більш підозрілих людей і вести розкладову роботу серед в'язнів. Адміністрація лагєра була обов'язана йти на руку кожному зарядженню представника МГБ.

Одним із методів ведення розкладово-розвідчої роботи було вербування сексотів, або як в лагєрі звали "стукачів". Вони доносили йому про всякі дрібнички. Нераз необережний в'язня під адресою советської влади вже був нотований оперуполномоченим. Для яких цілей велася розвідча робота, для в'язнів було мало відомим. Вони здогадувалися, що це все нічого доброго не ворожить. Оперуполномочені вели свою роботу настільки необережно, що в'язні про неї знали, як зрештою приблизно здогадувалися, хто в лагєрі пішов на службу оперуполномоченого. Його в'язні згідливо звали "кумом".

Розкладова робота оперуполномоченого полягала між іншими у веденню відповідної національної політики в лагєрі. В спецлагєрях найшло своє відзеркалення гостре національне питання в СССР. Основну групу в'язнів творили в першу чергу Українці, яких відсоток ніколи не спадав нижче 50. Дальше були балтійські народи, Москалі, а вже дуже мало було інших національностей. Цікаво, що порівняльно багато находилося Жидів. Були теж закавказькі народи і магометани. Ці останні виділялися від маси в'язнів своїми національними питоменностями. Вони виявляли між собою велику солідарність і національний шовінізм серед них був в дуже великій степені розвинений.

Вони себе в лагері взаємно підтримували, нероз з явною шкодою для загалу в'язнів. Це було причиною їх несимпатичности. Оперуполномочені це завважили, й одного дня почали обсаджувати пости внутрі лагера виключно цим елементом. Звісно, що ключовою позицією в лагері була кухня. Хто там царив, був великою людиною. Він завжди був ситий і мав можливість нагодувати другого. Не диво, що постійно відбувалася боротьба за кухню. Довкола неї постійно крутилися підозрілі люди. Виробилося навіть серед в'язнів таке переконання, що хто працює кухаром, той напевно має відношення до оперуполномоченого. Одне певне, що коли б кухар відмовився від пропозиції співпрацювати з "кумом", він ніодного дня довше не залишився би в кухні. Політика оперуполномоченого була пересичена провокацією. Вона довела до того, що в'язні почали організуватися. В першу чергу вони повели активне винищування "стукачів", які в деяких лагерах прибирали кольосальні розміри. Мабуть найбільша різня стукачів мала місце в січні 1952 р. в лагері в Екібатусі. Впродовж одного місяця жертвою її впало около 60 в'язнів. Адміністрація не могла (а можливо навіть не старалася) опанувати положення. Людей вбивано в білий день. Не треба додавати, що погибали нероз зовсім невинні люди, бо рідко в якому випадку можна з певністю вказати пальцем на стукача. Найбільше завзятості в винищуванні стукачів виказали Українці, а найбільше стукачів рекрутувалося з-посеред Москалів. Це одна із найтемніших сторінок лагерного життя.

Необхідність боротися з розкладовою роботою МГБ штовхала в'язнів лутитися в конспіративні організації. Вони звичайно мали ближчу і дальшу мету. Ближча мета-це якраз боротьба з розкладовою роботою, що з одного боку мала паралізувати акції оперуполномоченого (отже боротьба зі стукачами, провокаторами і т. п.), а з другого — мала виробити серед в'язнів тверді форми моральної поведінки. Цього типу організації найбільше були розповсюднені серед Українців. Вони ідучи за методами, прийнятими в українських підпольних організаціях ще із давніших часів на волі, укладали правила поведінки політичного в'язня й вимагали, щоб члени організації зачували їх напам'ять. Вони теж подібними методами старалися втримати патос національної боротьби та укладали присягу, яку член організації мусів зачувати напам'ять і виголошувати при вступлюванні в організацію. Все це було навіяне якоюсь містикою. Інші національності робили це простіше й без патосу. Вони вважали, що для тієї цілі непотрібно витворювати аж таких форм і організацій. Вони без виборів признавали в гурті своїх земляків певні авторитети й від випадку до випадку засягали від них ради для практичних кроків. Так поступали головно балтійські народи, Поляки й Німці, там де вони були в більшим скупченні.

Дальша мета конспіративних організацій була в зв'язку з положенням, яке витворилося в спецлагерях. Кожний з в'язнів стояв перед питанням, пощо створені спецлагері, яка різниця між звичайними лагерами, а спецлагерями. Нікому не були відомі мотиви створення спецлагерів. Навіть лагерна адміністрація в тій матерії не могла нічого сказати. А салдати зовсім явно розповсюднювали вістки, що в'язнів в спецлагерях будуть винищувати. Що це не були фантазії, про це в'язні добре знали, бо мали конкретні приклади. Наприклад, коли в певний момент великого формату бандити стали для режиму нестерпні, їх переміщено в лагері з таким режимом, де велика їх кількість вигинула. Це привело в'язнів до необхідности передбачувати, які небезпеки скриваються в положенні в'язня у спецлагерях. Чи не прийде момент збірного винищування в'язнів? Особливо в випадку коли б

мала вибухнути війна. Українці ще не забули, як большевики з вибухом війни з Німеччиною у 1941 р. масово вимордовували безборонних в'язнів по тюрмах. Настороженість в'язнів у спецлагерях була тим більша, що вони були саме політичними в'язнями. Ця обставина приневольвала навіть тих, що на волі політикою не займалися, підходити до створеної в лагерьх і загальної світової обстановки з політичного боку. В'язні з освітою більше як пересічною читали пильно газети, а опісля розказували прочитане в бараках. Велися дискусії, які мали прямий стосунок до положення в'язнів у лагері. В парі з тим в'язні дуже цікавилися всякими правдоподібними і неправдоподібними вістками. Їх уха й очі пильно стежили за всім, що робиться й говориться серед офіцерів із лагерної адміністрації. Стверджувано, що деякі вістки нарочно розповсюднуються адміністрацією лагеря.

Непевна атмосфера на фоні напруженого міжнародного положення приводила в'язнів до висновку, що на події не можна ждати невідготованим. Коли є повні основи припускати, що на випадок війни большевики можуть приступити до масового фізичного винищування в'язнів, то треба вже тепер готуватися до самооборони. В кінці 1952 року розкрито на Воркуті в лагері шахти 7 групу Українців, які підготували з амонату (вибуховий матеріал для зривів у шахті) около 50 гранат великої розривної сили. В іншій знову лагері викрито організацію Українців, яка намагалася зв'язатися з львівським підпіллям, щоб від нього дістати інструкції для дій в часі війни. Розкрито теж організацію Поляків, в яку були змішані вільні Поляки, що жили на Воркуті на вільній поселенні. Вони контактували Поляків-в'язнів, що були розкинені по гізних лагерях на Воркуті, слухали закордонних радієвих передач, зміст яких опісля передавали в лагер, втримували зв'язки з Поляками на Виленщині, отримували від них польські книжки і передавали нелегальним шляхом в лагер.

1952 р. викрито на Воркуті конспіративну Українську Визвольну Організацію (УВО), яка оснувалася ще в 1949 р., мала своїх довірених людей в половині лагерів на Воркуті і вдержувала водночас зв'язки зі Львовом. Метою її було моральне й фізичне збереження в'язнів — Українців, маючи на увазі, що війна й прозал СССР викличе суматоху на Сході Європи. В той час потрібно буде зосередження всього активного українського елемента на українських землях з огляду на небезпеку агресивних дій Москви й Варшави.

Була теж організація до якої виключно входили Українці із східно-українських земель, що прозвала себе Український Козачий Фронт. На практиці можна було переконатися, що в Україні все ще живий спогад про "вільні" козацькі часи. Елемент "козачої волі" зближує Українців до козаків донських, кубанських і т. д. Коріння тєї ідеології в козацькій бугацьщині. Традиції "Київської Русі" для них мертві.

Назагал всі конспіративні організації в лагері заклеплювалися в ряцях поодиноких національностей. Із цього витворювалася потреба втримувати контакти поміж поодинокими національними групами. Треба ствердити, що поміж національними групами не було ніякої національної ненависти. Противник для всіх був один: советська дійсність з її деспотичним устроєм. Між національностями в лагері немов існувало "джентельменське порозуміння" взаємного пошанування. Повна згода панувала між Литовцями й Поляками, поміж Поляками й Українцями, Українцями й Москалями, Москалями й Поляками і т. д. Всі шукали між собою моментів, які би їх зближували, і замовчували ті, які їх відділювали. Цікаво, що нпр. Москалі не квестіюнували ідеалу Українців самостійної української держави, Українці за свої

національні нещастя не обвинувачували Москалів у лагері, Поляки й Україні не входили в розмови на теми своїх антагонізмів у минулому, а що торкається майбутніх границь, то вважали, що це справа майбутнього й в сучасних взаємостосунках вона повинна бути знята з порядку дня. Під впливом дійсного укладу політичних сил в східній половині Європи в лагері спонтанно конкретизувалася концепція бльоку національностей між Німеччиною і Московією і то не тільки в боротьбі проти большевизму, але й на майбутнє, як основа політичного порядку тривалого на сході Європи. Мені Поляки передали еляборат, в якому кидали смілу думку, що польські стратегічні позиції сягають далеко за Дніпро, а українські далеко за Сян. На незалежності України Поляки в лагері хотіли будувати майбутність Польщі. Яку силу представляє собою Московія, тобто ССРСР, це кожний із Поляків бачив на власні очі. Справа не в безмежних просторах, а в тому, що Московія вступила на шлях промислового відкриття тих просторів при допомозі модерної техніки. А простори ці так багаті в земні багатства, що вони піднесли вже тепер державу до першорядної потуги. Коли до того додати, що централізоване керівництво країною увійшло вже в традицію, а вимуштрування людини як сліпого знаряддя держави теж не є автентичним витвором советського режиму, то зі сходу грозить Європі велика небезпека. Коли вже в п'ятдесятих роках в'язні вчитували в советських газетах думки про оживлення торговельних стосунків Советського Союзу з Німеччиною, то вони цей трюк розшифровували, як намагання большевиків зв'язати німецьку індустрію зі советським ринком на те, щоб в один момент від неї відказатися і привести тим німецьку економіку до катастрофи. Одне певне, що вступивши раз на шлях "бурного" промислового розвитку, ця країна вже з нього не поверне.

* * *

Надії в'язнів були звернені на силу вільного світу. Він представляв їм імпазнтно. Все, що вони бачили в ССРСР було побудоване нетривало, на швидку руку. В порівнанні до німецької промисловості це все було марне. Тому зродилася думка про слабкість ССРСР. Незрозуміле було тільки одне, чому вільний світ проволікає, чому не спішиться з ударом. Всяка проволіка грає тільки на користь ССРСР, бо дозволяє йому підкріпитися. Всяким заявам советського уряду, будь-тоби атомова бомба вже не була загальною таємницею, не відповідає правді. Голосну кампанію за мир, проти п'юдоджувачів нової світової війни розцінювано, як панічний страх ССРСР перед новою війною. Ті, що слідували за советською пресою, були переконані, що ССРСР провадить дефензивну політику, а агресивною стороною є вільний світ. Як це все не було згідне з дійсністю!

Більшість в'язнів бачила, як живуть люди вільного світу. Їх тому не треба було переконувати про добрі чи злі сторони капіталістичного устрою. Цікаво, що тільки Москалі обстоювали вишість комунізму. Вони горді були з того, що саме московські комуністи були першими, що почали практично здійснювати теорію комунізму. Вони відкидали деспотичні методи правління Сталіна, але не комунізм. Ленін користувався серед Москалів величезним авторитетом. А що він прийшов на зміну урядові Керенського, то цей останній мав марку політичного невдачника. Царський режим в поняттю пересічного Москаля теж скомпромітований. Одиноко московський селянин жде над'ями на повернення приватної власности на землю, а виші політичні форми устрою для нього байдужі. В лагерьх можна було часто зустріти власовців. Вони вірили у правильність потягнень Власова, як противника деспотичного Сталінського режиму. Вони не вважають

Власова національним зрадником. Навпаки, висувають жадливе обвинувачення під дrescoю Англіїців і Америкнців за те, що видали Власова і власовців. Я тому не дивувався, що надії московських патріотів зовсім не звернені в бік вільного світу. Вони залюбки твердили, що коли в Московії зле, то справа внутрішніх змін, це їх власна справа й нічого тут ждати від зовнішніх сил. Серед в'язнів-Москалів, а так само серед вільних ніхто не думає про те, що закордоном находиться якась московська еміграція. З советських газет вони довідувалися про подію з Косянкіною, про толстівський фонд, але це не робило на них ніякого враження і не розбуджувало цікавості. Зате вони гордилися советськими спортсменами, шах'стами, театрами і т. п.

Українці відчували владу Москви, як кінець не тільки національної, але всякої волі. Вони в Москві не намагалися бачити московський національний центр (це так "східняки" — бо "західняки" мали інший погляд), як лиш певну потугу, якій на ім'я: большевизм. І проти большевизму вони були готові змагатися. Західні Українці вважали, що "Советський Союз, це давня Росія з советською владою". Одні й другі сходилися в тому, що противником тут Москва. Їх надії на вільний світ були величезні. Американці тішитися серед них великими симпатіями ізза ширення моральних гасел, на яких нібито спирається їхня політика. Авторитет української еміграції стояв у них дуже високо. Вони були переконанні, що еміграція політично зорганізована й гідно заступає їхню справу, тобто справу політичної волі, перед світом. Вони вірили в те, що за кордоном перебуває український екзильний уряд, який є визнаний західним світом, як уосіблення визвольного змагання українського народу.

Такими самими надіями на свою еміграцію жили балтійські народи. Їх підтримував на дусі факт не визнання Англією і Америкою анексії балтійських держав. Вони вірили, що в майбутньому захід дасть їм підтримку, бо побережжя Балтійського моря має стратегічне значення. Але з другого боку вони не скривають того, що політика західних держав доведе їх до національного нещастя. Вони себе почувують проданими за певну ціну, яка принесла користь Америці й Англії. В їх очах ці країни несуть моральну відповідальність за майбутню долю трьох малих народів.

Всі три балтійські народи є гарячими прихильниками політичного незалежнення України. В їх розумінню майбутня суверенність балтійських держав завжди буде ілюзорною, коли рівночасно не буде створена незалежна Україна. В їх способі думання не може уложитися, як вони мали б відзискати свою суверенність, вони із загальною чисельністю около 5 мільйонів, а сусідний нарід, який майже вдесятеро їх чисельно перевищає, з багатою територією, мав би зашитися під чужим пануванням.

Закавказькі народи репрезентують сильні сепаратистичні тенденції. Але вони не відчують потреби шукати в Україні, чи Прибалтиці союзника. Мабуть занадто сильно відгороджує їх від півночі Кавказ.

* * *

Смерть Сталіна і арешт Берії не сразу мав наслідки на змінах в лагерьх. В міжчасі ще були повстання і страйки. Щойно в половині 1954. р. повіяло з Москви іншим вітром. Спочатку змінено режимний правильник в'язнів. Начальство видало наказ не закривати на ніч бараків на котолку. З вікон почали зривати решітку, яку там вбудовано з хвилиною організації спецлагерів. З одежі знято нумери. Дозволено на кореспонденцію з рідними без обмежень. Дозволено на побачення з рідними з тим, що супруги були в упривілеєному

положенні. Вони могли мати побачення до 7 днів. Для тих цілей була відведена скрема кімната. Ізолятори й бури ("бараки усиленого режиму") опустіли, адміністрація перестала звертати увагу на в'язнів. Вимагалось, щоб вони лиш виходили на роботу. Але й у випадках незиходу не пристосовувано репресійних засобів. Відчувалося, що на адміністрацію вложено відповідальність за вихід в'язнів на роботу, але відібрано всі санкції, які були в розпорядимості її дотепер. Це ж бо був бер'янський апарат. Досвідчені советські громадяни-в'язні твердили, що тепер піде розправа з бер'янським апаратом. Але до того він ще має виконати своїми руками деяку для нього неприємну роботу, саме знищити те, що його руками було збудоване. В поході на роботу маршевий порядок теж перемінявся. Дисципліна зовсім упала. Салдати даліше проводили в'язнів з готовими до бою гвинтовками й автоматами. Але вже не було команд: руки назад, голова вниз, не розховляти й т. п. Ніякого порядку в час маршу не було. Команда салдатів вже не була командою, а скорше проханням. Кожне грубше слово салдата находило негайно ще грубшу репліку з боку в'язнів.

Проголошено указ советського уряду про дотермінове звільнення, яке торкалося саме політичних в'язнів. Тих, які вже відбули дві треті кари, могла представити лагерна адміністрація судові на дотермінове звільнення. Таке звільнювання на підставі рішення суду пристосовувано до малолітніх і до інвалідів.

Це все вплинуло на перемену настроїв серед в'язнів. Хоч в зв'язку з кампанією проти ратифікації парижського договору міжнародне положення загострювалося, проте в'язні вже перестали розраховувати на війну, як на одинокую можливість відзискання особистої волі. Пішли тепер розмови про скору амнестію для всіх політичних в'язнів, а навіть про ліквідацію окремих лагерів для політичних. Під впливом перемін наступили великі переміни в способі думання в'язнів. Принципово антисоветське їх наставлення втратило дуже на гостроті, бо відкривалася можливість побачити волю. Але коли в кінці 1954 р. з нез'ясованих причин припинено дотермінове звільнення, а деяких, що вже формально були звільнені судом, все ж таки затримано в лагері, протисоветські настрої знову вибухли із всією силою. Появилися думки демонструвати невдоволення страйками. Домагатися волі без огляду на присуди й на довжину відбутої кари. У всякому разі образ лагеря в 1955 р. створював переконання, що поворот до давнього ледви чи можливий. Терпіння в'язнів вже було вичерпане і коли б уряд не був розглянув цієї справи поважно в корисному для в'язнів змислі, то вони ризикнули би кровопролиттям.

I. САСЬКИГ

Хто має мудрість, а з неї
Ближнім не хоче віділити,
Той має скарб многоцінний
В міх шкурятяний зашитий.

**

Мудрість захована,
Золото в скритку —
Однаковісінько
Є без пожитку.

Книги — морська глибина:
Хто в них пірне аж до дна,
Той, хоч і труду мав досить,
Дивнії перли виносить.

**

Хто власного ума не має,
То з книг не вийде ум йому;
Хто є сліпий на обі очі,
То що по дзеркалі йому?

Іван Франко

АНТИСЕМІТИЗМ У САТЕЛІТНИХ КРАЇНАХ

Же в перших роках по Другій Світовій Війні большевики зважилися на переведення масового кривавого погрому жидівського населення в Кельцах, в Польщі, чим і нав'язали до традиції погромів прокованих царською адміністрацією в різних містах царської імперії. Не об'їшлося без жидівських погромів у Румунії, Болгарії, Мадярщині, Австрії, Чехії, Словаччині і всюди там, куди проходила або залогою станула советська арм'я. Різниця була хіба в тому, що в одних містах, як на приклад в Кельцах, це робилося зовсім отверто, без ніяких тушувань, в інших містах це зроблено дещо тихіше і "делікатніше". Зразу ця погромницька акція велася ніби проти "єврейських спекулянтів", відтак ніби проти агентів сіоністичного "Джойнту", американських шпигунів, а далі, то вже без ніяких прикривань.

В слід за цими погромами пішли нагинки на комуністичних діячів жидівського походження. В Польщі усунено в тінь Якуба Бермана, бувшого особистого секретаря Молотова для польських справ. Жертвою чистки впали такі жидівські діячі як Гутерман, Зільбер, Каплан, Рачко, Альперович, Гльдебрандт, Футерфас, Акерман та цілий ряд інших будівничих "Людової Польщі".

В Румунії усунено дуже впливову Анну Павкер та її співробітників: Вурцетя, Фіклера, Фельдмана та інших, що їх арештовано і всі далші сліди зникли по них. Багато арештованих жидівських діячів відразу визезено в Москву і тим припечатано їх долю.

В Чехо-Словаччині антижидівська погромова акція почалася відомим процесом Сланського і товаришів, що були засуджені на кару смерті і вирок відразу виконано.

В Мадярщині жертвою антижидівської акції впали такі відомі комуністичні діячі: Райк, Ріш, Шольд, Воц та інші, а понад 140 тисяч жидів виселено з Будапешту в Советський Союз і дальша доля тих нещасливців нікому не відома. Цю акцію з доручення Москви переводив секретар мадярської комуністичної партії — Матіас Ракоші, з походження Жид (його правдиве прізвище Розенкранц) і це для Москви дуже вигідно для показу, мовляв, Жидів у Мадярщині гнищують Жида а не Москалі. Можна сміло твердити, що в Ракоші осталося жидівського саме стільки що в Кагановича і Еренбурга. Прийшов час, що Москва покінчила і з Ракошим, як покінчила з визначнішим його попередником також Жидом Белею Куном. Покищо він "доброзільно" уступив, заявляючи, що не чується на силах.

Претекст до пресової антижидівської кампанії дав партійний орган московських націонал-большевиків "Правда" з дня 13 січня 1953 року. Той орган своєю саттею про "підлих шпигунів і убійників під маскою професорів — лікарів" дав сигнал до офіційної антисемітської акції. Напастилу статтю "Правди" повторили й інші центральні органи Москви "Известия" і "Труд", як рівнож і орган советської армії "Красная Звезда". Тон цих статтей большевицьких органів був такий цинічний, такий нападливий і провокаційний, що зовсім закасував тон статтей колишніх писак антисемітської чорносотенної преси царської Росії. Тодішня преса писала про "вредних євреїв" і домагалася їх усунення з торговлі і т. п., де вони загрожували інтересам московського купецтва. Але ця чорносотенна преса Жидів не називала професійними убивцями державних діячів царської Росії, не називала їх агентами чужих розвідок — англійської і американської, не закидала їм державної зради. Большевицька преса в цім випадку переважила чорносотенну пресу Пуришкевичів, Шульгинів, Маркових та других трубадурів антисемітизму. В статтях "Правди" та інших большевиць-

ких органах так і роїлося від гучних епітетів — “агент американської таємної служби” або “давні агенти англійської таємної служби”, сипалися закиди про “державну зраду”, далі — тих жидівських лікарів і вчених називалося “професійними убивцями”, які посгали на життя визначних комуністичних діячів і будівничих Советського Союзу. Їм закидувалося, що це вони своїм “лікуванням” спричинили смерть Горького, Жданова, Щербакова . . .

Ця антижидівська афера, що її затіяли большевики арештом визначних жидівських лікарів і вчених (Єгорова, Когана, Віноградова, Грінштейна, Вовсі, Фельдмана, Етінгера і Майорова) своїм цинізмом і рафінованістю затьмили і відому справу Бейліса. Справа Бейліса була заінціювана і режисерована антисемітами царської Росії, дарма, що на суді вона не вдалася. Бейліс до жодної вини не признався, всі річеві докази промовляли в його користь, тому він був оправданий і вийшов на волю. Одначе затія з процесом Бейліса таки відіграла своєю темною ролю в історії російського антисемітизму. В часі судового слідства в відповідній настрій був зроблений, темна і забобонна московська маса була переконана про вини Бейліса і за те жорстко мстилася на жидівському населенню в часі війни і революції.

Та справа Бейліса не видержує жодного порівняння зі справою жидівських лікарів і вчених, що її затіяли большевики. Якби навіть царський суд був засудив Бейліса і покарав, то в цім випадку була б потерпіла тільки одна людина, маловідомий жидівський міщанин. У випадку затіянім большевиками справа набирає кольосального значіння, коли зважимо те, що вона мала на меті нанести страшний удар жидівській еліті, жидівським науковцям, вона мала дуже важливі наслідки для жидівського населення в СССР і в сателітних країнах. Цю аферу напевно большевики добре обдумали і підготували поки взялися за її переведення. Арештовані жидівські лікарі і науковці “призналися” до вини, але їх не судили і випустили на волю. Одначе відповідний настрій був зроблений, жниво продовжується і збирає багаті плоди. При помочі тієї афери кремлівська кліка зліквідувала своїх небезпечних конкурентів — в уряді і партії, поглибила одночасого антисемітизм на просторах СССР та перекинула його і до сателітних країн. Таким чином антисемітизм московських націонал-большевиків перестав бути внутрішньою справою Советського Союзу, він вже вийшов поза межі советської імперії і стає проблемою світового значення. Большевицький антисемітизм не є явищем випадковим, це плянова акція, глибоко продумана і консеквентно культивована. Також і статті поміщені в московському офіціозі “Правда” з 13 і 18 січня 1953 р. це не випадкова писанина якогось там маловідомого писака, це думки московського центру, це декларативна заява інсп’рована урядовими кругами, це офіційне проголошення антисемітського курсу в загальній політиці московських націонал-большевиків.

Так цю справу розуміють та оцінюють заграничні політики, загранична преса, так цю справу розуміє і американська преса, коли пише: “Визначні провідники Жидів з усього світу вже давно переконані про антисемітизм советського уряду в Росії. Ця негуманна большевицька політика у відношенні до Жидів є одною з тих злих прикмет большевиків, що вони перебрали від царів. Тайна большевицька політика, яка часто міняє свою тактику, постійно творить нові табори смерти для політичних в’язнів і засланих і продовженням політики різних переслідувань династією Романових тільки в формах значно жорстокіших, більше випробуваних і рафінованих.”*)

*) New York “Journal American” 14 January 1953.

Деякі з цих заграничних політиків і журналістів вважають, що більшовики стали спадкоємцями гітлерівської антисемітської полтики. Тут треба б підкреслити, що є певна різниця між брутальним антисемітизмом гітлерівців, а рафінованим і добре продуманим антисемітизмом більшовиків.

Антисемітизм гітлерівців був рухом відносно молодим, який не мав за собою жодної традиції, не мав певної системи, був рухом випадковим, але дуже агресивним і брутальним. Без серйозного обдумання справи, без глибокої застанови, Гітлер взявся до винищування Жидів, вважаючи їх партачами німецького життя, шкідниками, яких належить безпощадно винищувати, щоб позбутися їх вплив'в на життя, політику й економіку німецького Лебенсрауму. Гітлер був того переконаний, що кожний Жид, це природний союзник, це потенційний союзник московських більшовиків. Йдучи війною на більшовиків Гітлер тимсамим йшов війною проти всіх загально Жидів. Тому і нищив в н їх так безпощадно. Його військові формації та поліційні відділи влаштовували справжню погоню на Жидів, полювання, як на дику звірину, вистрілювали їх при кожній нагоді і на кожному місці. Кожний Жид знав, що від гітлерівців йому не буде жодної пощади, що від них він може сподіватися лише кулі або газової камери. Справа була ясна: Гітлерівці від Жидів не сподівалися нічого не вимагали нічого, вони їх призначили до повного знищення і відповідно до того поступали з ними: брутально, безпощадно, послідовно. Справа була поставлена отверто, зовсім ясно і для одних і для других.

Іншою була тактика більшовиків. У відношенні до Жидів Москва вже мала за собою довговічні традиції, які сягали ще перших початків московської держави. Московські царі та всі інші можновладці часто користувалися послугами Жидів, використовували їх для своїх цілей, як це робив Іван Лютий, Петро Великий та всі інші короновані можновладці Москви. Ці традиції добре вивчили більшовики і стали приміювати їх для потреб своєї партії, пізніше для розбудови ССРСР. Тоді Жиди були дуже потрібні більшовикам, вони їх прийняли та включили, як і інших націй комуністів, у свою партію, а далі в державну роботу. Жиди стали ніби співтворцями комуністичної партії, стали ніби співтворцями і співгосподарями советської держави. І це діялося так довго, як довго не скріпилася сила московського національного елемента в рядах комуністичної партії більшовиків, як довго не створилися свої фахові сили й кадри для обсадження цілого державного та адміністраційного апарату нової московської імперії, що захавалася під фірмою ССРСР. Тепер думають більшовики, вже можна обійтися без Жидів, тому їх треба позбутися.

До цього питання більшовики підійшли досить зручно. Вони найперше вивчили цілу справу, ґрунтовно підготували її, намітили конкретний плян акції і взялися його реалізувати. Поволі, а не систематично стали усувати Жидів зі всіх важніших становищ в партії, уряді, армії, адміністрації та всіх інших установах. Ця чистка велася цільними роками у всіх ділянках советського життя, вона не минула ні одної советської установи, починаючи від самого центру Москви і кінчаючи в найдальших закутинах советської імперії. Вслід за тим таку саму чистку від Жидів проведено і по всіх представництвах ССРСР, вона тепер проводиться і в представництвах советських сателітів. Отже в тому випадку більшовики виявили себе зручнішими від гітлерівців. Більшовики не гонилися за Жидами, не переводили масових розстрілів Жидів, не винищували їх в газових камерах, не робили крику й пропаганди зі своєї антисемітської акції. Вони потихо усували Жидів зі всіх становищ, потихо розстрілювали невинних, других потихо

висилали до таборів примусової праці на заслання, де ці нещасливці потихо мучилися і потихо гинули від тяжкої праці, різних хвороб і голоду. Отже крику менше, але зате ефект більший. І головне, що ця акція проводилася навіть тоді, коли для зовнішнього світу в Москві творився "Жидівський Антифашистський Комітет". творилися нові жидівські видання, преса. . . Коли цей антисемітизм в останніх роках починав набирати певного розголосу, коли тут і там почались жидівські криваві погроми і вкінці коли антисемітизм московських націонал-большевиків перестав нуртувати і з цілою силою вирвався на поверхню життя, коли він себе офіційно виявив і на сторінках урядового органу "Правда", то це все треба приписати Микиті Хрущову. Той малокультурний курський дядько, дуже зарозумілий, нетактовний і нахабний, робить багато таких потягнень, які ведуть до загострення відносин у світі і всередині СРСР, які, безперечно, ведуть до розвалу большевицької імперії.

* * *

Большевики, хоч оправдали та звільнили з арешту жидівських лікарів і учених, але не спростували тих антисемітських статей, які друкувалися в їх урядовому органі та на сторінках інших офіціозів. То значить, що декларований антисемітський курс будувати продовжувати. Маску знято, а з-під неї показалося справжнє обличчя московського антисемітиста і імперіяліста. Вороття вже нема, бо Москва вже вповні виявила своє відношення до Жидів, а Жиди зазнали і зазнають багато такого, що не можна забути і простити.

Москва це розуміє і докладає всіх старань, щоб з жидівським рухом покінчити у себе, в сателітах і в цілому світі. Жиди по своїй природі все таки є космополітами, а той космополітизм і московський імперіялізм взаємно виключаються, між ними справжнє замирення і співжиття вже неможливе. Москва це розуміє і тому всіма силами піддержує Аравій, які відповідно озброєні та піддержані можуть стерти з лиця землі новопосталу і новостворену жидівську державу, їй належить і на арабській нафті та інших ресурсах арабських країн. Зрештою ціла Арабія та Ізраїль, це лише етапи на шляху Москви у її стремління до підкорення собі цілого світу.

В цім змаганні позиція Жидів зарисовується сама собою. Їх місце поруч з поневоленими Москвою народами. Україна вже около 40 років змагається за своє визволення з-під московської окупації. Таку саму боротьбу ведуть також інші народи поневолені Москвою. Силою фактів ці народи творять спільний фронт проти московських окупантів, в тому фронті знайдеться місце і для народу жидівського.

МИХАЙЛО КУРАХ

Себе самого наперед
Застав робить, що слідує,
А лиш потому інших вчи, —
Тоді з дороги не схибиш.

Ти сам себе таким зроби,
Щоб інших ти навчати міг;
Сам над собою запануй,
Та запануєш над людьми.

Хто сам себе опанував.
Найтяжчу річ він доконав:
Хто сам себе обер'га,
Той безпечніший від усіх.

Не кидай власної мети,
Щоб за чужою десь іти,
А власну ясно ціль пізнай,
До неї просто поспішай.

I. ФРАНКО

ЗА РОЗУМНУ ФІНАНСОВУ ГОСПОДАРКУ НАШОЇ СПІЛЬНОТИ В АМЕРИЦІ

(ПОРЯДКОМ ДИСКУСІЇ)

Вже лише місяці ділять нас від того дня, коли відзначатимемо десятиліття приїзду перших транспорт.в новій еміграції до Америки. Треба буде зробити підсумки наших національних досягів у новім світі та нашого вкладу в культуру нашого адоптованого краю, у вільну Америку. Думаю, що помімо відомих негативних прикмет нашого національного характеру, його позитивні чинники створили дуже багато цінностей у всіх ділянках життя та що приїзд нової еміграції став могутнім стимулом-збудником старої еміграції, яка на протязі попередних десятильть поклала тут здорові фундаменти нашого життя. Вони разом (стара й нова еміграції) за останнє десятиліття мають подибу гідні церковні, культурні й політичні осяги та надбання, які зробили українське питання в Америці такою справою, якою і поважно зацкабилася політична американська опінія.

На додатню сторінку останнього десятиліття треба записати розквіт наших св. Церков, як релігійних і культурних осередків, посилення наших старих братських забезпечених організацій, перенесення до Америки Наукового Товариства ім. Шевченка (НТШ) і Української Вільної Академії Наук (УВАН), розбудова шкільництва й опіки над молоддю, розростання нашої преси і видавництва, розбудова цілої мережі організацій наших жінок, молоді, професіоналів, мистців, спортовців, організацій музеїв і бібліотек, хорів, театру, наших радіопередач та включення й телевізії. До цього додати треба ще всю сітку різнородних наших політичних організацій, що їх, як вершок піраміди, очолює наш Український Конгресовий Комітет Америки (УККА).

В додатню сторінку останнього десятиріччя треба вписати теж і матеріальні надбання наших організацій. Не стало б місця в короткій статті навіть на їх перелік. Згадаю тільки, що до майна нашої старої еміграції додано десятки домів, оселі для молоді, Оселю УР-Союзу в Глен Спей і "Союзівку", оселю "Черче", дім Американсько-Наукового Товариства ім. Шевченка (АНТШ) і Народний Дім в Нью Йорку, дім Українського Інституту Америки (дякуючи меценатові В. Лисюкові), Дім Українського Національного Музею в Каліфорнії (дякуючи меценатові В. Лисюкові), дім Музею в Шикаго (дякуючи меценатові д-р М. Сименовичеві), доми "Самопоміч", Пластові та Сумівськї доми і т. д. Число новозбудованих церков, парохіальних шкіл, приходств, семінарій — велике.

Боже Провидіння спасло нас у вільну Америку! Вільна Америка дала нам свободу, включила нас у свою експанзивну господарку з найвищим рівнем життя робітника на нашій планеті — і ми, дійсно, теж проявили поважну експанзію не тільки в ділянці нашого громадського стану посідання, а й особистого маєтку. Статистика наших індивідуальних домовласників "бізнесів", та фермерів дала б цікавий образ і обрахувала б нас на грубі мільйони.

Проте, маю вражіння, що ті всі осяги нашого громадського й культурного життя, — наші св. Церкви тут виключаю, — не завжди були вислідом систематичного плянування нашого чоловічого керівництва. Як мене інформували, плянування в тих ділянках дало Словінцям у Клівленді їх власний міський квартал (міську секцію), в якому збереглися успішно національні традиції й скріпилися американським патріотизмом та великим добробутом.

Ми, маю вражіння, як спільнота, господарили в основному без

пляну. Думаю, вже час нам звернути увагу на те, що безпляновість — це нездорова форма господарки. Далі, ми вступили, маю вражіння, в добу загострених льокальних патріотизмів, що можуть загубити зрозуміння для чоловічих інтересів, всенаціональних, політичних і культурних нашої спільноти в Америці, і, вкінці, підірвати і УККА та всі його акції, ба навіть і нашу визвольну боротьбу. Бо треба нам усм зрозуміти, що матеріальні засоби, ті добровільні датки на наші культурно - політичні цілі, не є неограничені. Ними тому наша спільнота мусить господарити пляново й ошадно. Пам'ятаю, що первісно УККА мав монополъ на всі збірки в Америці, які він мав розподілювати на всякі цілі. Але життя цю засаду давно перекреслило і тепер Америка сталася тереном найрізномодніших збіркових акцій наших американських організацій, а крім цього дійсним гуляйполем наших європейських збіркових кампаній, які не все розбирають в методах . . . Маю вражіння, що наша громада несвідома, того що велика експанзія майна нашої спільноти є обтяжена довгами на цілі наступні десятиріччя. Ці національні довги на школах, домах, оселях треба буде сплачувати. Але крім цього треба ще нам збирати гроші на їх щорічні ремонти, консервацію, асекурацію й адміністрацію. Тому нашим відповідальним чинникам треба б поважно застановитися над висотою нашого національного довгу й щорічним бюджетом нашого культурного життя в Америці. Треба скоординувати місцеву працю й припинити такі ініціативи, які накладають на нашу спільноту нові, в даному часі недоцільні грошові тягарі. Нові грошові тягарі, боюся, перетягнуть струни жертвенности нашого патріотичного громадянства. По різних містах люди вже бояться показуватися на наших імпрезах, щоб спастися, як кажуть, від "драчок". Люди розчаровані. Емоціональні апелі більше не діють, громадяни хочуть знати плян нашої господарки, плян продуманий холодним розумом, а не оснований на емоцях і дешевенькій гура-тромтадратії. Тому теж, на мою думку, пожертви на УККА не такі високі, як перед кількома роками і якщо порівняти жертвенність Литовців, Словаків чи Жидів — то ми виглядаємо сумно.

Громада, що дає пожертви, повинна знати наш плян господарки, повинна знати, що і в якій ділянці треба здійснити, щоб наша справа в Америці розвивалася, а що саме в дану пору не має оправдання.

II

Всяка дискусія над пляном фінансової господарки нашої спільноти в Америці, мусить починатися від голосного ствердження, самозрозумілого та часто призабутого, що Американці українського роду й українська політична еміграція мають долею наложену ціль — це визволення України. Цій визвольній боротьбі й її інтересам, що покриваються з обороною Америки від комунізму, ми повинні підпорядкувати й посвятити всю нашу працю й весь матеріальний добробут в Америці. Св'домо хочемо створити у вільній Америці такі політичні, культурні й сконом'чні сили і впливи, щоб наша спільнота стала для визволення України тим, чим були американські Чехи й Словаки для Чехо-Словащини, американські Поляки для Польщі, американські Ірландці для Ірландії або американські Жиди для Ізраїлю.

Для цієї цілі наша спільнота створила УККА і це його справа випрацювати ясний плян нашої фінансової господарки на підставі черги важливости окремих ділянок для нашої визвольної боротьби. Не забуваймо ні на хвилину, що ми є спільнота, яка є в стані затяжної, довголітньої війни з комуністичною Москвою. Ми маємо наші фронти тут в Америці і поза Америкою і всі наші засоби повинні йти в

першу чергу на потреби тих фронтів нашої визвольної боротьби. Бо якщо не здобудемо для нашої визвольної боротьби Америки, сучасного лідера вільного світу проти Москви, то може повторитися те, що сталося в 1918-1920 рр. Правда, порівнюючи рік 1946 з роком 1956 ми далеко пішли вперед, але до перемоги нашої справи й справи всіх поневолених Москвою народів, ще не близько. Всякі недотягнення нашої політики в Америці — мають свої консеквенції по всіх столицях вільного світу, зокрема в Канаді й Британії та Німеччині, також усякі успіхи мають свій відгомін не тільки в Україні й у Кремлі, а й в усьому світі. Це мусить пам'ятати майбутній Конгрес УККА і всі наші центральні організації і середовища в Америці.

Яка ж є черга важливості завдань нашої спільноти в Америці щодо нашої засадничої мети — визволення України? Очевидно, це справа дискусійна, це кожний з нас знає. Та взявши до уваги мій життєвий досвід, дозволяю собі запропонувати ось таку чергу:

Перша справа — це українська наука. Без науки, що опрацьовує Україну під всіми оглядами в минулому й сучасному ніяка українська політика чи політична акція немислима. Без наукових праць і публікацій в англійській мові немислима репрезентаційна чи революційна діяльність наших політичних центрів чи оборонна акція наших св. Церков проти переслідування християнства в Україні. Наука — це мозок і мотор кожної нації, і горе народів, що легковажить науку. Книжки, доповіді й досліди — це вирішальна зброя й амуніція в холодній війні, це пролог до всякої мрії про визволення України.

Друга справа — це опіка над нашою красною літературою й її діячами, над нашим мистецтвом в широкому розумінні і його діячами. Наша література й мистецтво, його творче життя та осяги у вільному світі — це переконливий доказ існування нашої нації та її окремішності, — це саме життя невмірущої душі нації. Література нашої еміграції, від 1920-тих років почавши, творить окремий розділ в історії нашої літератури, бо вона є вільною літературою. Вона теж є зброєю нашої визвольної боротьби, отже опіка над нею — це опіка над самим духовним ядром нашої нації. Помогти нашим письменникам продовжити цей розділ і написати його теж в Америці, допомогти нашим малярам глянути на цей чужий світ українськими очима і вставити теж новий, вільний розділ в історію нашого мистецтва — це буде велика перемога над Москвою й московською окупаційною владою в Україні.

Третя справа — це наша молодь в Америці, в широкому розумінні, це опіка над нею і над шкільництвом для неї. Якщо не будемо мати вже в нижчих школах навчання української мови, то за деякий час не буде кому з нашого молодого покоління читати українських книжок та цікавитися Україною. Якщо розгубимо студентів університетів і середніх шкіл, (гайскулів), то ми stratимо майбутню генерацію, що має перейняти всі фронти нашої визвольної боротьби, stratимо теж і наступну генерацію наших священників, науковців і професіоналів.

Четверта справа — це опіка над нашими залишеннями в Європі й інших країнах та справа їх переселення. Це питання далеко ще не залагоджене. Зокрема перебування основної маси нашої еміграції в Британії треба радше вважати переходною стадією та заздалегідь планувати зміцнити нею нашу спільноту в Канаді й Америці.

Справа наших св. Церков є поза рямками моєї статті й УККА, але всі Американці українського роду й еміграція свідомі їх центрального значення у нашій визвольній боротьбі та в житті нашої спільноти в Америці. Всі ми свідомі християнських основ нашої культури та на-

ших обов'язків перед Всевишнім, що поміг доплести до вільної Америки.

Є ще інші справи, що їх наша спільнота мусить мати на увазі, але вірю, що більшість з моїх колег у праці підтримають цю чергу важливості для особливих фінансових витрат УККА, що їх УККА крім своїх витрат на політичні акції повинен мати на увазі.

III

Ці два перші уступи статті написані як тло на те, щоб висказати мої міркування до статті п. Ів. Дубровського, що появилася у "Свободі", ч. 119, 23 червня ц. р.: "За пам'ятник Т. Г. Шевченкові у Вашингтоні". Кожна людина доброї волі холодним розумом може почислити наші національні довги в Америці на майні нашої спільноти, може легко підрахувати й усі видатки на ремонт, асекурацію, консервацію й адміністрацію того майна, та застановитися над сумним фактом, що бюджет УККА на всі його акції обертається до тепер в межах 100,000 доларів річно. І тут з новою ініціативою виступив наш громадянин, щоб вшанувати століття смерті нашого Кобзаря, яке за кілька літ зближається, "величним монументом у Вашингтоні". Це є справа, як мене знавці інформують, видатку якого пів мільйона доларів якщо, пам'ятник має бути справді величним. Автор закликає НТШ, УВАН і УККА зайнятися цією справою.

Я дозволю собі, як член НТШ, зайнятися покищо самим проектом та звернути увагу нашої спільноти в Америці в першу чергу на справжню трагедію нашої науки в Америці. Чи наша громада свідомо того, що той наш скромний дім НТШ у Нью Йорку має ще на собі гіпотечку у висоті \$28,000? А пожертви за останній рік (1955) на цю ціль дали лише 4,000 доларів? Що НТШ в силі оплачувати і то невисоко тільки свого секретаря, а не може оплатити бібліотекаря чи розбудувати варстат наукової праці, хочби скромний, для кількох спеціалістів українознавства? НТШ вив'язується зі своїх зобов'язань, дякуючи тільки кільком нашим меценатам, як УККА, д-р Е. Стефурак, д-р М. Сіменович, д-р Р. Осінчук, д-р Б. Филипчак, п. П. Стасюк, як в останніх роках також забезпеченеві союзи і деяких наших приятелів, але це нелегко приходиться. Чи наша спільнота знає, що НТШ і УВАН дістали від УККА дотацій в 1955 році лише по 500 доларів а в 1956 році досі разом лише 1,250 доларів? А де є наукова станиця НТШ в Сарсель і Український Вільний Університет (УВУ), що теж потребують допомоги? Фінанси УВАН-у в Америці я знаю, вони також не світлі, і ця установа здана теж цілком на ласку громади й американських субсидій, яких Науковому Товариству ім. Шевченка відмовлено. А де тепер матеріяльнi засоби на написання й видання в англійській мові: Історії Сходу Європи (з точки зору української історії), Історії Советського Союзу, вичерпної Історії української мови, Історії української літератури, Історії українського мистецтва, Історії української еміграції? Де фонди на український етимологічний словник? Де фонди на праці конечні (з нашої точки зору) про весь слов'янський світ, про який ми теж мусимо внести правду до Америки? Чи наша громада свідомо того, що вже майже десять літ дійсно визначні науковці марнуються у тяжкій праці, як наприклад професори: Я. Пастернак (найвизначніший наш археолог), Л. Чикаленко, М. Андрусяк, В. Грیشко, Д. Горняткенич і інші, або без праці, як проф. Тершаковець, Радзикович, Чапленко й інші, — а громада цього не бачить. Чи громада здає собі справу з того, що це буде за радість Москві, якщо заломилося б НТШ чи УВУ? Або якщо припини-

лася б наша наукова праця у вільному світі? Або закрилися наші музеї?

Друга справа — це важке й невідрадне життя наших письменників. Чи громада поцікавилася матеріяльними обставинами хочби найвидатніших наших сучасних поетів і письменників? Ще розмірно найліпше собі раду дають наші образотворчі мистці (але й то не всі) і це в першу чергу завдяки праці в Американців.

А як справа мається з опікою над нашою молоддю й її шкільництвом? Дам тільки один приклад: Український Студентський Фонд спромігся за цілий минулий рік 1955 збрати й роздати у формі зворотних стипендій тільки \$1,400. Це все!

Про долю наших залишенців, нашої старої генерації, про долю сиріт і інвалідів громада більше поінформована і знає всю трагедію, що її пробують злагодити всі наші церковні, політичні й культурні чияники, а зокрема ЗУАДК. Про наші інші обов'язки, які кожний з нас ще має супроти своїх політичних організацій і згадувати не хочу!

І на цім тлі грошевої скрути нашої спільноти в Америці — тепер розгляньмо проект пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні. Кожна людина доброї волі зуміє вшанувати патріотичні почування, що в ньому промовляють. Проте, думаю, що нам треба керуватися не емоціями, а холодним розумом і потребами нашої визвольної боротьби. Бо що нам допоможе пам'ятник Шевченкові у Вашингтоні, якщо ми занедаємо наглі потреби української науки в Америці й Європі, занедаємо невідкладні потреби для її дослідів і конгресів, невідкладні потреби нашого мистецтва та нашої молоді й її виховання та опіку над емігрантами в Європі? Чи автор здає собі справу з коштів такого "величного монументу" у Вашингтоні? Італійці, що мали за собою вільну італійську державу, а не боротьбу за визволення Італії, спокійно могли дарувати Вашингтону пам'ятник Данте; Французи, що мали за собою багату й могутню імперію, а не боротьбу за визволення Франції, розуміється, були спроможні подарувати Вашингтону пам'ятник Жанни Д'Арк, а крім того подарували Америці і статую Свободи в Нью Йорку! Проте, я цілковито певний, що ні Італійці, ні Французи, якщо б були в подібній ситуації, а саме у війні за життя і визволення своєї батьківщини, як тепер ми Українці, то вони про пам'ятники у Вашингтоні й не мріяли б. Бо примат для всіх грошевих засобів спільноти в часі війни має фронт визвольної боротьби, а не престижні пам'ятники, хоч і в як добрій вірі вони були б задумані. Додати ще хочу, що це не перша ініціатива щодо пам'ятника Т. Шевченка бо вже більше як пів року тому д-р Роман Кос виступив з думкою, щоб НТШ заініціювало будову такого пам'ятника в Нью Йорку. Цей проект тільки один у серії проектів пам'ятників, що дійшли до мене. Були вже проекти пам'ятників Симонові Петлюрі (тому що Мадяр Ксшут має пам'ятник в Нью Йорку), Лесі Українці, Іванові Мазепі і іншим.

І інші аргументи, що їх шановний ініціатор пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні подає за своїм проектом, мене не переконують. Це дійсно правда й загально відомо, як високо цинив Шевченко американську свободу і великого борця за неї першого президента Джорджа Вашингтона, що про нього висловився в одній зі своїх поезій: . . . "Коли, ми діждемося Вашингтона з новим і праведним законом?" Але в міжнародних відносинах все побудоване на засаді взаємності. Тому треба нам встановити, як Америка цинила й цинить свого українського союзника Т. Шевченка і його націю. І тут нікуди правди діти, що нас в Америці зустріли політичні чинники не ідеями Джорджа Вашингтона, а ідеями Джорджа Кен.на, поблагословили нас

Американським Комітетом з "тростісами" ворожо наставленими до ідеї державності України. Я можу присягнути, що коли б Шевченко був живий між нами в Америці, то стояв би сьогодні на чолі Комітету Визволення України саме від того Американського Комітету, що репрезентує офіційну політику Вашингтону. Хай кожний читач поцікавиться тим, хто фінансував тисячами доларів федералістів, хто видумав через ніч аж п'ять українських політичних партій і цілу "Визвольну Раду" в Європі, хто позбавив проф. М. Міщенка академічної свободи в Америці того ж Вашингтона, хто поблагословив нас провокатором Василякі? Як він це довідається, тоді він зрозуміє всю нашу образу і жаль до такої політики різних американських чинників за останнє десятиліття. Ми щиро вдячні Америці за її гостинність і гуманність, ми її віддано боронимо, але за згадану вище політику можуть бути вдячні тільки агенти. А ми, Американці українського роду й наша політична еміграція можуть бути тільки союзниками Америки, а не агентурою для відомих російських плянів.

Мене не переконали також аргумент, що "якщо ми це не зробимо, то за нас можуть зробити наші землячки з московського Кремлю, як вони це зробили в Канаді". Це вина наших Канадійців й канадійського уряду, що московську пропаганду не зуміли обернути проти Москви. Але це тема окрема. А, щодо пам'ятника Т. Шевченка для Вашингтону у дарі від Советського уряду України з тим написом про Вашингтона, то запевняю шановного автора, більшої прислуги нам Хрущов зробити не міг би. Не тільки наша українська спільнота в Америці, а й всі еміграції поневолених народів, що їх від Молдавана до Фіна й Кавказу Т. Шевченко боронив, ми всі зробимо тому пам'ятникові гідне відслонення, але й таку відповідну пошану делегації Советської України, що американська й світова преса мала б що писати на кілька тижнів. Очевидно, ми країна свободи, і кожний державний секретар має свободу зробити з себе, кого хоче. Проте, я ніколи не повірю, щоби міг знайтися американський уряд, що прийняв би дар советського уряду для своєї столиці з таким написом про Вашингтона! Бо це було б рівнозначне з признанням американської влади й американської нації, що Україна вже діждалася свого Вашингтона! Тоді Американці мусіли б вияснити нам, клятим мазепинцями і петлюрівцям, кого вони за "Вашингтона" України визнають? Чи кривавого Леніна? Чи вбивника Сталіна? Чи може сталінського ката Хрущова? Ні, — ніколи не повірю, щоб Америка прийняла з подібним написом пам'ятник Т. Шевченка від окупаційної влади над Україною.

Тому що, як я вже згадав, ми маємо цілу низку проєктів пам'ятників а крім цього зближається річниця століття смерті Т. Шевченка, то треба нам застановитися над формою вшанування цієї річниці і формою вшанування наших визначних діячів взагалі під цю хвилину нашої визвольної боротьби.

Хочу виставити й боронити засаду, що всяке вшанування наших визначних людей, зокрема річниці Т. Шевченка, повинно бути підпорядковане скріпленню наших фронтів визвольної боротьби. Фундація \$200,000 для наукової праці НТШ поставила б його на ноги і зробила б самовистарчалюю цю нашу найстаршу, самою українською нацією створену, академію наук. Фундуймо ім. Т. Шевченка стипендії для учених, письменників, мистців і студентів. Уфундуймо на взір Небілівської премії — Шевченківську премію, фундуймо доми ім. Т. Шевченка для мотоциклів і сиріт. В такій самій формі уявляю собі вшанування інших наших видатних діячів у цю дійсно трагічну добу нашої визвольної боротьби.

Інша справа — наша акція вшанування Т. Шевченка, як американських громадян українського роду. Це наш УККА повинен взяти на порядок денний і звернутися до уряду у Вашингтоні з проханням вшанувати річницю видачею американської поштової марки з портретами Вашингтона і Т. Шевченка, вшанувати річницю вичеканням орбіної півдолярової монети з обидвома портретами (це законно допускальне, я це провірив), і різними стипендіями для розбудови американсько-українських наукових і мистецьких зв'язків та уфундуванням кількох катедр українознавства. Окремою Вашингтонською фундацією могли б Американці забезпечити УВУ. Далі наш Уряд у Вашингтоні повинен запропонувати советському уряду в Києві, щоб дав згоду з нагоди століття смерті Т. Шевченка збудувати пам'ятник Джорджа Вашингтона, як дар американській нації для української нації, у столиці Києві, з українським і англійським текстом цитату Т. Шевченка й першого уступу Американської Деклярації Незалежності. Це буде прспозиція, що її високо оцінить не тільки вся поневолена українська нація, а й всі еміграція і всі Американці українського роду та, врешті, і всі Москвою поневолені народи. І це, може, поправить прикрі взаємов дносини й жалі, що їх витворив Американський Комітет.

РОМАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ

КНИЖКА, АВТОР І КРИТИК

РЕФЛЕКСІЇ З ПРИВОДУ КРИТИКИ КНИЖКИ ГАЛИНИ ЖУРБИ “ДАЛЕКИЙ СВІТ”

Поява визначнішого літературного твору на бідному емігрантському ґрунті викликає перебільшену реакцію і на книжку, попросту, накладаються з оцінками. Статті сипляться одна за другою. Пишуть їх критики різного рівня. Пишуть і не критики. Хвалять, гудять, нищать. Пишуть, виладоуючи при тій нагоді накопичені відомості часом не до речі. Пишуть, виставляючи на подив свою вправність і гостроту думки, а часто невправність і тупість.

Це й добре, бо критика, яка б вона не була, викликає зацікавлення книжкою, а це спричиняє побільшення числа, як не покупців, то бодай читачів.

Недавно викликали великий шум і рух дві книжки — а це “Хрещатий Яр” Д. Гуменної і “Далекий Світ” Галини Журби. Обидві книжки раз переоцінено, то знову недоцінено, іншим разом переаналізовано, розсотано на волоконця, а самих авторів у кількох випадках побито до моральних синаків, що болять більше як фізичні.

Звичайно, були й спокійні статті, писані в тоні, яким тепер прийнято писати у св'їті вільної думки, зі зваженням плюсів і мінусів, без накладання авторові критиком свого світогляду, чи упосліджування його за те, що він думає й сприймає явища інакше як бажає собі критик. Такі статті потрібні й корисні. Вони з уважністю приймаються читачем, як вяснюючий матеріал і з вдячністю приймаються автором твору, для якого об'єктивна критична думка цінна навіть тоді, коли у ній є гірка правда.

Дві згадані письменниці зовсім різні між собою особистості і відмінні способом відчування. Вони виростили у різних світах, вийшли з різних соціальних середовищ і їх духовість сформувалася у різних відтинках часу та в атмосфері глибоко відмінних політичних систем. Однак спільне у них, це якість характеру, його цільність, яка виключає можливість компромісу та дослідна терпелівість. Вони обидві пильним оком вдивляються в минулість, шукаючи там причин нашого

занепаду. Причини вони бачуть у двох площях — об'єктивній і суб'єктивній — тобто знаходять причини зовнішні незалежні від нас і суб'єктивні — це якість духовости українського народу, його національна вдача.

Ці причини автори подають в ефектовній і приступній, для читача різного духового рівня, формі. Вони будять у читача думки, примушують його порівнювати українську людину минулості і сучасності, викликають у нього обурення до гнобителів та почуття сорому за власні слабости і провини, вони зроджують бажання позбутися слабостей і викупити провини.

Однак, не вважаючи на інтенції авторок і дійсний позитивний ефект, обі книжки викликали у читачів, а тим більше у критиків скрайне подразнення, правда, з відмінних причин і не в однаковій співвідношенні позитивних і негативних оцінок. Щодо "Хрещатого Яру", то думки наших критиків поділилися майже рівно, при чім оспорується оцінка автором подій і української людини світів західного і східного. "Далекий Світ" критикується із боку мовного і за наставлення до польських колонізаторів Правобережжя в заторкненій книжкою добі в минулому.

До Галини Журби мають багато претензій мовознавці і це, так би мовити, їх святе право. Мовні нововведення Галини Журби і її експерименти мусіли збурити формальне ество мовознавця. Звичайний читач однак скоро засвоює здібність не помічати мовних незвичностей і подається з авторкою у далекий світ її дитинства. Яка то цікава, чарівна мандрівка у минулість. Можна сказати, що Галина Журба перша так майстерно відтворила дитинство людини, і на тім погоджуються всі критики. Але "Далекий Світ" не обмежується малим дитячим світом. Образи дитинства авторки виступають на історично-суспільному тлі. У спробі дати образ суспільної будови на Правобережжі Журба дає таку схему: на горі московська адміністрація, потім польські магнати, які творили державу у державі і спричиняли подвійний національний гніт, а далі посередня верства Жиди, які мали в своїх руках ринок, вкінці мішанство та селянство. Не можна було, живучи там, не знати, що це власне так і було. Авторка цих зауважень із життя власної родини має той самий досвід. Україна була тереном колонізації для Поляків, а ідеї культуртрегерства і месіянзму були, так би мовити, самооправдуючим чинником у колонізаторів. Зрештою, це все таке ще живе; паціфікація показала, що роблять із непокірними.

З книжки Журби читач, який не може вдаватись у наукові студії предмету, ясно відчитає історію розпаду українського повноцінного суспільства, зрозуміє причини дезерції вищих верств, побачить сити і якість спокусу та оцінить належно і силу об'єктивних причин та властивости характеру тих, які не могли обстояти, потяглись за блудними вогниками і відрікшись від свого — стали нічим.

Національне відродження запалило у багатьох пригасле відчуття національної приналежності. Галина Журба сама тому приклад. В сподіванні своєї незалежності треба вірити, що поворот до своїх берегів буде продовжуватись. Українська нація жиуча, її сили як води струмка, що його присипають привозним піском і відпадками: вони тікають в глибину. Колись вирветься вже рікою і змие всю твань, як змила душа Журби. Бо, як каже Журба про відступників: — "Хоч продали свою національність заради маєтків, кар'єри, кров, раса лишились українські. Та й не тільки раса, але й влада, родові традиції... Сміялись, співали, сваритись та плакати по українськи". Це останнє речення означає винародовлену українську людину, де би во-

на не була в чужому світі. Нав'ть у таких далеких світах, як Америка, Аргентина, Австралія вона сміється, співає, свариться та плаче по українськи. Це ціхи, за якими українські люди пізнаються і за якими діється взаємне притягання.

До правдивості образу соціальної будови Правобережжя, яку дала Журба, зайняли становище два критики. Вони росли у відмінних світах як Гуменна і Журба. Різниця між ними глибока, але в них ніяких подібностей у відчужанні і інтерпретації української дійсності і минулості. Це надзвичайно яскраво виявилось у їх статтях з приводу книжки Журби. Ці критики зайняли до книжки різко контрастове становище.

Йдеться про статті — “Ще про жіночу мужність”, автор Е. М., Літературна Газета ч. 5, травень 1956 і “З критичного щоденника” автор Ю. Шерех, “Нові Дні”, червень 1956.

Автор першої статті, крім позитивної оцінки книжки Журби, як твору красного письменства, встановляє історичну його правдивість. Він крім своєї особистої думки, покликається на праці польських авторів, які займалися темами порушеними Журбою і висновки яких сходяться із твердженнями Журби, щодо образу соціальної будови Правобережжя в даній добі. Праці ті мають академічний характер і відходять від традиційної ідеалізації культуртрегерства польськості. Отже, об'єктивні польські автори про польські справи добре знають, що було саме так, як каже Журба, а не інакше.

Поза тим основним стаття “Ще про жіночу мужність” є єдиною, де виявлено повне зрозуміння героїзму і самовідречення наших письменниць, які прийнявши суворий спартанський стиль життя, несуть на собі, як каже автор статті, в значній мірі тягар літературного процесу і в ній звучить нота вдячності за це.

В шуканих пояснень сили індивідуальності Е. М. вертається до своїх колишніх думок, які сам називає зеленкавіми, про теорію переваги елементів мужеського чи жіночого в особі. За тією теорією отже приписує вольовій жінці перевагу мужеського елемента. Я не належу до феміністок старого хову і не збираюся захищати “слабу статть” від “гнету” чоловічого роду, зокрема українська жінка того не тільки не потребує тепер, а й в минулому потребувала менше, як жінки інших народів, але якось дивно звучить оце — “мужня жінка” або — “це не чоловік а баба якась”. У першому випадку, це признание, у другому — зневага. Над тим треба подумати феміністам теоретикам. Здається, що справа простіша — може бути плохий чоловік і плоха жінка і співвідношення елементів “М” і “Ж” ледве чи грають тут ролю.

Але так чи інакше — “мужня жінка”, чи просто вартісна, талановита жінка, а вона дала твір, який захопив такого вибагливого цинітеля, як автор статті “Ще про жіночу мужність”. Його стаття, це чудовий гимн оспівання жінки не за красу, чи оспівання як музи, яка дає надхнення, а жінки чину, великої сили і відваги. Вона лишає у читача найкраще враження. Будить віру в людину та в її майбутнє і за це авторові признание і вдячність.

Зовсім інші рефлексії викликає стаття Ю. Шереха “З критичного щоденника”. Автор, переводячи докладну секцію книжки, виділяє із цілості самий дитячий світ Журби і санкіонує як вартісний твір. Він находить, що елементарні відчужання займають сильне місце в розповіді Журби і констатує її правдивість у показі речей. Перша частина статті є прекрасна не тому, що там висловлені похвали, вони бо є дуже стримані і скупі, а тому, що є вона спокійна. Читач сподівається таких самих спокійних зсумовань і висновків. Але... все

різко м'яється, коли автор переходить до думок і поглядів Журби. Про її думки він має найгіршу opiniю і її висловлює, не турбуючись про коректність. У протилежність до автора попередньої статті, Шерех заперечує правдивість образу Правобережжя даного Журбою та інакше оцінює ролі Поляків на цих теренах. Це гаряча оборона польських колоністів в Україні. Вона, напевно, тому, що виходить від професора університету, немало здивує польських дослідників тієї доби. Були, каже Шерех, світлі сторінки. Певно, що були, хоч може не сторінки а окремі явища, як добрі відносини між одиницями однакового відчуття кривди та правди, були і взаємні культурні впливи (Шерех говорить про запліднення і що за них належить бути вдячними), були також крихти доброго, людського, але то няк не могло впливати на всю систему. Автор думає, пишучи про польську систему, що Журба чинить кривду Полякам. Коли так він розумє, це його справа. Одначе не в тм справа, що Шерех не погоджується, а справа у тоні, у наставленні. От В. Чапленко у своїй статті "Добра письменниця і Собакусьо" перегукується із Шерехом щодо інтерпретації Журбою Поляків і він каже, що Журба робить мовні екскурси, не знаючи багатьох річей, які для того необхідно знати, але у тм нема образливого. Тон Шереха несамовитий і він цілком не в'яжеться з поняттям автора наукових праць і професора університету. Наукове становище зобов'язує до певного стилю, победінки і порушення його робить прикре вражіння. Стаття Шереха про Журбу, це вилім із наукової атмосфери в простір дешевих ефектів.

Шерех пристрасно ненавидить провінціалізм і з хоробливою пристрєннєстю бачить його у всіх проявах українського життя. Уболіває і прильщено охає, а сам у бажанню його нап'ятнувати, вдається до провінціалних засобів. Слово провінціалізм у різних відмінах і пристосуваннях ряснє в його статті і до нашого сучасного і до минулого. Бажання копнути минуле і минулих людей — якась насолода для автора. Згадав Шерех Нечуя-Левицького для того, щоб за провінційною оригінальністю порівняти із Журбою, обляв старого і перепросив чємно Джойса (який і тут покутує) за те, що згадав його на одній сторінці із Нечуєм і т. д.

Що закидає Шерех Журбі? Вона, на його думку, широко відкриває ворота вульгаризмам, створивши сполуку котляревщини з припомаженою провінційною зачесаністю. Вона намагається писати поетично, а це, мовляв, ще страшніше від зливи котляревщини і нахрапного оригінальства і, вкінці, вона подала світ української провінційности в українській літературі. Світ, якого авторка, мовляв, не збиралась змалювати, але який відтворила, бо, мабуть, носить його в собі. Крім того він закидає такий тяжкий гріх, як виплекування погромницьких настроїв. Це тому вказує автор пальцем на письменницю, що вона признається в органічній відглибній антипатії до Поляків, які обсіли були в даній добі Україну. Щодо політичних переконань Журби, то критик пише: "Політика Журби — фальш, дешевина й данина вулиці. Примітивізм і безстилевість мислення."

Варто ще навести вираз критика щодо правописних нововведень Журби. "Вона, пише він, хоче реформувати правопис" і це викликає у критика дивоглядні рефлексії. "... Можна реформувати, приміром штани, роблячи проріз не з переду а з задуг", — пише він. Дотеп? Мабуть, має бути смішно. Бувають такі дотепи, які смішать тільки автора. Оце зразок.

Що треба, на думку критика, зробити із книжкою Журби? — Треба би, каже він, доброго редактора. — З тим не можна не погодитися. Редактора треба би, але напевно не такого, якого би пореко-

мендував критик, бо такий, за його пляном, зредагував би книжку так, що ніхто не пізнав би Журби. Так як книжка є, то вона на думку критика — “Хіба ще на межі літератури. Матеріал для студії над психологією провінційальності”. І нарешті, знужений зойк — “Кінець-кінців, чи варто було критикувати?”

Беручи до уваги все те, що критик закидає книжці, можна із ним погодитися. Таки не варто йому було витратити свій цінний час, а треба було використати його на щось більше ужиточне і не таке нудне. Знуженість критика викликає навіть співчуття. Ох! Як видно дійсно нудно йому говорити про провінціалку Журбу до провінціалів читачів. Шкода справді, що критик так намагався просвітити емігрантську провінцію, яку сам вважає безнадійною. Правда, в кінці статті є пояснення, висловлене популярним виразом — “Коли ж авторка в біса талановита!” Таке заключення критичної статті не зовсім зличне. Втім, критик ніяк не відстає в оригінальничанню від Журби, навпаки йде багато далі і хоч це оригінальничає професор, а воно все одно виходить по провінційному.

Питаєш себе чому так? Чому критик, який так багато міг би зробити і також у напрямі лікування отої провінційності, вдається до таких засобів? Недисциплінованість у виразах, повсякчасне виявлення погорди та негачії, не може нікого виховати. Дешеві дотепи можуть забавити тільки дуже мало розвинених, а пригострено негативні оцінки можуть потішити тільки неприятелів. Нищівну пристрась свою убирає критик занадто нечепурно. Йому треба би було також редактора. Він зробив би те, що критик радить для книжки Журби і дав би людям нормальну статтю. А так, це хіба матеріал для студії психології критика, якого “заїло середовище”.

О. ЧЕРНОВА

У поневоленій Україні

ПРО ВИЯВИ КОЛОНІАЛЬНОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ

Перед нами матеріали ХХ з'їзду КПСС і ХІХ з'їзду КПУ із січня й лютого 1956 р. Усі ці “Звіти ЦК КП”, “Директиви ЦК” тощо — все це величезні доповіді на багато годин читання й слухання, але з яких важко щось зрозуміти навіть добре грамотній людині. Все у тих доповідях та директивах навмисне зашифроване, заплутане, у величезній більшості оберте на голі відсотки без подання конкретних абсолютних даних. Отож, цифрових даних у цих матеріалах велика кількість, але всі вони — ці відсотки та позначення у кільки разів те чи те треба збільшити — подані так, що читач, а тим паче слухач на з'їзді ні з чим не міг і не може порівняти, не міг і не може їх перевірити, не міг і не може, за дуже малим винятком, піддати їх критичній аналізі. І мав цілковиті, звичайно, підстави один з читачів відгукнутися на ці матеріали з'їзду статтею під вимовним наголовком — “П'ятирічка блефу”.¹⁾

Депутати ж з'їзду мусили ту гранд'озну “фількіну грамоту” глибокодумно сприймати на віру. Тим то фактично ніяких обговорень, ніякої справжньої критики чи ділових зауважень, що стосуються цих доповідей, на з'їздах не було, бо їх і не могло бути при такому характері

¹⁾ К. Кононенко — “П'ятирічка блефу”. Див.: “Сучасна Україна” ч. 6 (134) за 18. III. 1956, ст. 5-6.

подачі слухачам матеріалу. Тому усе, що депутатам на з'їздах зачитали, й було — “ухвалене одноголосно”. Вони, ці депутати, відіграли ролю лише манекенів. Усі вони запам'ятали лише одно, що те чи те треба збільшити на стільки то відсотків або у стільки то разів, що в тій чи тій галузі треба догнати й перегнати. Що за все нарешті, треба дякувати партії, її обов'язково мудрому керівництву. І тільки.

Але що примушує кремлівських диктаторів, виходячи перед своїми ж людьми, все так зашифровувати й заплутувати, що людина, яка дуже близько до всього того не стоїть і не знає усіх таємниць московсько-большевицької фінансової та економічної політики, нічого не може второпати з усіх отих відсотків та цифр? Причина одна — треба якнайстаранніше прикрити наготу найгрубішого та найбільшого у цілому світі колоніального грабунку неросійських народів, що його здійснює зараз державна система, створена московським большевизмом в СССР.

За обрахунками М. Волобуєва, царська Росія за період 1893-1910 рр. щороку цілком забирала собі 21% прибутків з України. За 1925-1927 рр. московсько-большевицький кремлівський уряд забрав собі 20% державних прибутків Української РСР.²⁾ А скільки ж большевицька Москва забирає тепер з України і не повертає їй?

Відповіді на це питання, хоча б з наближеною точністю, на підставі тих бюджетових матеріалів, що їх в СССР оголошується, просто неможливо. Кінці так старанно й по мистецькому “поховані в воду”, що шукати їх — даремна робота. На питання про розміри колоніального визиску неросійських республік СССР, а ці розміри, як видно, значно перевищують те, про що у свій час писав ще М. Волобуєв, можна було б точно відповісти лише маючи доступ до недрукованих оригінальних матеріалів, за якими складаються оголошувані “Законо про державні бюджети СССР”. Проте, вже сам факт, що повні й детальні матеріали про державні бюджети старанно приховуються, говорить сам за себе: складачі його в Москві бояться виявити світові, а найбільше ж громадянам своїх “союзних” республік розміри організованого ними найгрубішого колоніального визиску. Адже з періодично оголошуваних урядом СССР бюджетових матеріалів абсолютно не видно скільки і з яких саме “союзних” республік центральний уряд СССР збирає прибутків до своєї скарбниці і, разом з тим, скільки і на які саме потреби кожної союзної республіки витрачає грошей із зібраних державних прибутків. А ці суми прибутків, як побачимо далі, величезні. Очевидно, цього не мусять знати громадяни тих складових республік СССР. Видко, розрив між цими двома статтями (забирається з республіки й повертається їй) для кожної неросійської республіки великий і такий вопіюче несправедливий та грабівницький, що доводиться матеріали про нього для “святого спокою” робити абсолютно таємницею диктаторського режиму, чого не робив у такій мірі навіть уряд царської Росії.

Крім того, щоб справу грубого колоніального грабунку неросійських складових республік СССР заплутати і якнайкраще замаскувати, вжито ще й дуже складної системи фінансово-економічних стосунків. Поперше, значна частина промислової продукції кожної складової й ніби самостійної республіки не потрапляє до рук уряду кожної з тих республік, а забирається безпосередньо агентами центрального московського уряду, які для цього й перебувають у кожній неросійській

2) Всеволод Голубничий — “М. Волобуєв, В. Доброгаєв та їхні опоненти. Див.: “Український Збірник”, кн. 5. Інститут для вивчення СССР. Мюнхен, 1956, ст. 9.

“союзній” республіці. Так, на 1956 р. кількість промислової продукції, що її безпосередньо має забрати Москва з України, дорівнює 33%. Видко це з того, що говорив сам Нікіта Хрущов, теперішній фактичний господар СССР, вірний учень і наступник Сталіна. У звітній доповіді на XX з'їзді КПСС Хрущов дуже вихваляв національну політику своєї партії, яка, за його твердженням, спрямована, нібито, до того, щоб бути по відношенню до всіх народів СССР “справедливою”, та щоб створювати для них “рівні для всіх умови”. І тут він, між іншим, сказав таке:

“ . . . старі методи управління господарством потребують важливих корективів. Зберігаючи за союзними міністерствами [в Москві — ДС] загальне керівництво, встановлення планових завдань, контроль за виконанням тих завдань, постачання устаткування, фінансування капіталовкладень, в той же час потрібно значно поширити права республіканських міністерств.

За останній час Центральний Комітет партії здійснив низку заходів у цьому напрямку. До таких заходів відносять, зокрема створення республіканських міністерств, наприклад, **чорної металургії та вугільної промисловости на Україні, нафтової промисловости — в Азербайджані, кольорової металургії — в Казахстані, передача цим міністерствам усіх підприємств даних галузів промисловости, що розташовані в зазначених республіках.** У наслідок цих заходів сталося підвищення питомої ваги республіканської промисловости. **На Україні вона становить у даний момент 67 відсотків всієї промислової продукції, в Казахстані — 62 відсотки, в Азербайджані — 80 відсотків.”**⁴⁾

Як бачимо з цієї офіційної заяви, навіть тепер, після якогось покращання справи, про яке говорить Хрущов, державні органи Української РСР маюг у своєму розпорядженні всього лише **67% всієї промислової продукції української економіки.** Решта ж — 33% промислової продукції України, безпосередньо (переважно в натурі) забирається московськими господарськими центрами і вони є цілковитими власниками й розпорядчиками її! При чому, продукція, що її забирає Москва, скажмо з України, в натурі оцінюється за становленими державними заготівельними цінами, а реалізується вона (напр.: хліб, цукор тощо) за цінами у багато разів дорожчими.

І цілком можливо, що Юрій Таркович має рацію, коли обраховує, що Москва лише на пшениці, молоці та цукрові, що їх було забрано з України, мала в 1955 році 39 мільярдів карбованців чистого зиску.⁵⁾

Але помилкою було б думати, що все обмежується безпосереднім забиранням господарським апаратом центрального московського уряду значної частини промислової продукції з кожної складової республіки СССР. Ні. Державні фінансові органи центрального уряду СССР, проминаючи фінансові органи національних складових, нібито, самостійних республік СССР, безпосередньо забирають з них колосальні податки, які у багато разів перевищують бюджети тих складових республік. Видко це із наступного. Верховна Рада СССР 28 XII. 1955 р. ухвалила “Закон о государственном бюджете СССР на 1956 г.”⁶⁾ Стаття 9-та цього закону подає державні бюджети 16-ти складових рес-

4) “Правда” (московська) ч. 46 (13.709) за 15. лют. 1956, ст. 8: “Некоторые вопросы нашей национальной политики”. Підкресл. наше.

5) Юрій Таркович — “20 з'їзд КПСС, експлуатація України та національна проблема.” Газ. “Українські Вісті” в Н. У., ч. 15 (1001) за 26. лют. 1956, ст. 2-3

публік ССРСР. Разом вони становлять суму 139.640.501.000 карбованців (як в частині надходжень, так і в частині витрат вони збалансовані й однаков.), а в тому числі: РСФСР — 74.181.215.000 крб., УРСР — 29.345.002.000 крб. і т. д.). Отже, за ст. 9-ою цього закону бюджети усіх складових республік мають становити 139.640.501.000 крб., а за ст. 1-ою бюджет центральною уряду ССРСР встановлений в частині надходжень у сумі 592.761.156.000 крб., а в частині витрат в сумі 569.634.972.000 крб. Виходить, як бачимо з цього, усі бюджети 16-ти складових республік разом взяті становлять лише **23,5%** до прибуткової частини і 24,5% до видаткової частини бюджету ССРСР. Відки ж взялася така величезна сума бюджету центрального уряду ССРСР, яка **більш як у чотири рази перевищує усі бюджетові надходження союзних республік разом взяті?** Відповідь на це дає стаття 2-га закону, в якій сказано:

“Встановити в державному бюджеті ССРСР на 1956 р. надходження від державних і кооперативних підприємств та організацій в загальній сумі 501.347.670.000 крб.”

Подана тут сума надходжень, яка є фактично сумою непрямих податків, становить аж 84,6% всієї прибуткової частини центрального уряду ССРСР. Як бачимо, ця колюсальна сума в 501,3 мільярди карбованців, яка в **3,6 рази перевищує** суму надходжень до республіканських бюджетів усіх 16-ти складових республік разом взятих, за незначною частиною пройшла десь поза державним скарбницями тих складових республік і в прибуткових, як і у видаткових, частинах бюджетів тих республік не відбилася. Її безпосередньо забрали агенти й органи центрального уряду ССРСР, що постійно перебувають на територіях тих республік. Немає сумніву, що вся ця фінансово-економічна система запроваджена в дію з метою, щоб якомога пильніше приховати суть колоніального визиску та щоб 76,5% усіх прибутків з усіх складових республік ССРСР зосередити в руках ЦК партії та уряду ССРСР.

Все це дає підстави думати, що центральний уряд в Москві кожного року забирає, наприклад, з України вартостей (грошима й продуктами) **у кілька разів більше**, ніж їх показується в бюджеті самої УРСР. Що з того уряд ССРСР повертає потім на Україну у формі капіталовкладень та інших витрат — сказати важко, бо це із причин передніше вже з'ясованих старанно приховується. Москві доводиться пильно приховувати справжні абсолютні дані й тримати ось вже 26 років усіякі статистичні підрахунки за десятьма замками, а публічні звіти заплутувати, затуманювати й фальшувати. Цим пояснюється й те, що Українська РСР за **паперовою** сталінською конституцією є самостійна й суверенна, що вона має прекрасно розписані на папері права, навіть може, якщо схоче, вийти з Союзу, але . . . **на практиці** не може з жодних із тих своїх прав скористуватися. Бо фактично, кажучи словами Ів. Франка (із “Пісні руських хлопів-радикалів”:

“Ми ті, котрим заперті двері,
Запертий до свободи шлях;
Ми маєм права на папері,
А обов'язки на плечах” . . .

Оце фактичне безправство України й проголошується по всіх усядах безупинними й настирливо підкреслюваними нагадуваннями, що вона . . . “невід'ємна частина ССРСР”. Раб мусить, мовляв, психологічно зжитися й примиритися з думкою, що він таки раб і власність свого пана. Та й справді, як же хижка імперіялістична Москва може

6) “Правда” (Москва) за 29. XII. 1955.

добровільно випустити з своїх пазурів такий ласий шматок, як Україна, який дає їй, Москві, щороку (для її власних потреб) мільярди карбованців чистих зисків? . . .

Треба в'дзначити тут ще одну цікаву деталь, пов'язану з бюджетами. Якщо прибуткові й видаткові частини бюджетів неросійських національних республік, що їх затверджує Москва, звичайно бувають збалансовані, то прибуткова частина бюджету цілого СССР (себто кошти, що надходять в розпорядження центрального уряду СССР в Москві) завжди перевищує видаткову. При чому грошевий лишок кожного року (сальдо) в бюджет наступного року по СССР не враховується і в законах про бюджети про ці перехідні лишки ми не знаходимо жодних згадок.⁷⁾ Вони, ці щорічні грошеві бюджетові лишки, передаються, видно, до якогось таємного фонду в розпорядження ЦК партії та уряду СССР, і той фонд на потреби неросійських республік СССР не витрачається, бо коли б він витрачався, то цього ані як не приховували б, а навпаки — вс'ляко підкреслювали б. А ці щорічні невикористані для державних потреб бюджетові грошеві лишки становлять великі суми. Так, наприклад, проф. К. Плотніков подає, що за період 1950-1955 рр. ці лишки становили суму в 118,3 мільярдів карбованців.⁸⁾ Отож, якщо участь України у творенні лише цих лишків-заощаджень ЦК КПСС та уряду СССР прийняти рівною 20%, то на її, України, долю припадає цілих 23,7 мільярдів карбованців за той зазначений короткий період.

Пост скріптур.

Ця наша стаття була вже написана і здана до Редакції "Вільної України", коли ми одержали "Українські Вісті" з Нового Ульму. Там ми знайшли інформацію про доповідь Всеволода Голуба 11. лютого 1956 р. на засіданні Комісії УВАН у ЗДА для визчення пореволюційної України та СССР на тему "Компетенція та ефективна влада уряду УРСР".⁹⁾

В. Голуб мав у своєму розпорядженні інший від нашого матеріал і підійшов до висвітлення заторкнутої у нас теми в інший спосіб. Цікаво буде потім ознайомитися з усією його доповіддю, коли вона повністю з'явиться в друку, а зараз ми використовуємо тут інформацію кореспондента, щоб подати деякі уривки з неї.

"Цлий державний бюджет СССР (як говорив доповідач) поділяється на 2 частини: союзний бюджет, що становить 80% цілого державного бюджету, яким централізовано розпоряджається союзний уряд в Москві, і республіканські бюджети, що становлять 20% державного бюджету (цілого СССР), і якими розпоряджаються уряди союзних республік. Отже, об'єктивно кожний республіканський уряд є "самостійний" лише на 20%, а 80% належать неподільній владі союзного уряду. До того ж, як зазначив доповідач, описуючи ефективну владу міністерства фінансів УРСР, навіть і республіканським бюджетом уряд УРСР не може вільно розпоряджатися, а мусить питати дозволу Москви."

7) Див., наприклад, тексти законів про державні бюджети СССР: а) на 1950 р. у брошурі: А. Г. Зверев — "О Государственном бюджете на 1950 год и об исполнении Государственного бюджета СССР за 1948 и 1949 годы". Госполитиздат, 1950, стор. 42-44; б) на 1956 р.: "Правда" за 29. XII. 1955.

8) Див. жрн. "Финансы СССР", кн. 2 за 1956, ст. 19.

9) "Укр. Вісті" ч. 27 (1013) за 8. IV. 56, ст. 2: "З наукових конференцій УВАН у США". Підкреслення в наступних цитатах наші — ДС.

Як бачимо з цього, урядам 15-ти національних (не-російських) республік, які за "сталінською конституцією" є, нібито, рівноправними й суверенними членами ССРСР, і людність яких становить н.б. 43,8% вс.єї юдности ССРСР, виділено лише 20% усіх бюджетних коштів цього ССРСР, але й тими 20-ма відсотками коштів уряди тих національних республік не можуть вільно розпоряджатися ...

Далі автор доповіді зупинився на характеристиці змін в структурі міністерства УРСР та на понятті "децентралізаці", як її розуміють кремлівські диктатори.¹⁰⁾ Кореспондент подає:

"Аналізуючи будову урядів ССРСР та УРСР від 1922 року донині, В. Голуб зазначив, що кількість міністерств в уряді ССРСР зросла з 10 в 1922 р. до 57 в 1955 р. (враховуючи сюди й найважливіші державні комітети). Найбільше зросла кількість міністерств у ділянці управління народним господарством — з 7 до 48. Характерно, що до 1936 року в союзному уряді не було жодного міністерства для соціально-культурних справ, а зараз їх три; це говорить про етручання центрального уряду (кремлівського) у справи відносин між націями ССРСР, відносин, що мають велике значення в ділянці культурній".

Ми не знаємо, чи цілком точно передав кореспондент висновок доповідача із лявленого явища. На наш же погляд (враховуючи ще й інші факти, що їх ми збрали, згрупували й подаємо в інші більшій нашій граці про національну політику партії й уряду ССРСР в Україні.¹¹⁾ поява всесоюзних міністерств соціально-культурних справ безсумніву інклікана крутим поворотом національної політики партії й уряду ССРСР в напрямку безоглядної (хоча зовнішньо й замаскованої) примусової русифікації неросійських народів ССРСР та странного гальмування їхнього культурно-національного розвитку. Досить сказати, що тепер в Україні керівництву московських центрів підлягає 77,5% усіх вищих шкль Української РСР, а в тому числі всі с.м. університетів, і 35,5% всіх технікумів.¹²⁾ Крім того безпосередньо Москві підпорядкована ще й якась кількість нижчих та середніх шкль України, наприклад — заїзничі школи.¹³⁾

Далі кореспондент так реферує доповідь В. Голуба:

"Кількість міністерств в уряді УРСР за цей же час (1922-1955) зросла з 12 до 30, але поділ їх на союзно-республіканські (пов'язані з Москвою) і республіканські (підлеглі Києву —ДС) виявляє таку тенденцію: кількість союзно-республіканських міністерств зросла з 5 до 26, а кількість республіканських зменшилася з 7 до 4. Отже помітно децентралізацію союзного уряду, що виявляється в зростанні кількості союзно-республіканських міністерств. З другого боку, кількість республіканських міністерств (підлеглих Києву —ДС) зменшується, тобто "самостійність" влади уряду Укр. РСР ще обмежується. Далі доповідач показав, у яких саме ділянках відбулася реорганізація міністерств, і зазначив, що в ділянці адміністративно-політичній є тенденція до децентралізації союзного уряду, дещо менша ця ж тенденція в ділянці економічних міні-

10) Про цю децентралізацію, доречі, як про велику пільгу для національних республік, на ХХ з'їзді говорив і Нікіта Хрушов.

11) Див. "Укр. Збірник", кн. 6. Мюнхен. Інститут для вивчення ССРСР. 1956, ст. 169-195.

12) Див. докладніше "Еперед" ч. 10 (47) за 1954, ст. 2: В. Фел'кс — "Мельніковщина продовжується".

13) Див. "Радянська Україна" ч. 304 за 27. ХІІ. 55, ст. 2: "Четверта сесія" . . .

ністерств. Натомість, в ділянці соціально-культурних міністерств є тенденція до зменшення незалежності республіканських урядів та до створення союзно-республіканських міністерств (що тісно пов'язані з Москвою, фактично ж—підпорядковані їй —ДС”).

І далі:

“Хоч видається, що відбувається децентралізація союзного уряду, та союзні республіки більш самостійними не стають”.

Таким чином, “децентралізація” влади ССРСР іде не в напрямку поширення прав урядів національних (неросійських) республік, а по лінії збільшення кількості відряджених до тих національних республік агентів самого московського уряду та поширення прав тих агентів.

Як колись, за давніх часів, самодержавний централістичний уряд московських царів (щоб зв'язати й обезсилити місцевий український автономний уряд, що так-сяк існував тут трохи не до кінця XVIII ст. згідно з Переяславським договором 1654 року) надсилав в Україну не лише несильних своїх воевод із московськими військовими залогами, а й створював тут із своїх агентів всілякі “Малоросійські Колегії”, які фактично й зосереджували в своїх руках всю владу в Україні та крок за кроком забирали її з рук місцевого українського автономного уряду, поки не підготували цілковитої його ліквідації, так і сьогочасний тоталітарний централістичний московсько-більшевицький уряд крок за кроком старається паралізувати державну владу Української РСР, що існує на п'єдеставі “найвільнішої й найкращої в світі” сталінської конституції ССРСР. Дарма, що ту владу Української РСР здійснюють українці — члени КПСС. Кремлівський й уряд намагається поступово передати фактичну владу на Україні безпосередньо своїй “децентралізованій” агентурі, відрядженій на Україну. А щоб ця московська агентура почувала себе цілком безпечно, тримає на Україні своїх воевод — ген.-маршалів, Чуйкова (в Києві), Батова, а перед тим Конєва (в Зах. Україні) та інших із відповідними військовими залогами. Кремль прекрасно розуміє, що лише в такий спосіб він може безтурботно утримувати в Україні колоніальний режим та безвідмовно провадити колоніальний визиск її багатств. А що це так, про це свідчить і кінцева констатація доповідача:

“У ділянці влади над армією в Україні: уряд УРСР нині не має жодних прерогатив, і міністерство оборони в дійсності не існує. В галузі міжнародних зносин влада уряду УРСР від 1947 року помітно зменшилася. Уряд навіть не може надавати дипломатичні ранги своїм же представникам, які звичайно, цілком підлягають послам ССРСР” . . .

У 1943-1944 рр., коли було дуже сутужно, коли відбувалася ще напружена боротьба з страшними ще тоді гітлерівськими полчищами, коли кінцева перспектива ще не була цілком ясна і коли потрібно було загравати на патріотичних почуттях української людности, викликати у неї гордість за свою Батьківщину й любов до неї, — тоді потрібні були художні твори типу “Любіть Україну” В. Сосюри, потрібно було встановлювати орден ім. Богдана Хмельницького, потрібно було галасливе проголошення про створення окремих українських республіканських міністерств зовнішніх та військових справ, потрібно було, нарешті, введення України в члени ООН. Дивіться, мовляв, Україна самостійна, суверенна, рівноправний член ООН! Чого вам ще треба?! . . . Але вся ця показова комедія потрібна була Кремлеві лише тоді, в часи напруження та смертельних небезпек для московсько-більшевицького режиму. Тепер же коли тяжкі часи для диктаторської влади володарів з Московського Кремля проминули, все це стало непотрібне, небезпечне й шкідливе для них. Тому й виникла потреба усе це відібрати від

України, ліквідувати. І дійсно, усі передніше згадані ознаки самостійності й суверенності поволі й без галасу підступно ліквідуються.

Та здійснюється це не просто, а під прикриттям “димової завіси”, що її створюється гураганними пустодзвонними промовами типу, скажімо, промови К. Е. Ворошілова на XX з’їзді КПСС, у яких на весь світ (спеціально для експорту) проголошується, що

“Настав час національного відродження і повного звільнення пригнічених народів від ярма колонізаторів”.

Що КПСС бореться:

“За дружбу народів, за національну незалежність, за світле майбутнє”.

Та що треба, мовляв, ЦК КПСС (наче б то раніше хтось не дозволяв йому цього зробити!):

“Вжити заходів до зміцнення діяльності вищих органів державної влади союзних та автономних республік”.¹⁴⁾

Усе це галасливо й бундючно проголошується на парадних партійних з’їздах в той час, коли те саме ЦК КПСС, від імени і з санкції якого виступають усі ці Ворошілови, потихеньку (як це ми щойно бачили на прикладі України) робить усе, щоб паралізувати всяку самостійну діяльність тих самих “вищих органів державної влади союзних та автономних республік”, які мають нещастя бути складовими частинами СССР, та підмінити їхню і без того куцу й цілком обципану владу — владою своїх органів (“союзно-республіканських”), які цілком і безпосередньо підлягають московському державному апаратові.

Чи пощастить большевицькій владі з Московського Кремля провести цілковиту ліквідацію решток державних прав Української РСР і встановити там абсолютний колоніальний режим своїх воевод — покаже майбутнє. Залежить це і від збережених ще потенціальних сил самого українського народу — цього зрадливо скутого Самсона, і від низки обставин загальної світової політичної ситуації.

ДМ. СОЛОВЕИ

¹⁴⁾ “Известия”, ч. 44 за 21. фебр. 1956, ст. 5: “Речь тов. К. Е. Ворошилова”

Немає друга понад мудрість,
Ні ворога над глупоту,
Так, як нема любови в світі
Над матірню любов святу.

Не ділиш мудрости з бартами,
Її зlodії не вкрадуть,
Її не згубиш по дорозі,
Вона є вільна серед пут.

Вона магнет посеред моря,
Найкращий скарб, безцінний дар,
Огнище тепле в студинь горя,
Холодна тінь під страстей скар.

Без неї все життя пустиня,
Так, як пустий без друга шлях,
І як твій дім пустий без сина,
І як пустий дурного страх.

Іван Франко

ПОЧАТОК НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ В 1941 РОЦІ

ВІД РАДИ СЕНІОРІВ І УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ ДО УКРАЇНСЬКОГО ДОПОМОГОВОГО КОМІТЕТУ

Ілюзія української влади, що її організувала ОУН Степана Бандери, скінчилася в першій половині липня 1941 р. з інтернуванням Ярослава Стецька і Романа Ільницького.*) З того приводу в краю наступила серед націоналістів констернація і розгубленість. Націоналістичний провід не знав, що будуть в українській справі говорити і робити німецькі урядові чинники. Українські політичні діячі не мали в тому часі також ніяких достовірних інформацій.

Всі інформації в справі відношення Німців до української проблеми кінчалися на полковникові Альфредові Бізанцові та д-рові Гансові Кохові. Д-р Ганс Кох інформував українське громадянство через декого з відомих політиків та Святоюрські кола, що Україна має бути поділена на 5 губерній: Львівську, Одеську, Київську, Дніпропетровську, і Харківську. Головноуповноваженим для цілої України мав би бути Альфред Розенберг. При кожному губернаторові мали б бути створені дорадчі відділи з особовим складом Українців. Така концепція мала б бути переходною, до часу здобуття всієї України. Вона, казав д-р Кох, мусить бути такою тому, щоб прихилити для Німців Москалів, а пізніше, запевняв він, “будете мати більшу Україну, як ви самі колинебудь собі бажали”. Цю саму концепцію проголосив полк. Бізанц на зборах Українського Допомогового Комітету.

Аргументація тодішніх Німців дуже характеристична для всіх, хто мав до вибору або признати свободу всім народам поневоленням Москвою, або союз з поневолювачем народів Москвою. Ця аргументація покутує і нині у таких державах як Британія, Франція і Америка. Їх політичні чинники не хочуть признати навіть у теорії повної і само-

*) По появі моєї статті “До історії 30-го червня 1941 р. у “Вільній Україні”, збірник ч. 11, 1956 р. звернулося до мене читачі зі зауваженням, що я повинен був докладніше описати ті події в 1941 році на терені Західньої України, з яких ОУН(б) створила легенду. На те заявляю, що ці події я зазначив фрагментарично в своїх записках, підкреслюючи тільки важніші моменти. Наш політичний провід (поза ОУН) не прив’язував серйозного значіння до цих подій. М ж іншим у моїх тодішніх записках зазначено ось що: “Громадянство дивилося на ці події з резервою”. Я мав нагоду розмовляти в часі творення УПА з визначними націоналістичними провідниками ОУН(б) (Я. Старухом, Степаняком, Охримовичом і іншими) і вони зовсім тверезо оцінювали події з 1941 р. та признавали виразно, що ці дії ОУН(б) в червні 1941 р. не мали ніякого політичного сенсу. З цих подій створено легенду шойно на еміграції.

До публікації я вибрав зі своїх записок покищо тільки деякі моменти, які уважав за суттєві і необхідні під сучасну пору. Я міг би до них додати ось що: Провідники ОУН(б) своїми потягненнями заскакували українське громадянство у перших днях свого приходу до Львова майже повністю. Я стверджую, що понад усякий сумнів провідники ОУН(б) заскочили непоінформованого про політичне положення Митрополита Андрея Шептицького і тільки на основі довір’я до інформації націоналістичних провідників Митрополит видав пастирського листа з 1-го липня 1941 р. Вже кільканадцять днів пізніше Митрополит був би того листа не видав. Це знають дуже докладно ті, що інтерв’ювали у Митрополита і знаю також я.

стійної державності України, бо, мовляв, цим вони насторожили б московський народ в неприхильності до себе. А як в Україні жили б Англіїці, Французи, чи Американці, то чи політики Британії, Франції і Америки також аргументували б справу свободи України в той самий спосіб і казали б, що не можна насторожувати Москалів проти себе?

З такого ставлення справи було очевидним, що до ніякої самостійності України Німці не допустять. Проте, не зважаючи на це все, деякі політичні кола робили собі надію, що вони навіть у таких обставинах могли б взяти бодай участь у правлінні України.

* * *

Рада Сеніорів, яка в тому часі була єдиною політичною українською репрезентацією в Західній Україні, виготвила меморіал до німецької військової влади в справі упорядкування адміністрації в краю. Та показалося, що того меморіялу військової владі доручити не можна було. Тоді рішено, щоб я його передав представникові Служби Безпеки Кольфові, що я, очевидно, й зробив. На вимогу д-ра К. Левицького я і д-р К. Паньківський мали піти по відповідь на цей меморіал. Та сталося так, що в тому самому дні органи безпеки були зайняті інтернуванням націоналістів і ми не дісталися до них. Відповіді на цей меморіал ми так і не дістали ніколи. Очевидно, як показалося, меморіал не мав ніякого успіху, бо його крім Кольфа ніхто й не читав. Військова влада вже перед тим, заки був виготовлений меморіал, погодилася на те, щоб посадником міста Львова був проф. Ю. Полянський, а при кінці липня 1941 р. щоб головою Львівської Области був д-р О. Марітчак. Це вона зробила тому, що ще не прибула була до Львова німецька цивільна адміністрація.

Та не зважаючи на таку неясну ситуацію, в другій половині липня 1941 (16-22 липня) українські правники міста Львова відбули наради в справі законодавства, яке мало б було обов'язувати в Західній Україні, коли справді Німці допустили б до української адміністрації в Галіччині. У мене збереглася копія протоколу комісії правників у справі законодавства, яке вона була виготвила.

Збори правників відбувалися два рази і одні були дуже численні — було понад 100 правників. На порядку дня стояло основне питання, яке законодавство повинно б бути в Західній Україні на випадок, як би вона була під дійсною українською адміністрацією. Думки були поділені. Одна частина правників була за тим, щоб у Західній Україні залишалось советське цивільне і карне право, а також частинно адміністраційне право. Друга частина — обстоювала думку, що ми повинні повернути до польського, а точніше кажучи, до австрійсько-польського законодавства. В дні 22 липня 1941 р. вибрана комісія правників (д-р К. Левицький, д-р Вергановський, д-р Лисий проти м-ра Бараболяка і д-ра Давидяка) більшістю голосів вирішила, щоб на Західніх Землях України не затримувати советського законодавства.

Декому буде видаватися дивним і майже непотрібним двобій правників, але по-перше, це були часи, коли нікому майже в голову не приходило, що по розвалі тюрми народів СССР український народ не буде мати зовсім голосу, а по-друге, приходили ще рішальні міркування щодо економічних наслідків для нашого народу, якби ми піддержали на цих землях советське законодавство, зокрема в цивільній ділянці. Відомо, що советська влада, не рахуючися з вимогами власної конституції, свого законодавства і міжнародного права, накиннула фактичним шляхом удержавнення реальностей (домів з виїмками), підприємств та землі. Коли б прийняти советське законодавство, то ми прийняли б тим самим це яскраве безправ'я советської окупації і, так сказати б, ще його легалізували.

Особливо дуже гарячою була дискусія в справі аграрного законодавства на зборах аграрників, політиків і економістів. Майже всі були переконані, що в аграрних справах український народ буде мати голос. А тим часом, як показують розпорядки Гітлера, вже 17 і 22 липня 1941 р., Гітлер вирішив, що Східня Галичина, як Дистрикт Галичина, мала бути прилучена до Генерального Губернаторства польських земель. До Львова ця вістка прийшла щойно при кінці липня 1941 р. Переіменована Рада Сеніорів на Українську Національну Раду дня 30 липня 1941 р. виготовила протест проти такого рішення.

Події за той час показували тяжку дійсність. На день 1-го серпня 1941 р. скликано до залі давного будинку галицького сойму представників Українців і Поляків і їм у присутності Генерального Губернатора д-ра Франка з Кракова і німецького військового командування відчитано проклямацію, у якій військова влада передавала адміністрацію німецькій цивільній владі. Генерал де Рок, віддаючи владу, підкреслив, що цивільна влада дістає гарний і багатий край. Владу перейняв 36-літній Німець, д-р Ляш, який скоро її покинув за грубе харбарництво.

Варто при тому подати й те, що того самого дня по офіційній передачі влади, запрошено 25 Українців до окремої залі в соймовому будинку, щоб вони вислухали повної фраз промови губернатора Франка. Коротко зміст його промови такий: Німці прийшли до Галичини як приятелі Українців. Оба народи лучить біль жертв, що їх понесли обидва народи. Ці жертви повинні ще більше сцементувати обидва народи. Українці не повинні тратити надії на свої ідеали, бо "пантарей" ("все плизе") і Українці стільки будуть мати, скільки собі здобудуть. По промові він сказав приватно, що дуже радо відвідав би хворого Митрополита Кир Андрея, але з браку часу цього зробити він не може. Зробить це при найближчій нагоді. Він ніколи, як пізніше показалося, не відвідав Митрополита, бо не дозволила йому це зробити його расова нацистська ідеологія.†)

* * *

По перебранню цивільної влади німецькими чинниками, в краю серед Українців запанувало цілковите пригноблення. Поляки тишилися, бо виринало старе правило, "дівіде ет мпера" (діли і пануй) та фаворизація Німцями Поляків на українських землях.**)

Це почало бути ясным за кілька днів, коли почали викидати наших людей з адміністрації. Посадником Львова став Німець, а проф. Ю. Полянський пе-

†) По написанні споминів і рефлексій попалася мені в руки книжка, видана у Варшаві п. н. "Дневник Ганса Коха", яка містить виїмки з збережених 38 томів споминів Ганса Франка. Ганс Франк потвердив у нюрнберзькому процесі їх автентичність. У цих споминах під датою 14 січня 1944 знаходимо такі слова: "Коли колись виграємо війну, то я не маю нічого проти того, щоб зробити сіканину з Поляків і Українців і з того всього, що тут волочиться — зробити з ними то, що тільки подобається".

***) В цих самих споминах під датою 12 квітня 1940 р., отже ще перед окупацією Західньої України, Ганс Франк пише: "Очевидно, не допущу до створення великої організації української національної спільноти; можна б однак заснувати для більшого числа Українців рід самодопомогової і опікунчої організації. В той спосіб створиться можливість зорганізування певного суспільного співжиття Українців у нев'язучім виді. А загалом треба в Генеральній Губернії проводити за-суду: "дівіде ет імпера" ("діли і пануй").

рейшов на адміністратора (бургомістра), не маючи ніякого більшого впливу на загальні справи.

Згідно зі законами з 1-го серпня 1941 р. поділено Галичину, як п'ятий дистрикт в Генерал Губернаторстві, на округи, які були більші як давні польські староства, а місто Львів проголошено як вільне місто, окрема округа. Мовою урядовою проголошено мову німецьку, мови українська і польська були допущені, як тимчасові мови порозуміння. На цілій території, що до 1939 р. належала чи була окупована Польщею, привернено давнє австрійське, зглядно польське цивільне і карне законодавство. Майно, яке большевики удержавили, залишилося далі під управою німецької окупаційної влади, як її воєнна добыча. Навіть кооперативне майно Німці уважали за добычу. Від 1-го серпня 1941 р. окупант — Німеччина — не лишала й тіни влади господарям і власникам землі — Українцям.

В обличчі такого стану Українська Національна Рада зайняла у великім меморіалі становище в українській справі. В серпні 1941 р. склад Української Національної Ради поповнювано молодшими членами на внесення УНРади та через іменування їх Кир Андреем, як покровителем УНРади. Тоді під спонукою приятелів і я вступив також до УНРади. Прийнято тоді також до УНРади двох націоналістів з ОУН Бандери і двох з ОУН (Мельника). З ОУН(б) належали офіційно двох, а саме інж. М. Кравців та мгр. М. Степаняк, але в меморіальній комісії брав участь мгр. Л. Ребет.

Маючи на серці добро українського народу, УНРада приступила до вироблення основної декларації до уряду Генерального Губернаторства, яка складалася з максимальної програми в справі самостійности української нації і мінімальних постулатів-вимог. Цю декларацію на доручення пленуму УНРади випрацювала окрема комісія, що складалася з таких осіб: д-р Кость Левицький, Я. Біленький, д-р М. Росляк, о. Г. Костельник, мгр. Л. Ребет і я. Згодом цю комісію ще доповнили П. Мудрик і С. Хруцький. Головою цієї комісії був д-р Кость Левицький. Декларація, треба сказати, була опрацьована солідно. Коби її було порівняти з декларацією ОУН С. Бандери з 30-го червня 1941 року, то це було небо й земля. Тут було видно державницько-політичний погляд справжніх будівничих в порівнянні з дешевенькою партійною відозвою. Не знаю чому ніхто цієї декларації ще досі не опублікував. Я, на жаль, копію цієї декларації в українській мові затратив. Маю тільки в своїх записках загальну характеристику. Німецький переклад не в'їдавав в цілості духа українського оригіналу.

Правда, може дехто сказати, ну, і що з того, що була написана декларація і переслана німецьким властям, але її і так ніхто не узглядив, бо УНРаду ніхто з Німців не визнавав за репрезентативний чинник. Все це слушне і правдиве. Декларацію доручили німецькому правлінню Генерального Губернаторства в Кракові д-р Кость Паньківський, інж. Марко Бачинський та д-р В. Сімович. Їх прийняли по "унтерменшівськи" та казали, що "населення окупованої території не має права предкладати того роду декларації". Але правдою є, що в тому часі знайшлися люди з головою і серцем, які мали відвагу зробити те, що можна було зробити і мали відвагу домагатися того, що їм наказувала історична хвиля.

Згадана декларація, створення Української Національної Ради і вибір відтак Генерального Секретаріату документували, що український народ Західньої України не годиться на тодішній стан, який не з його волі заіснував на його землях. Це був єдино можливий у цій формі протест українських демократично-думаючих представників. Представники ОУН Бандери, вправді належали до УНРади, але були

в ній в опозиції. Свою опозицію ОУН Бандери зголосила з тої причини, що їй не вдалося прод'ястися до Генерального Секретаріату. Митрополит Андрей Шептицький не згодився на їх [ОУН(б)] репрезентацію в Генеральнім Секретаріаті аж до часу з'єднання обох ОУН. Вона на сходах УНРади, на яких відчитувалося особовий склад Генерального Секретаріату, устами свого представника відчитала декларацію, якою виразно заявляла, що ОУН С. Бандери, відмовляє УНРаді управління заступати Західньо-Українські Землі і що вона з цим днем переходить до опозиції.

Існування Української Національної Ради і її Генерального Секретаріату, як вияв політичної чинности Українців Західньої України і легальної боротьби за права українського народу, було недовге. Її самостійницьке і соборницьке ставлення української справи не ворожило їй з перших днів її існування довгого життя. З нею, саме ізза цього самостійництва і соборництва, не хотіли говорити ніякі німецькі державні чинники і тому її також не визнавали як голос того народу, що вони його окупували. УНРада перестала існувати фактично по смерті д-ра Костя Левицького (12 листопада 1941).

До цих всіх ударів дня 4 вересня 1941 р. прийшла до Львова вістка, що член ОУН С. Бандери Кисіль, дня 30 серпня 1941 р. застрілив у Житомері членів проводу ОУН Мельника — Омеляна Сеніка-Грибівського та Миколу Сціборського. Ця вістка про братовбивство потрясла майже всіх Українців. На засіданні УНРади 4 вересня 1941 р. д-р К. Левицький згадав тепло про погибших, а присутні вшанували їх пам'ять постановням з місць. Демонстраційно не встали обидва представники ОУН С. Бандери. Того самого вечора в церквах св. Миколая і св. Юрія правилися панахиди за душі покійників. Маса народу вповнили були церкви і тим способом виявляли протест проти братовбивства, яке сталося серед українського народу.

Це братовбивство виступило тим яскравіше, що воно сталося в часі лихоліття, яке стрнуло Східньо і Західньо-Українські Землі під німецькою окупацією. Поведінка німецької окупації на Західніх Українських Землях була зовсім подібна до поведінки большевицької окупації, яка була в 1939-1941 р. Певно, що оба режими не були однакові, але оба вони в тоталітарно-близнячий спосіб ішли на знищення українського народу, як творчого національного суб'єкту.

Одиниця в цих режимах не мала ніякої охорони. В комуністичному режимі в'язнили і вивозили до концтаборів або й розстрілювали НКВД-исти, а в нацистичному те саме робили Гестапівці. І тут і там окупант, а точніше його органи безпеки, були панами життя і смерті мільйонів людей.

* * *

Від половини вересня 1941 р. розпочало Гестапо в цілім краю конф'нувати визначніших провідників ОУН(б), а згодом і арештувати. Попадаючи тоді в тюрму навіть багато рядовиків, яких приналежність до ОУН була номінальною. Інтервенція в їх обороні була надзвичайно тяжка. Гестапівські органи мали для них назву "бандити" і заявляли, що в справі "бандитів" не вільно інтервенювати. Методи Гестапо нічим не різнилися від большевицьких метод НКВД. Це були дібрані садисти, які мусли мати постійно розстрілювані жертви. Вони по цілому краю сіяли страх, робили спустошення.

Всі надбання продовж багатьох літ на Західніх Землях України в організаційних формах большевицький режим знищив безправ'ям і терором, а німецька окупація це все "затвердила". Навіть "Просвіти" і "Наукового Товариства ім. Т. Шевченка" не можна було відновити. В наслідок того "Наукове Товариство ім. Шевченка" могло провадити

свою парцю тільки таємно в підпіллі. У Львові міг виходити тільки один щоденник для Українців, видаваний німецькою видавничою спілкою за ліценцією німецької окупаційної влади, з пронімецьким змістом.

Все майно, націоналізоване большевиками, землю, будинки і підприємства, німецька влада задержала як німецьку воєнну добычу під своїм керуванням. Навіть кооперативне майно, яке в СРСР було формально окремим кооперативним правовим суб'єктом, визнано за воєнну добычу. Формально-правно цивільних і карних судів спочатку не відкрито, але зате відкрито вже в жовтні 1941 р. три окремі упривілеєні німецькі суди (Зондергеріchte) з місцями свого осідку у Львові, Станіславові і Тернополі, які мали судити всякі переступства проти німецьких інтересів. Це були драконські суди, які навіть за забиття безрогги для свого ужитку накладали високу тюрму і високі грошові кари. Заведено колективну відповідальність за провини такі, як саботаж чи напад на Німця і розстрілювано на наказ Гестапо навіть по 100 в'язнів у в'язниці або десь у ярі чи публічно в місті, підпалювано ціле село і т. д. Це робило само Гестапо без ніяких судів.

Щойно в 1942 році відновлено цивільне і карне судівництво і для не-німецького населення. В цих цивільних судах могли розглядатися тільки справи спірні і неспірні, в яких ішлося виключно про не-Німця. У випадку, коли був заторкнений інтерес Німця, ця справа мусіла перейти до німецького суду. В карних судах для "не-німецького населення" розглядалися карні справи тільки чисто кримінальні, а в ніякому разі політично-карні. Якщо ішлося про карне пошкодження Німця чи так званої німецької власности, то справа мусіла розглядатися тільки в німецькому суді. Німецький прокурор вирішував, які карні справи треба передати до не-німецьких судів, а які залишити в німецькому суді. Витворився тоді такий "правний стан", що не-Німець не мав можливості звернутися до суду на злодіяння Німця (наприклад за обиду, побиття і т. д.).

Заведено таку карткову систему, на основі якої місцеве українське і польське населення в містах діставало 800 калорій харчів денно (пі фунта хліба). Жиди в цій системі діставали ще хенше. Зате Німці або ті, що записалися на Німців, діставали 2,500 калорій. Очевидно, ці самі Німці в формі різних хабарів або грабунку мали харчів до сходу. Треба знати, що на наші землі, поза найвищими урядниками адміністрації, прислано з Німеччини новоспечених урядовців "останнього гарнітуру". На великі простори Європи, які зайняли були Німці в тому часі, вони не могли настачити Німців з відповідною підготовою до їх праці.

В тому часі прийшло ще одно нещастя. З причини неврожаю і повені, а також большевицької колективізації, яку вони силою запроваджували в часі від 1939-1941 р., урожай в 1941 році випав дуже погано і населення почало голодувати вже в осені і в зимі 1941-42 р. Це не здержало Німців від стягання великих контингентів (худоби і рільних продуктів).

Для підкреслення своєї расової вишости запровадили Німці в містах окремі дільниці, склепи, навіть у поїздах окремі вагони, в трамваях переділювали ланцюгом половину трамваїв. Дуже часто можна було бачити, як у одній половині трамваю їхав Німець з собакою, а в другій половині товпилися сини і дочки української землі та Поляки. "Тільки для Німців" — на кожному кроці боляче різали написи зір кожному, хто тільки проходив українськими містами. Жиди, від першого дня німецької окупації українських земель, були поза всяким правом. Їм не можна було іти тротуаром, не можна було їздити

трамваями чи поїздами. Вони мусли носити на рукаві відзнаку — с.оністичну звізду. Крім цього наложено на Жидів величезн. контрибуції, які вони мусли складати грішми і всякими дорогоцінностями. Коли Німець застрілив Жида на вулиці, то за це його не чекала ніяка навіть догана, бо Жида тоді не уважали окупанти людиною. Гетта для Жидів запроваджено щойно пізніше.

За кілька місяців німецькі окупанти почали стосувати до місцевого населення майже ті самі методи, що й до Жидів. Почалися лови на людей, як на собак, навіть у білий день, по вулицях міст до робіт у Німеччині. Діялися за большевицького режиму жажливі речі, де людина була позбавлена всякої особистої свободи, але за н.мецької окупації було те саме.

* * *

Німці, як сказано, не допустили до відновлення ніякої культурної і суспільної організації, що існувала до 1939 р. Для ведення допомогово-харитативної акції утворився був у Львові вже в липні 1941 року Український Допомоговий Комітет. Він проіснував до жовтня 1941 року. Дистриктова адміністрація Галичини зажадала створення для дистрикту Галичини такої самої провідницької організації, якою був Український Центральний Комітет у Кракові для українського населення двох дистриктів ГГ, а саме Кракова і Люблина. Доручення уряду організувати такий комітет під назвою Українського Допомогового Ком.тету достав д-р К. Паньківський. Була це провідниця організація, покищо самостійна і незалежна від УЦК в Кракові, яка мала концентрувати в собі все українське життя на суспільнім, гуманітарнім і культурнім полі. В таких обставинах розпочато на вимогу Німців організування на Західніх Землях України Українського Допомогового Комітету у Львові.

Працювати суспільно в таких обставинах, які панували під німецькою окупацією, могли тільки люди зі ситними нервами і здоровим критичним розумом. Це не була коляборація з Німцями, коли хтось був вийтом громади, коли хтось був у дирекції кооперативи, коли хтось був головою Українського Допомогового Комітету і т. д., а була це праця серед Українців і для Українців під німецькою окупацією. Ці люди, що працювати суспільно під німецькою окупацією у різних відділах Українського Допомогового Комітету належали до найвдавших тоді людей. Вони йшли на працю, ризикуючи своїм життям, щоб в тяжкій лихоліттю рятувати те, що дається рятувати для добра українського населення. Якби завдання не ставили Німці Українському Допомоговому Комітетові у Львові, то українське громадянство слушно уважало цей Комітет за свого єдиного оборонця перед німецькими беззравствами. Це велике завдання, організувати Українські Допомогові Комітети, за згодою української суспільности, взяв на себе д-р К. Паньківський.

При кінці цього розділу моїх споминів, хочу ще згадати про книжку д-ра Ганса Франка "В обличчі шибениці", написану в тюрмі німецькою мовою, яка вийшла в 1953 р. В цій книжці на сторінці 415-417 між іншим він пише і про Українців у Західній Україні. Він згадує про те, які звірства заподіяли большевики на всіх землях України. згадує про те, як населення Львова витало німецьку армію в червні 1941 р. — подібно як 1938 року Австрійці вітали у Відні Гітлера — і каже: "Не зважаючи на море крові і доволітній терор над таким культурним народом як Українці, світ мовчить і приймає це все спокійно, бо це зі становища світової дипломатії є коначне".

Твердження Г. Франка, що мешканці Львова — Українці, Поляки і Жида — витали німецьку армію по большевицьким кошмарі, як Гіт,

лера у Відні, з місяця треба заперечити. Коли мешканці Львова витали, то не так як Гітлера у Відні, а в надії, що другий "визволитель" буде кращий. В скорому часі Німці показали хто вони такі. Зараз побачили це Поляки, як з-посеред них Німці розстріляли тридцять шість найвизначніших учених, професорів і професіоністів у Львові, в більшості були це люди політично не активні. Зараз відчули Німців Жиди, для яких вони влаштували погроми. Вкоротці від Німців і Українцям припала також пайка.

Це характеристичне місце я навів навмисне, щоб читач побачив, що кажуть про нас, Українців, в обличчі смерті ті, що нас ненавиділи, що нас нищили. Про німецько-українські відносини (1941-1945) і "співпрацю", я колись постараюся написати окремо.

Д-Р ВОЛОДИМИР ЛИСИЙ

Наші зауваження

ЗВЕРНЕННЯ ДО КЕРІВНИХ ДІЯЧІВ СЗСУ - СП ТА УРДП

У СПРАВІ ПРЕСОВОЇ ПОЛЕМІКИ І ВЗАЄМНИХ КАЛЮМНІЙ

Ось вже кілька років між двома політичними українськими угрупованнями — СЗСУ-СП та УРДП, ведеться затяжна не полеміка і не ідеологічна боротьба за певні теоретичні чи практичні програмові постулати, а ганебна брутальна війна та очорнювання, в першу чергу окремих осіб кожної групи. При чому все це **обов'язково** виноситься на люди, навіть на світовий форум! Ось, наприклад, якийсь В. Наддніпрянець написав цілий "науковий" трактат на 100 стор. — "Українські націонал-комуністи, їх роль у визвольній боротьбі України 1917-1956 рр.", в якому, як повідомляє "Український Селянин" ч. 7(43) — рекомендуючи цю книжку до читання — доводить, що націонал-комуністи, великий реєстр яких у нього кінчається сьогочасними: Коротченком, Корнійцем, Гречухою, Кириченком, І. "Багряним" та В. І. Гришком (Багрянний — у лапках), є просто "зрадники українського народу", і що вони виконують "яничарську службу большевицькій Москві", себто — І. П. Багрянний і В. І. Гришко є московськими яничарами. Цей "науковий" твір, людини, що сховалася за маску псевдоніма, закінчується резюме німецькою й англійською мовою. Щоб увесь світ знав!..

Чи мають будьякі **позитивні** наслідки такого способу "полеміки" самі ці політичні угруповання, ми не будемо говорити, бо, кінецькінцем, це їхня "приватна" справа. А що ця безпардонна, некультурна, брудна війна **отрує** **все наше громадське життя** — в цьому немає ніякого сумніву ні для кого з об'єктивних сторонніх спостерігачів. Тому, не забираючи слова для захисту чи незахисту будьякої ворогуючої сторони, ми примушені взяти слово в **обороні** **нашої громадської гігієни**. Ми мусимо запротестувати проти систематичного **отруювання** **нашого громадського повітря й нашого громадського організму**.

Ось перед нами чергові порції бруду. З одного боку — два числа "Українського Прометея": ч. 34 за 27. IX. 56 зі статтею "Хто допомагає советським людоловам", з якої виходить, що цьому допомагає Доленко та його група, і ч. 35 за 4. X зі статтею "Людина, що втратила мораль", в якій, між іншим, твердиться, що Доленко виконує накази Москви, себто — є агентом НКВД. З другого боку — ми маємо

перед очима два числа "Українського Селянина": ч. 6(42) зі статтею Ф. Бали — "Так хто ж такий І. "Багрянний"? (назва та лапки якої самі за себе говорять) та В. Тахтая — "Партія брехні й провокації", де мова йде про УРДП, і ч. 7(43) за серпень ц.р. зі статтями: "В СРСР "жити стає все краще"?, зміст і спрямування якої розкриває підзаголовок — "Доповіді вибілювачів комуністичних диктатур... УРДПб і УРДПм", та "Українські націонал-комуністи", про яку вже згадано було передніше.

Для об'єктивного читача, що читає "Українського Прометея" і "Українського Селянина" ясно, що коло "Укр. Прометея" і УРДП зібралася група людей, яка, будь-що-будь, намагається безупинно нацьковувати Багряного і всю його УРДП на Доленка і "доленківців", а коло Доленка і його СЗСУ-СП згуртувалася друга група якихось людей, що безупинно цькує Доленка і його політичну групу на Багряного і "багрянцівців".

У всьому тому, що в цій справі друкують обидві партії у своїх органах, майже нічого не можна второпати. Видно хіба, як у цьому кипить ненависть, злоба, доносництво, і важко сторонній людині зрозуміти, що там є правда, а що брехня. Від читання всього того залишається тільки відчуття тяжкої моральної отрути. Ось, наприклад, беремо величезну на 6 шпальт статтю В. Журливого в "Українському Прометею" ч. 35 під назвою "Людина, що втратила мораль". Він її починає з того, що лаючи С. Г. Креля, автора книжки "Камо грядеши багряна шкіряно" (негативну оцінку цієї деструктивної книжки "Вільна Україна" дала в ч. 9 на стор. 64), отожднює його з якимсь недавнім дідістом Я. П. Решетняком. Чи вірно це, чи ні — ми не знаємо, а доказів вірності цього в статті не дано. Далі В. Журливій переходить до В. А. Доленка, що "виконує накази з Москви" і який у 1929-1932 рр. разом з Я. П. Решетняком "Утихомирювали непокірних українських селян, заганяючи їх у колгоспну панщину". По дорозі миохіль шпигає під б'к Бульбу-Боровця, П. Феденка тощо. Усі обвинувачування (правдиві чи неправдиві — із статті не видно) підкріплюються такими твердженнями, як: "падлюка", "юда-запроданець", "шайтан", "кат", "фігляр", "нелоріка" тощо. Лаючи "доленківців" цей В. Журливій на всю міру "роздуває кадило" перед "багрянцями". А згадавши про І. П. Багряного й Мих. Воскобійника підкреслює (в досить літературно невдалій конструкції):

"з якими я знайомий особисто при зустрічі в п. Євгена Гарана, табір ім. Лисенка, Ганновер."

Як кажуть нам ганноверчани, п. Євген Гаран був тоді **молоденьким студентом**, а Багрянний і Воскобійник до ганноверського табору, поки там жив Євген Гаран, не приїздили. (Не припускаємо, щоб Багрянний і Воскобійник приїздили до того табору **інкогніто**, щоб у молодого студента Євгена Гарана познайомитися з В. Журливім).

Цей В. Журливій, або, як він сам себе називає, "многострадальний українець" підписав своєю такою пахущою статтю не тим прізвиськом (теж, можливо, не справжнім), під яким він жив і діяв у таборі в Ганновері й де, певно, багато людей його добре знало, а псевдонімом — Журливій. Виправдується він тим, що його, бачте, батьки "були репресовані московсько-большевицькою владою". Проте він називає і прізвища, і ймення, а коли знає, то й по батькові величає, усіх інших, не питаючи їх, чи мають вони "там" своїх батьків чи родичів репресованих і нерепресованих. І навпаки, згадуючи про селян, яких замучив, як він твердить, Я. П. Решетняк, себто про мертвих селян, він, В. Журливій, прізвища їхні зашифровує: "М. К-ко, Ст. Л-ка, Еас. Ч-га. Дм. С-кого, Ів. Б-роха, Ю. Л-ка, За-ського, Ю-на". Назвав він повністю лише од-

но прізвище "Христенка", але без імени. Не згадує він з якого села й району були ті селяни. Яка рація такого скорочення та зашифрування? Адже на еміграції могли б знайтися люди, які теж знають історію тих загиблих і могли б підтвердити. Цікаво також, що обвинувачуючи Я. П. Решетняка (чи підставно, чи безпідставно — ми не знаємо) в тому, що він був "головою 3-ого Районового Виконавчого Комітету на Харківщині", він чомусь назву району скорочує: "3-ого", "3-кім" тощо, повторюючи це скорочення багато разів. Чому це? Яка рація? Адже на еміграції напевно є люди з того району або з сусіднього, які могли б підтвердити, що в тому "3-кім" районі був дійсно такий голова і робив те і то. Чи може В. Журливий саме цього і боїться, а тому назву району й зашифрує? Щось воно дивне.

Після перечитання статті В. Журливого створюється переконання, що для нього важливим є, щоб "багрянців" нацькувати на "доленківців", на "бульбівців", на "феденківців" тощо. Одно слово — щоб "заварити кашу" і щоб та "каша" увесь час кипіла. Між іншим, цікаво, що в ч. 6(42) "Українського Селянина" подана інформація про розвал у теперішній Спілці Визволення України і серед осіб, які відіграють у тій Спілці провідну роль, згадується якогось теж Журливого. Чи це не той самий Журливий і там "варить кашу"?

Можна було б навести кілька прикладів подібних же дуже підозрілих писань людей, здебільшого теж зашифрованих і замаскованих, як і В. Журливий, із "Українського Селянина". Та не вважаємо це за потрібне. Стиль і засоби у них такі ж самі. Вони так само безупинно намагаються цькувати Доленка і "доленківців" проти Багряного і "багрянців".

Виникає питання, що це за люди, які діють з такою безконечною упертою настирливістю? І чому вони оцими найбруднішими методами так пруть до стану **невпинного внутрішнього розсварення** нашої еміграційної громади? Чи вони це роблять, як професіонали, з службового обов'язку, чи тільки як аматори, із особистого замилювання до цього спорту?

Чи ськ, чи так, а їхня "діяльність, є явно шкідлива й катастрофічна для української громади. Це і примушує нас бити в дзвони на гвалт. Тому ми й звертаємося до кого належить.

Поперше, Шановні Колеги, Редактори "Українського Селянина" й "Українського Прометей"! Чи Ви усвідомлюєте собі, які наслідки постають з того, що Ваші органи публікують таку "літературну продукцію"? Чи не вважаєте Ви, що вже настав час зупинитися й поставити крапки?

Подруге, Шановні Іване Павловичу і Володимире Андрієвичу! Невже Ви гадаєте, що ця публіцистична метода, яку допускають Ваші партійні часописи, робить Вам і Вашій партійній організації честь і добру славу? А якщо ні, то:

1) Чому Ви не стараетесь надягнути вузлечки на свою партійну пресу? Адже Ви маєте можливість це зробити засобами партійної дисципліни. А якщо цей засіб був би безуспішний, то чому Ви прилюдно проти тої методи у Ваших партійних органах не запротестуете?

2) Чому Ви не притягаєте до громадського чи державного суду ту пресу та видавництва, які безупинно ганьблять Вас, пишуть про обох Вас, як про агентів НКВД тощо? Адже в цей спосіб Ви раз на завжди положили б край такій шкідливій кампанії. Крім того, і це для громадян дуже важливе, такі розгляди перед судами виявлять, хто ховається під усіма тими псевдонімами. Напевне ж знайдуться серед емі-

грації люди, що знають їх та їхню діяльність: а) по таборах в Німеччині, б) дома за Німців, в) дома за большевиків. А все це допоможе вирізати оцей страшний пістряк з громадського тла нашої еміграції.

Якщо ж ніхто з Вас цього не зробить, то що має про Вас думати громада, серед якої Ви граєте певну роль? Що мають думати про Вас чужинці, які стежать за нами і прекрасно знають, що робиться в нашому нутрі?

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ "ВІЛЬНОЇ УКРАЇНИ"

Громадсько - організаційна хроніка

УКРАЇНСЬКА ВИЗВОЛЬНА ДЕМОКРАТІЯ В ЗДА ПРАЦЮЄ

КРАЄВА КОНФЕРЕНЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЛЬНОЇ ГРОМАДИ АМЕРИКИ

При нагоді Франківської Академії в 100-ліття народин Івана Франка в оселі УРСОюзу на Глен Спей, Н. Й. дня 18 і 19 серпня ц. р. Українська Вільна Громада Америки відбула свою Краєву Конференцію з такою програмою: В суботу 18 серпня ц. р. відбулася нарада Головної Ради УВГА, а в неділю 19 серпня ц. р. відбулася Краєва Конференція на якій були виголошені реферати та доклади на тему: "Сучасний стан демократичного табору на еміграції і завдання Української Вільної Громади Америки" — реферував проф. І. Паливода; "Інформативний звіт Головної Управи про працю організації за останні два роки" — реферував голова УВГА — В. Довгань і В. Лазечко; "Інформації про особливу працю органу "Вільна Україна" — реф. М. Нагірняк; Відповіді на запити, дискусія та внески і рішення делегатів.

Краєву Конференцію УВГА відкрив голова В. Довгань та привітав делегатів місцевих відділів, членів та гостей. Присутні односторонно прийняли внесення М. Нагірняка, щоб Конференцією проводив голова УВГА В. Довгань, а секретарював В. Верган. Звіти голови УВГА В. Довганя, В. Лазечка та писаного звіту головного скарбника д-ра Лисого настільки цікаві, що їх варто бодай у скороченні подати українській спільноті в Америці до відома. З цих звітів можна наглядно бачити, яку велику і творчу працю вкладають члени цієї організації по місцевих відділах та центральних установах, у яких вони є членами, а також яку велику роз'яснювальну творчу думку ширять видання цієї організації "Науково - Політична Бібліотека" і журнал української визвольної демократії "Вільна Україна".

Голова УВГА В. Довгань у своїйому звіті пригадав, що організація "Українська Вільна Громада Америки" основана в Нью Йорку 29 квітня 1950 р. і має за собою не тільки роки існування, але й поважну працю про яку вона звітує перед своїм членством і українським громадянством уже четвертий раз. В кожному звіті, чи то першому в Нью Йорку 20 травня 1951 р. чи другому 17 травня 1953 р. в Скрантоні, чи третьому 23 травня 1954 р. у Філадельфії, чи четвертому на Глен Спей члени УВГА й гості могли бачити ріст організації в чисельності членів, в чисельності відділів, в чисельності передплатників, в чисельності пожертв на пресовий фонд і найважливіше, в слушності наших ідей і їх закріпленні серед нашої спільноти. Ідеї української визвольної демократії в національній і соціальної площині сьогодні вже не є тільки ідеями УВГА, їх уже розуміє і над ними міркує широкий український загаль. УВГА стояла в близьких зносинах з відділами Української Робітничої Організації (УРО) в Канаді та утримувала зі созвучними ор-

ганізаціями зв'язок і листування в таких країнах, як Австрія, Німеччина, Бразилія, Франція, Австралія і Британія та інші.

Хоч УВГА чисельно зросла, але вона мала й втрати. Невіджалувані втрати понесла організація в особах членів Головної Управи проф. Євгена Яворівського та письменника і редактора Остапа Павлова-Білозерського. Невіджалувані втрати понесла організація в діяльних членах, як М. Шавала, І. Тимчак, Е. Фариняк, І. Каменецький та О. Крайківський.

Праця УВГА розходилася трьома головними руслами: 1) Організація власних сил, закладання нових відділів, приєднування членів, орган з.ц.я видавничого фонду. 2) Організація видавничих відділів. 3) Праця в центральних організаціях.

Треба підкреслити, що провід УВГА ніколи не шукав публічних вічевих ефектів, але всю працю концентрував на доборі свідомих завдання людей і на невпинній муравлиній праці без великого розголосу.

В організації власних сил найкращим доказом є кількість членів і чисельна участь представників зі 6-ох стейтів та письмові оправдання і привіти з 3-ох стейтів. Доказом також є циферні дані, що їх подає касієр УВГА у зв'язі з д-р Лисий і В. Лазечко. В організації видавничих відділів, УВГА здобула перше місце серед інших українсько-американських організацій (ОДУМ, СУНД, СУМА і інші) без ніякої сторонньої субвенції створила два відділи. Перший відділ видавництва — це "Лидівництво Науково — Політичної Бібліотеки", яка видала до тепер 21 число книжечок. Першу появу книжок "Науково-Політичної Бібліотеки" УВГА завдячує матеріальній жертвенності кількох її членів-фундаторів, які жертвували на це видавництво значні суми по \$100, \$50 і \$20. До перших належать: Калмук, Матейко, Слюсарчук, д-р Ташій, Баран, Тягнибік, Кочій, адвокат Т. Свистун, як також окремі члени УРО в Торонто на чолі з Кривоусом, Остафйчуком, Ткачуком та іншими, а в Вінніпегу члени УРО на чолі з Т. Кобзеєм. Сама матеріальна жертвенність для цього видавництва на вистачала б, якби самі автори не жертвували своїх гонорарів за свої праці. Видавництво "Науково-Політична Бібліотека", це єдине видавництво, яке видає систематично праці, у яких розроблена визвольно-самостійницька і соборницька проблематика.

Другий відділ видавництва — це кварталник-журнал "Вільна Україна", що почав виходити весною 1954 р. і до тепер може похвалитися 11 збірниками з 704 сторінками петітового друку. Цей журнал приготувався до виходу чисельними пожертвами членів і, досягнувши суму 1,800 доларів, як закладового капіталу, щойно тоді почав виходити друком. Власними духовими і матеріальними силами своїх членів і прихильників УВГА дійшла до тих осягів, які сьогодні вона має.

На основі листів, що їх одержала Президія УВГА, а також редакція та адміністрація згаданих видавництв, можна ствердити, що оба видання УВГА мають велике признание в науковому і політичному світі, а читацька публіка ними захоплюється. Без хвальби треба сказати, що "Вільна Україна" — це дійсно єдиний того роду журнал української визвольної демократичної думки. Журнал редагує Редакційна Колегія, секретарем якої є М. Нагірняк.

Як редакція так і адміністрація посвячують безплатно видаванню бібліотеки і журалу в пересіч' по півтори години щоденно. Коли б за працю редакції і адміністрації прийшлося заплатити, то треба б було мати додаткових \$2,000 річно, найменше. Коли б до цих всіх рахунків редакції і адміністрації треба було платити ще за написання статей по \$5 від сторінки, то за 11 чисел "Вільної України" треба б було заплатити додаткових \$3,520. Отже коли додати редакційні і

адміністраційні кошти та коректуру і гонорарі разом, то треба б було заплатити \$5,520. А тим часом касієр УВГА заплатив за це все \$229.61. Невеличкі гонорарі заплачено тим співробітникам у Америці і інших країнах, котрі були або безробітні, або нездібні до фізичної праці.

Після звіту про "Науково-Політичну Бібліотеку" і "Вільну Україну", голова В. Довгань спинився ще над одною видавничою справою, а саме над виданням споминів. Тут голова підкреслив, що перед членами і прихильниками думок УВГА стоїть велике завдання отворити третій відділ — видання споминів. Якраз цього року є 10 літ від смерти визначного українського політичного діяча і державника д-ра Івана Макуха. УВГА піднялася видати його спомини, щоб не тільки зберегти його духову спадщину, але щоб грядучим поколінням зберегти соборницько-самостійницького духа, який увесь час був у д-ра І. Макуха і який залишився у його чинах. На видання споминів потрібно \$3,000. Вже дотепер зібрано пожертв повністю \$1,068.50, бракує кругло \$1,931.50. Щоб потрібну суму зібрати, Президія УВГА пропонує когляду на рік 1956-57 призначити на видання цих споминів.

Дальше голова УВГА В. Довгань спинився над тим, яку ролю і яку працю вклала УВГА в центральних організаціях. Управи віддлів по своїх м'сцях та члени враз зі своїм проводом Головною Управою все заступали думку, що українська спільнота мусить бути сконсолідована. Тому місцеві відділи УВГА висилали все своїх представників до таких Громадських Комітетів і організацій, де було видно, що консолідація є можлива і співпраця опирається на ширості і здорових основах. УВГА є членом УККА, а її представник проф. І. Пативода є заступником голови Політичної Ради. Крім цього УВГА через своїх представників причинилася до створення Демократичного Українського Координаційного Центру Америки (ДУКЦА) та докладає усіх зусиль, щоб між українською спільнотою був мир і ясність думки про державні і національно-соціяльні справи. Українська Вільна Громада Америки підтримувала і підтримує морально та матеріяльно дотепершню діяльність УНРади і проблеми співпраці в УНРаді вона присвячувала у своїм журналі основну увагу. Члени УВГА ставлять собі за ціль згуртувати всіх ширих прихильників української визвольної демократії без огляду на те, до якої політичної партії вони належать, чи раніше належали, довкола справи визволення України на демократичних за засадах. Статут УВГА виразно підкреслює цей безпартійний принцип, а формулює найосновніші засади, які повинен кожний член у своїй праці стосувати. Між цими засадами є між іншим підкреслений також суспільницький характер української визвольної демократії. Таким чином до УВГА мають від самого початку доступ, як прихильники українського соціялізму, так і прихильники інших демократично-суспільних течій. Перед УВГА і її членами та прихильниками лежить велике завдання: скоцентрувати всі сили української визвольної демократії.

Звіт фінансовий прочитав В. Лазечко. Прихід був \$8,036.37; Розхід — \$3,927.75; С-о \$4,069.87. По звіті Контрольної Комсії, що його склав А. Батюк розвинулася широка дискусія, у якій говорили: Василяшук, Матейко, Калмук, Ковальчук, Ткачук, Кукурудза, Паливода, Верган, Кочій, Животко, Стахів, Нагірняк і інші.

Голова УВГА В. Довгань реасумуючи внесення і побажання, що їх треба було піддати під голосування, підкреслив ще раз організаційні та видавничі справи, а після того ухвалено різні внутрішньо-організаційні побажання та резолюції в загальних справах.

В. М. ВЕРГАН

РЕЗОЛЮЦІЇ У В Г А

УХВАЛЕНІ КРАЄВОЮ КОНФЕРЕНЦІЄЮ 19 СЕРПНЯ 1956 Р.

I. Краєва Конференція УВГА, яка відбувається в 100-ліття народин найбільшого українського національно-політичного і суспільно-громадського демократичного діяча, поета, письменника та вченого Лана Франка стверджує, що міжнародний мир і майбутнй добробут та воля народів "жити по своїй волі на своїй землі" є даліше під загрозою московсько-комуністичних агресивних плянів завоювання цілого світу під панування Москви та що ця загроза приборала тепер і приборатиме в майбутньому ще більш підступні і загрозливі форми. Врятувати вільний світ від московсько-большевицької різновидної агресії можна лише зміцненням єднанням і протиставленням визвольних сил та непохитним прямуванням до пошанування природних прав і повної державної волі всіх націй по цей бік залізної куртини та непохитним домаганням на міжнародній арені в ОН, щоб на теренах СССР і сателітів запанувала повна свобода і незалежність усіх держав і націй.

II. Краєва Конференція УВГА в обличчі сучасного міжнародного положення і умовин життя в Україні під московсько-большевицькою окупацією, визнає за необхідну потребу духового єднання всіх Українців поза залізною куртиною з усією українською нацією для боротьби з нищівною політикою окупантів в Україні і їх підпомагачів закордоном.

III. Визнаючи ідею державно-національної і соціально-економічної самостійности та соборности України. Краєва Конференція УВГА вірить і докладає усіх сил, щоб ця ідея була якнайскорше здійснена. При тому, Краєва Конференція остерігає українських батьків і молодь, щоб у переписці з рідним Краєм були обережні та не давали себе спровокувати на передчасні і непродумані вчинки.

IV. Краєва Конференція УВГА визнає, що українська визвольна справа є в першу чергу організація власних демократично-визвольних сил, їх координація і цілеспрямування для добра всієї української нації.

V. Краєва Конференція УВГА закликає свідоме та ідейне українське громадянство у вільному світі скупчити всі свої демократично-визвольні сили довкола одного координаційного центру українського визвольного змагання — в УНРаді, як єдиному законному центрові і символіві української державности.

VI. Краєва Конференція УВГА стверджує, що тільки ідейна співпраця всіх здорових демократичних елементів опертих на національно-самостійницькому і соборницькому принципі, може мати вигляди на успіх і пошану у вільному світі. Краєва Конференція УВГА закликає всіх членів УВГА і прихильників української визвольної демократії до якнайбільшої активности та вияву ініціативи всюди, де того тільки вимагає українська визвольна справа.

VII. Краєва Конференція УВГА і надалі доручає своїм представникам у центральних установах, як УККА, і місцевих філіях та Громадських Комітетах неуступно обстоювати принцип внутрішньої демократії, правопорядку та праці цих установ для добра загально-української, а не вузько-кругової, чи партійної справи.

VIII. Краєва Конференція УВГА закликає всіх членів і прихильників УВГА даліше поширювати відділи УВГА та збільшувати членські ряди, далі жертвувати на видавничий фонд "Політично-Наукової Бібліотеки" і пресовий фонд журналу "Вільна Україна" та приєднуювати нових передплатників видань УВГА.

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ НА 1957

“ВІЛЬНА УКРАЇНА” з оцим 12-тим збірником завершує свій третій рік видання. Появилося разом 763 сторін дрібного друку, що містили основні статті і зауваження з української визвольної проблематики з-під пера десятків відомих українських діячів. Ці збірники вже можуть зайняти тривале місце в кожній бібліотеці.

“ВІЛЬНА УКРАЇНА” продовжує своє видавництво і на наступний 1957-ий рік. Збірники появляться в січні, квітні, липні і жовтні 1957 р. Оцим запрошуємо всіх дотеперішніх передплатників до дальшої передплати і при цьому оголошуємо такі нові умови передплати: За цілий рік, тобто за чотири збірники, — ТРИ долари. Поодинокє число в книгарнях — 75 центів. За цю підвищену передплату буде журнал давати замість дотеперішніх 64 сторін в однім збірнику — 80 сторін дрібного друку в кожнім збірнику.

Збільшення об'єму показалося необхідним, бо виникла потреба дати більше кінцевого матеріалу для читачів з актуальної проблематики. Також невеличка підвишка передплати показалася кінцевою, бо навіть у теперішнім об'ємі кошти друку і поштових оплат (редакція і адміністрація працюють даром) далеко не покривалися через неточне плачення передплатників самою передплатою, а треба було видатки покривати з пресового фонду.

“ВІЛЬНА УКРАЇНА” є громадським видавництвом і виходить тільки за громадські гроші — з передплати і пресового фонду членів та симпатиків “Української Вільної Громади Америки” й прихильників визвольного демократичної програми журналу. Сама передплата не вистачала до тепер на покриття коштів видавництва і треба було їх доповняти пожертвами на пресовий фонд. З цієї причини піднесено дещо висоту передплати, але разом з тим також побільшено розмір журналу.

“ВІЛЬНА УКРАЇНА” прохає усіх дотеперішніх передплатників ще придбати принаймні двох нових передплатників, бо тільки тоді журнал стане вповні на кошти самої передплати, без потреби пожертв на пресовий фонд. Передплату просимо вирівняти вже до кінця 1956 року та вплачувати нову на 1957 рік.

АДМІНІСТРАЦІЯ “ВІЛЬНОЇ УКРАЇНИ”

ПРЕСОВИЙ ФОНД “ВІЛЬНОЇ УКРАЇНИ”

Поправка помилки з 11-го збірника: Українсько-Американський Осередок зложив \$300.00, а Українське Жіноче Товариство “Просвіта” зложило \$50.00. — Разом \$350.00. Крім того зложили: Микита Ковальчук \$30.00, Теодор Вислоцький \$25.00, Василь Верган \$20.00, Іван Левко з Лієжу в Бельгії \$10.00, Гр. Денисенко \$3.00, Василь Цимбалістий \$3.00, а по \$1.00: М. Олексів, Д. Литвин, С. Мокрій.

КНИЖКА — ЦЕ ЗБРОЯ В ПСИХОЛОГІЧНИЙ БОРОТЬБИ

Значіння доброї книжки про українські справи оцінила Українська Вільна Громада в ЗДА, як від 1949 року діє для оборони української визвольної і зокрем демокричної справи. В своїй Науково-Політичній Бібліотеці вона видала такі книжки:

1. СТЕЖКАМИ НА ГОЛГОТУ. Винищення в Україні мільйонів людей терором та штучним голодом в 1929-33 роках. Написав Дмитро Соловей. Сторін 88.

2. ГЕТЬМАНСЬКИЙ РЕЖИМ В 1918 РОЦІ ТА ЙОГО ДЕРЖАВНО-ПРАВНА ЯКІСТЬ, Написав Д-р М. Стахів. Сторін 60.

3. ДОМАШНІЙ ВОРОГ. Як боротися проти ворожої підривної акції? Написав Никон Наливайко. Сторін 72.

4, 5 і 6. ПЕКЕЛЬНА МАШИНА В РОТЕРДАМІ. Історія убивства полк. Євгена Коновальця. Частина Перша, Друга й Третя. Написав Ярослав Кутько.

Разом ці три частини сторін 160.

7 і 8. УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИЙ ЛЮД У БОРОТЬБИ ЗА НАЦІОНАЛЬНУ ДЕРЖАВУ. Дві частини. Написав Мар'ян Зореславич.

9-10. ТЕМНА СТОРОНА МІСЯЦЯ. Історія поліційної провокації Р. Барановського в українськм підпіллі. Написав Я. Кутько. Сторін 92.

11-12-13. ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ ДОГОВІР З 1654 РОКУ. Правна якість заложенного цим договором відношення договірних сторін. Написав Д-р Сократ Іваницький.

14-15. УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В СОЦІОЛОГІЧНИМ НАСВІТЛЕННІ. Написав Д-р Матвій Стахів.

16-17. ЗВІДКИ ВЗЯЛАСЯ СОВЕТСЬКА ВЛАДА В УКРАЇНІ ТА ХТО ЇЇ БУДУВАВ? Написав Д-р Матвій Стахів.

18-19-20-21 ПЕРША СОВЕТСЬКА РЕСПУБЛІКА В УКРАЇНІ. Нарис історії російської агресії та конституційного розвитку советської влади над Україною. Написав Д-р М. Стахів. Частина друга.

Кожне число коштує по 40 центів. Замовляйте їх для себе і для поширення серед читаючого громадянства. Цим причинитеся до скріплення української визвольної боротьби та до поширення ідей української політичної та суспільної демократії.

Замовлення книжок посилайте на адресу:

UKRAINSKA VILNA HROMADA, SCRANTON BRANCH
524 OLIVE ST., SCRANTON, PA., USA.